

KULUTUSKARKURUUS ELÄMÄNPOLIITTISENA VALINTANA

HIRVILAMMI TUULI
Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos
Sosiaalipolitiikan pro gradu –tutkielma
Huhtikuu 2003

1. JOHDANTO	4
2. KULUTUSKARKURUUDEN TAUSTA	6
2.1 Kulutusyhteiskunta	6
2.2 Kuluskriittisyys	8
2.3 Riskiyhteiskunta	11
3. ELÄMÄNTAPA JA ELÄMÄNPOLITIikka	15
3.1. Elämäntavan ymmärtäminen	15
3.2. Elämästä politiikkaa	18
4. KULUTUSKARKURUUS TUTKIMUSONGELMANA	23
5. TUTKIMUSMENETELMÄT	26
5.1. Aineisto ja aineiston keruu	27
5.2. Analyysin lähtökohdat	31
5.3. Analyysin työkalut	33
6. EKOYHTEISÖT JA NIIDEN ASUKKAAT	37
6.1. Ekoyhteisöt	38
6.2. Tutkittavien henkilöiden taustatietoja	40
7. KULUTUSKARKUREIDEN ELÄMÄNTAPA	42
7.1. Kulutuskarkuruus käsitteenä	42
7.2. Kulutuskäyttäytyminen	45
7.3. Hyvinvointi	64
8. ELÄMÄNPOLIITTINEN VALINTA	71
8.1. Kulutuskarkureiden tarinat	71
8.2. Kulutuskarkureiden elämänpolitiikka	76
8.3. Kuluskritiikki; mistä karataan?	80
8.4. Utopia; mihin karataan?	86
9. KULUTUSKARKURUUS HYVINVOINTIVALTIOSSA	88
9.1. Tukien varassa elämisen ristiriidat	89
9.2. Itsensä elättämisen mahdollisuudet	92
9.3. Ratkaisuna perustulo	93
9.4. Ekoyhteisöt hyvinvoinnin tuottajina	97
9.5. Suhtautuminen systeemiin	98
10. ELÄMÄNPOLIITIKASTA YHTEISKUNTAPOLIITIKKAAN	101
10.1. Kulutuskarkuruuden haasteet hyvinvointivaltiolle	101
10.2. Kulutuskarkureiden hyvä yhteiskunta	105
LOPUN ALKU; MITÄ OLEN OPPINUT?	110

Taulukko- ja kuvioluettelo

Taulukko 1 Tutkittavien henkilöiden taustatietoja	38
Taulukko 2 Kulutuskarkureiden kulutusvalintoja kuvaavat kysymykset	43
Taulukko 3 Tutkittavien tulorakenne	44
Taulukko 4 Välttämättömät menot ekoyhteisöissä	51
Taulukko 5 Puhetta kuluttamisesta	53
Taulukko 6 Puhetta systeemistä	96
Kuvio 1 Kulutuskarkureiden elämänpoliittiseen valintaan vaikuttavat tekijät	77

1. JOHDANTO

Oletko ajatellut, minkälaista elämä olisi, jos lauantaihuveihin ei kuuluisikaan kauppakeskuksissa kiertely? Mitä jos neuloisit puserosi itse kehrätystä villalangasta ja uuden sängyn löytäisit kaatopaikalta? Kellokortin sijaan työhön hoputtaisi talven tulo tai eläinten ruokinta-aika... Näitä kysymyksiä ovat miettineet ihmiset, jotka ovat mainoksia ja materiaa pursuavassa kulutusyhteiskunnassamme karanneet jatkuvasta ”elintason nousun oravanpyörästä” (Järvelä 1996, 80). Tämän tutkielman tavoitteena on kuvata näiden ihmisten elämäntapaa ja elämäntapaan johtaneita valintoja. Kulutuskarkureiksi¹ kutsumiani ihmisiä olen löytänyt maaseutuekoyhteisöistä, joissa on mahdollista lisätä omavaraisuutta ja kehittää vaihtoehtoista elämäntapaa. Kulutuskarkureille ostamattomuus ja aineellisen kulutuksen välttäminen on moraalinen kannanotto. He eivät rakenna elämäänsä materiaa ostamisen varaan vaan pyrkivät omavaraiseen, jossain määrin rahattomaan taloudenpitoon. Tutkimani ekoyhteisöissä elävät henkilöt ovat kuitenkin karkureita vain kulutusyhteiskunnasta katsottuna, heille itselleen kulutuksen välttäminen on positiivinen, vaihtoehtoisen elämäntavan luonnollinen osa. Heidän tavaratalonsa on kierrätyskeskus, automarketin sijasta mennään metsään. Tilastot luokittelevat heidät köyhiksi, mutta he itse kokevat elävänsä rikasta elämää. Heillä on varaa olla ilman.

Tutkimani kulutuskarkurit ovat tehneet tietoisien elämäntapavalinnan omien arvojensa pohjalta. Kulutuskarkuruusteemaan liittyvät valinta, tietoisuus, ekoyhteisö ja moraalit ovat käsitteitä, jotka kaikki viittaavat Giddensin (1991) aloittamaan elämänpolitiikkakeskusteluun. Elämänpolitiikalla Giddens (1991, 215) tarkoittaa elämäntapaa ja elämänsuunnitelmia koskevia valintoja. Elämänpolitiikka tulee ajankohtaiseksi jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. Jälkimodernissa² yksilöt rakentavat itselleen aitoja identiteettejä ja ehjiä elämäntarinoita tekemällä tietoisia valintoja. Kun traditiot heikentävät otettaan yksilöiden elämässä ja toisaalta erilaiset asiantuntijat lisääntyvät, ovat elämäntapavalinnat Giddensin mukaan keino pitää yllä identiteettiä ja toteuttaa omaa ”elämänsuunnitelmaansa”. Elämänpolitiikan taustalla

¹ Käsitteen olen luvalla lainannut itseään kulutuskarkuriksi kutsuneelta Ville-Veikko Hirvelältä.

² Giddens puhuu jälkimodernista (late modern) ja jälkitraditionaalisesta yhteiskunnasta (post-traditional society). Bauman (1996) on käyttänyt postmodernin käsitettä, nykyään (2002) hän puhuu ”notkeasta modernista”. Beck, Giddens ja Lash (1995) puhuvat refleksiivisestä modernista. Tässä käsiterunsaudessa käytän itse jälkimodernin käsitettä viitatessani nykyiseen, länsimaiseen jälkitemoderniseen yhteiskuntaan, ellen pyri korostamaan tiettyä näkökulmaa tai viittaa tiettyyn teoriaan.

on myös käsitys jälkimodernin lisääntyneistä riskeistä, joihin yksilöt reagoivat elämäntapavalinnoillaan. (Giddens 1991, 4-5)

Kulutuskarkuruus on marginaalinen ilmiö, joten miksi edes tutkia sitä? Ensinnäkin on mielestäni tarpeellista pyrkiä yhdistämään sosiaalipoliittista ja ympäristökeskustelua. Laadullinen tutkimus ”toisin” valinneista ihmisistä voi lisätä ymmärrystä valintojen taustalla olevista syistä ja sitä kautta laajemmin vaihtoehtoisesta elämäntavasta. Esimerkiksi Ilmo Massa (1992, 371) korostaa elämäntapa- ja elämäkertatutkimuksen tarvetta, jotta saataisiin lisää tietoa ympäristöystävällisen elämäntavan mahdollisuuksista ja rajoituksista. Kimmo Saaristo (1994, 27) taas toteaa, että ”ekokulttuuria” tarkastelemalla voi ymmärtää ”valtakulttuuriakin” paremmin. Vaikka olen rajannut tutkimuskohteekseni ekoyhteisöasukkaiden kulutuskarkuruuden, en liitä kulutuksen välttämistä vain ympäristökeskusteluun. Kulutuskarkuruus on sosiaalipoliittikankin kannalta mielenkiintoinen ilmiö, sillä se haastaa materiaalista elintasoja korostavan ja palkkatyöyhteiskuntaan sidotun hyvinvointivaltion.

Tarkastelen ekoyhteisöjen asukkaita kulutusyhteiskunnan näkökulmasta, jolloin nykyistä yhteiskuntaamme määrittävä kulutuskeskeisyys muodostaa ensisijaisen taustan karkuruudelle. Kuvaankin ensimmäisessä luvussa lyhyesti sitä elämäntapaa määrittävää ympäristöä, mistä käsin tutkimani henkilöt ovat karkuteilla. Karkuruuden taustaksi hahmottelen myös yleistä kulutuskriittistä keskustelua. Tutkimani henkilöt eivät ole yksin vaan heidän elämäntapansa voi liittää joko vuosisatoja vanhaan yksinkertaista elämäntapaa korostaneeseen traditioon tai vaihtoehtoisesti nykyisen kulutusyhteiskunnan synnyttämään vastaliikehdintään. Ekoyhteisöissä elävät kulutuskarkurit viittaavat myös lisääntyneeseen tietoisuuteen ympäristöongelmista ja kulutuskeskeisen elämäntavan ekologisesta kestämyydestä. Siinä mielessä kulutuskarkuruuden yhteiskuntateoreettiseksi taustaksi voi ymmärtää elämänpolitiikan lisäksi riskiyhteiskuntakeskustelun.

Tutkielma rakentuu dialektisen kehityskäsityksen mukaisesti niin, että ymmärrän kulutuskarkuruuden vastareaktion (antiteesina) kulutusyhteiskunnalle ja sen määrittämälle elämäntapanormille. Kulutuskarkuruuden taustana on kulutusyhteiskunta ja sen aiheuttamat ympäristöongelmat ja toisaalta jälkimoderni, yksilöllinen yhteiskunta, jossa yksilöllinen elämänpolitiikka mahdollistuu.

Rakenteellisena taustana voi pitää myös palkkatyöyhteiskunnan muutoksia ja sitä kautta hyvinvointivaltiota koskevia kysymyksiä, mikä tulee esiin empiirisen analyysin yhteydessä. Nämä rakenteelliset muutokset johtavat muutoksiin yksilötasolla. Tätä yksilötason vaihtoehtoa kuvaan tarkastelemalla kulutuskarkureiden kulutuskäyttäytymistä, hyvinvointia ja valintoja. Inglehartin (1990, 6) mukaisesti näen, että yksilötason muutoksilla on vaikutusta rakenteisiin. Tutkielman viimeisessä luvussa raotan varovasti kulutuskarkureiden avaamia ovia ja pohdin, minkälaiseen yhteiskuntapolitiikkaan heidän antiteesinsä meitä johdattaisivat.

2. KULUTUSKARKURUUDEN TAUSTA

Tutkimuskohteen taustan hahmotteleminen etsii vastausta kolmeen kysymykseen: Mistä käsin tutkimani henkilöt ovat karkuteillä, keiden kanssa kulutuskarkurit karkaavat ja minkälaisessa yhteiskunnallisessa tilanteessa kulutuskarkureiden valitsema elämäntapa ajankohtaistuu? Taustoittava keskustelu osoittaa myös, mistä näkökulmasta käsin kulutuskarkuruutta tarkastelen.

2.1 Kulutusyhteiskunta

1900-lukua on kutsuttu ”kulutuksen vuosisadaksi”. Vuosisadan ensimmäisellä puoliskolla suomalaisten kulutuksen määrä kaksinkertaistui, 1990-luvulla se oli jo kahdeksankertaistunut. Kulutus määrittää yhä enemmän ihmisten rahan, ajan ja energian käyttöä. (Hyvönen ym. 2000, 5) Modernia kulutusyhteiskuntaa luonnehtii se, että kaikki aktiiviväestöön kuuluvat ovat palkkatyöhön ja tuotantoon osallistuessaan tuottajan roolissa ja toisaalta vapaa-aikanaan kuluttajan roolissa. (Heinonen 2000, 20) Tässä mielessä kulutusyhteiskunta on vahvasti yhteydessä kapitalistisen talouden tuotantoprosessiin ja palkkatyöyhteiskuntaan (esim. Ilmonen 1993). Yhteiskuntatalouden kiertokulussa tuottajien voiton maksimointi ja lisäarvon kasaantuminen edellyttävät kuluttamista. Tarjonnan on luotava kysyntää, sillä taloudellinen toimivuus edellyttää kysynnän ja tarjonnan tasapainoa markkinoilla. Varsinaisen, sotien jälkeisen kulutusyhteiskunnan kehityksen taustalla voidaan nähdä Keynesin esittämä käsitys kokonaiskysynnän merkityksestä taloudelliselle tasapainolle. Talouden tasapainoon, täystyöllisyyteen ja inflaatioon, päästään

kokonaiskysyntää elvyttämällä, sillä kansantalouden kokonaiskysyntä vaikuttaa tuotannon suuruuteen ja työllisyyteen. (Pekkarinen & Sutela 1996, 154-162)

Heinosen (2000, 11) mukaan kulutusyhteiskuntaa voidaan määritellä mm. seuraavien tekijöiden kautta: ”kasvava kulutus henkilöä kohti, tuotannon tehostuminen, vapaa-ajan lisääntyminen ja jakelujärjestelmien organisointi, yhteiskunnallisen työnjaon eteneminen, kehittynyt teknologia sekä sosiaalisen liikkuvuuden kasvu, kaupungistuminen, yhteiskuntaelämän yksilöllistyminen sekä lisääntyvä esimerkiksi muotiin ja mainontaan kytkeytyvä omistamisenhalu”. Kulutusyhteiskunta voidaan nähdä laajojen yhteiskunnallisten muutosten summana. Kulutusyhteiskunnan muodostuminen Suomessa liittyy teollistumiseen ja 1879 toteutettuun elinkeinovapauteen, jolloin kulutusyhteiskunnan ensimmäiset idut lähtivät alulle. Heinonen näkee varsinaisen kulutuskeskeisen ajan alkaneen kuitenkin vasta sotien jälkeen, jolloin elintason nousun seurauksena esimerkiksi kestokulutustavaroiden joukkokulutus yleistyi. 1980-luvulle tultaessa aineellinen vauraus lisääntyi entisestään. Lamankin aiheuttamasta pienestä notkahduksestakin on selvitty hyvin: 1990-luvun lopulla kulutus on kasvanut vauhdilla. (Heinonen 2000) Kulutuksen nykyisestä volyymista antaa kuvaa se, että Suomessa tehdään joka päivä yli kymmenen miljoonaa ostopäätöstä. (Hyvönen ym. 2000, 5) Kulutusyhteiskunta on kohottanut aiheellista elintasoja ja kestokulutustavaroiden omistamista. Nykyään suomalaisissa kotitalouksissa on 50-kertaa enemmän kodinkoneita kuin 50 vuotta sitten. (Pantzar 2000, 139)

Palkkatyön yleistyminen ja omavaraisuuden katoaminen suomalaisessa yhteiskunnassa on merkinnyt lopullista sysäystä joukkokulutukselle. Suomalaisten tehdastyöläisten elämäntavan muutosta tutkineet Ahponen ja Järvelä (1983, 271) toteavat, että palkkatyöläistyminen muutti ihmisten elämäntapaa kulutuskeskeiseksi. Kun palkkatyössä ansaitaan yli välttämättömän työvoiman uusintamisen tarpeen, kulutuskin laajenee yli perustarpeiden kestokulutustavaroiden ja elämysten maailmaan. Etenkin ensimmäisen polven tehdastyöläisten lapset sosiaalistuivat kuluttajan elämäntapaan; ”arkipäivään, jota leimaa rahan mahti, ympäristöjen ja toimintojen kaupallisuus sekä individualistinen kilpailuhenki.” (mt., 272) Ahponen ja Järvelän mukaan kulutuskeskeisessä elämäntavassa tarpeista tulee korvikkeita ja aidot elämänsisällöt korvataan välineellistyneillä hyödykkeillä.

Kulutusyhteiskunnassa kulutustottumukset ja syyt eri hyödykkeiden kuluttamiseen vaikuttavat entistä enemmän siihen, miten hahmotamme elämämme (Räsänen 2000, 229). Nyky-yhteiskunnassa ihmiset sosiaalistuvat kulutushyödykkeiden kuluttajiksi, koska arkielämässä mukana pysyminen edellyttää ostamista, päivittäisiä käyntejä supermarketeissa ja ostoskeskuksissa. Ilmonen (1993, 11) toteaa jopa, että kulutus antaa ”arkipäivälle mielen, rytmittää sitä ajallisesti ja sijoittaa meidät sosiaalisiin tilanteisiin”. Kulutuskeskeisessä elämäntavassa kulutus on entistä enemmän elämäntavan ilmentäjä, tyyliin ja haluihin liittyvä ilmiö. Tavaroita ostettaessa niiden symboliset ominaisuudet korostuvat (näyttöarvo) aineellisten ominaisuuksien (käyttöarvo) vähentyessä. (mt., 205) Ostamista ja näyttävää kuluttamista ei tarvitse hävetä vaan päinvastoin kulutusmahdollisuuksien lisääntyminen vaikuttaa yksilön itsearvostukseen positiivisesti.

Bocock (1997, 50) käyttää konsumerismin käsitettä kuvaamaan elämäntapaa, jossa elämän merkityksen uskotaan löytyvän tavaroiden ja elämysten ostamisesta. Konsumerismi on modernin kapitalismin ”sementti”, sillä halu kuluttaa pitää kansalaiset kiinni palkkatyössä ja hyödykkeiden ostamisessa. Kuvatakseen kulutuskeskeisen elämäntavan seurauksia Bocock käyttää marxilaista vieraantumisen (*alienation*) käsitettä. Vieraantumisella tarkoitetaan kapitalistisen tuotannon pyrkimystä eristää työvoima ihmisestä itsestään, siltä kielletään luovuus ja omat halut. Konsumerismi vallitsevana arvomaailmana on syventänyt vieraantumista ja ylettänyt sen kulutuksen alueelle. Kun esimerkiksi kulutusmahdollisuudet ja kulutushaaveet vähenevät työttömyyden seurauksena, merkitsee se yksilölle syrjäytymistä vallitsevasta elämäntavasta ja on siksi psyykkisesti raskaampaa. (mt., 46-51) Bocock (1997, 109) liittää yksilöiden identiteetin rakentamisen ja elämäntavan valitsemisen kulutuskäyttäytymiseen. Kysymykseen ”kuka olen” vastataan nykyisessä kulutusyhteiskunnassa kulutustottumusten eikä ammatin tai luokka-aseman kautta.

2.2 Kulutuskriittisyys

Kulutusyhteiskunnassa on mahdollista elää myös toisin. Kulutuskarkuruuden voi nähdä vaatimatonta ja niukkaa elämää korostaneen tradition jatkumona. Vaatimatonta

elämää (*simple life*) tutkinut David E. Shi (1986, 4-5) toteaa, että vaatimattomuuden puolustaminen on vanha ja universaali etiikka, jota on esiintynyt kaikissa maailman suurissa uskonnoissa. Useat uskonnot ovat korostaneet tarvetta vain välttämättömään ja varoittaneet rikkauksien ja ahneuden vaaroista. Myöhemmin vaatimaton elämä on ollut sekä uskonnollisesti että poliittisesti suuntautuneiden liikkeiden tavoitteena. Lisäksi jonkinasteista vaatimattomuutta ovat kannattaneet toisaalta kulutuskeskeistä kehitystä kritisoivat konservatiivit ja toisaalta liberaalit, jotka näkevät yksinkertaisen elämäntavan kapitalistisen markkinatalouden ja ehdollistetun kulutuksen kritiikkinä.

Paradoksaalisesti Max Weber on liittänyt kulutuksen välttämisen modernin kapitalismin ja sen edellyttämän ”hengen” syntyyn. Jukka Gronow ja Pertti Töttö (1996) tuovat esiin Weberin näkemyksiä modernin kapitalismin edellytyksistä. Mm. yksityisomistuksen, vapaiden markkinoiden ja kehittyneen kirjanpidon lisäksi rationaalisen kapitalismin läpimurto länsimaissa edellytti uudenlaista asennoitumista työntekoon eli ”kapitalismin henkeä” (mt., 281-82). Kapitalismin hengen omaksumista Weber kuvaa pitkälliseksi kasvuprosessiksi, jossa oleellista on ollut protestanttisen uskonnon ja erityisesti kalvinistien 1600-luvulla esittämät opit. Kalvinistit kehottivat kannattajiaan työskentelemään ahkerasti ja pidättäytymään työn hedelmistä nauttimisesta. Askeettinen elämäntapa edisti pääomanmuodostusta ja kasvatti hillittyyn kulutuskäyttäytymiseen. Kapitalistisen tuotannon kasvun kannalta oli oleellista, että kalvinistit eivät kuluttaneet yritysten lisäarvoa vaan investoivat sen edelleen, toisin kuin historian aiemmat hyvin toimeentulleet ryhmät. (Gronow ja Töttö 1996, 282-86)

Tuotannon tehostuminen teollistumisen myötä muutti kuitenkin talousjärjestelmää kulutusta korostavaksi. Bocoock (1993, 14) määrittää ensimmäisen kulutuksen vallankumouksen (Britanniassa) 1700-luvun alkupuolelle, jolloin ostaminen tuli mahdolliseksi yhä suuremmalle väestönosalle. Kulutuksen laajeneminen ja kapitalistisen järjestelmän kasvu edellyttivät myös nautintoja korostavia aatevirtauksia (Ilmonen 1993, 22). Historiaa oikoen tullaan pisteeseen, jossa John Gallbraight (1958; ref. Israel 1973) kutsui vallitsevaa yhteiskuntaa ”runsauden yhteiskunnaksi”. Runsauden yhteiskuntaa leimasi korkean talouskasvun mukanaan tuoma kulutustavaroiden runsaus ja kohonnut elintaso. Marxilaisesta näkökulmasta Runsauden yhteiskunta –keskustelussa kuitenkin korostettiin, ettei runsaus poista

suuria tulo- ja omaisuuseroja eikä yhteiskunnallisia epäkohtia. Joachim Israel (1973, 72) kritisoi kulutusyhteiskuntaa siitä, että tehostettu markkinointikoneisto luo keinotekoisia tarpeita ja synnyttää uusia yhteiskunnallisia arvostuksia ja eroja. Israelin mukaan kasvava tuotanto aiheuttaa ennakoimattomia haittoja ympäristölle, varsinkin kun tuotteisiin tehdään sisäänrakennettuja virheitä. Olennaisin kritiikki kohdistuu kuitenkin kulutusyhteiskunnan ”onnettomaan juoksupyörään”: Talouselämän tavoitteena on jatkuva kasvu yksityistä kulutusta lisäämällä, yhteiskuntapolitiikassa korostetaan korkeaa elintasoja ja edistetään kulutusta, taloudellista laajenemista mitataan arvioimalla valmistettujen hyödykkeiden määrää jne. Kulutusyhteiskunnan ongelmana on, että ”kulutamme tuottaaksemme emmekä päinvastoin” ja samalla palvelemme kapitalistisen, voittoa tavoittelevan pääoman tarpeita. (mt., 79-81)

Kulutuskeskeisestä elämäntavasta karkaamisen voi nähdä myös merkinä yleisestä ei-materiaalisten arvojen noususta. Jälkitekollisten yhteiskuntien kulttuurien muutosta tutkinut Ronald Inglehart (1990, 66-69) näkee ei-materiaalisten arvojen vahvistumisen osana laajempaa länsimaiden arvomuutosta, jossa arvostetaan enemmän elämänlaatua ja itseilmaisua. Yhtä selitystä muutokselle Inglehart hakee tarvehierarkioista, joiden mukaan taloudellinen runsaus lisää itsetoteutuksen, estetiikan ym. tarpeita. Toinen selitys arvomuutokselle liittyy hitaaseen kulttuuriseen muutokseen, jossa nuoremmat sukupolvet omaksuvat vähemmän talouskasvua ja enemmän ympäristönsuojelua korostavia arvoja. Inglehart (1990, 102-103) ennustaa, että yleisenä trendinä ei-materialististen arvojen nousu tulee jatkumaan taloudellisista suhdanteista huolimatta ja niiden painoarvo politiikassa tulee vastaavasti lisääntymään. Tulevaisuuden politiikassa talouskasvulla on pienempi merkitys (mt., 56). Myös Suomessa on nähtävissä henkisen hyvinvoinnin korostuminen materialistisen elintason tavoittelemisen sijaan. Marja Järvelä (1999, 128) toteaa laajan haastatteluaineiston perusteella, että ”korkean kulutuksen tavoittelu on väsyttänyt monet suomalaiset”. Kulutusväsymys ja henkisten arvojen korostuminen ymmärretään haastatteluissa historiallisen kehityksen seurauksena ja sitä tulkitaan tämän aikakauden ilmiönä, joka liittyy esimerkiksi laman aiheuttamiin kokemuksiin ja ”kulutusta hylkivään kulttuuriradikalismiin” (mt.).

Amerikkalaisten kulutusta tutkinut Juliet B. Schor (1998) näkee amerikkalaisten yltiömäisen kulutuksen keskellä merkkejä myös kulutuskriittisyydestä. Kyllästyminen rahan ansaitsemisen ja kuluttamisen noidankehään on johtanut elämäntavan muutoksiin. Vuosien 1990-1996 välillä 19 % amerikkalaisista on vähentänyt vapaaehtoisesti tulojaan siirtymällä esimerkiksi osa-aikatoihin. Schorin (1998, 113) havaintojen mukaan suurin osa on hyvätulaisia. Yleisin syy muutokseen on halu yksinkertaistaa elämää: vähemmän stressiä, enemmän aikaa ja tasapainoa (mt., 114). USA:ssa onkin voimistunut 1970-luvulta alkaen ”vapaaehtoisen vaatimattomuuden liike” (*voluntary simplicity movement*)³. David E. Shi (1986, 295) liittää vapaaehtoisen niukkuuden ympäristötietoisuuden lisääntymiseen. Esimerkiksi Carsonin vuonna 1962 ilmestynyt ”Silent Spring” lisäsi tietoisuutta ympäristöongelmista ja yksilöiden halua muuttaa elämäntapojaan. Yhä useampi ihminen on huomannut, että työajan ja tulojen vähentäminen merkitsee ajan lisäksi enemmän elämän merkityksellisyyttä, ystävyyttä ja henkistä hyvinvointia. (Schor 1998, 133) Yhtenä esimerkkinä kulutuskriittisyydestä Schor (1998, 144) mainitsee myös kansainvälisen Älä Osta Mitään –päivän. Älä Osta Mitään –päivän tapahtumia on Suomessakin järjestettynä useana vuonna peräkkäin. Tapahtuma on saanut runsaasti julkisuutta ja tuonut esiin erityisesti nuorten kasvavaa kulutuskriittisyyttä (Luontoliitto 2002).

2.3 Riskiyhteiskunta

Ekoyhteisöissä majaansa pitävä kulutuskarkuruus on luontevaa nähdä reaktiona kulutusyhteiskunnan kääntöpuoleen: jätevuorten kasvamiseen kulutusyhteiskunnan reunoilla (Lehtonen 1999). Kulutuskarkuruuden yhteiskuntateoreettisena taustana voidaankin pitää riskiyhteiskuntakeskustelua, jonka Ulrich Beck aloitti vuonna 1986 kirjassaan ”Risikogesellschaft – Auf dem Weg in eine andere Moderne”. Riskiyhteiskunta-käsite yhdistää jälkimodernin yhteiskunnan tarkastelun ja lisääntyneen tietoisuuden nykyisen elämäntavan aiheuttamista riskeistä. Riskiyhteiskunnan taustalla on lisääntynyt tietoisuus ympäristöongelmista ja kestäättömästä kasvusta. Riskien maantieteestä kirjoittavat Houtsonen ja Peltonen (1996, 5) mainitsevat nykyisinä riskeinä mm. ilmastomuutoksen, luonnon

³ Google-haun perusteella voluntary simplicity –liikehdintä on USA:ssa suuressa suosiossa.

köyhtymisen, väestöräjähdyksen, rikkaiden ja köyhien välisen kuilun kasvamisen sekä sairausepidemiat. Beckille (1992, 22 alkup. 1986) riskejä ovat mm. radioaktiivisuus, ilmansaasteet ja ruokien lisäaineet, joilla on sekä lyhyt- että pitkäaikaisia vaikutuksia kasveihin, eläimiin ja ihmisiin. Riskiyhteiskunnat joutuvat vastatusten sen tosiasian kanssa, että ”maapallon elämää uhkaa itse luotu mahdollisuus itsensä tuhoamiseen” (Beck 1990, 102).

Beckin (1992, 21) mukaan nykyisen yhteiskunnan riskit eroavat suuresti teollistumisen alkuaikojen riskeistä. Riskiyhteiskuntaa varjostavia uhkia ei ensinnäkään voi rajata paikallisesti, ajallisesti eikä sosiaalisesti. Riskit ovat osa jokapäiväistä elämää ja niiden luonteelle on ominaista, ettei nykyisiä riskejä pääse karkuun (Giddens 1991, 124). Riskejä ei voida selittää kausaalisesti, osoittaa syyllisiä tai kokonaan poistaa tekniikan avulla (Beck 1990, 17-18). Uusia riskejä ei voida myöskään käsitellä traditionaalisen modernin hallintakeinoilla, sillä riskien vaikutuksia on vaikea arvioida (mt., 136). Riskit ovat usein näkymättömiä ja vaikeasti määriteltäviä. Riskien luonne murtaakin perinteisiä käsityksiä tieteen monopoliasemasta ja aiheuttaa jatkuvia määrittelykilpailuja. Koska tietoisuus riskeistä liittyy tiedon valtaan ja auktoriteettiasemiin, ovat riskit avoimia sosiaaliselle rakentumiselle ja määrittelylle. Tämä mahdollistaa myös sen, että riskikäsitteitä voidaan muuttaa, minimoida tai dramatisoida uuden tiedon avulla. (Beck 1992, 23-30). Beck (mt., 46) korostaakin median, tieteen ja informaatioteknologian merkitystä riskiyhteiskunnassa.

Yhteiskunnan sosiaalisen rakenteen kannalta on olennaista, että uudet riskit eivät tunne luokkayhteiskunnan rajoja. Paremmassa asemassa olevat voivat jossain määrin suojautua riskeiltä, mutta bumerangivaikutuksen seurauksena myös riskien tuottajat lopulta kärsivät (Beck 1992, 37). Uudet riskit murentavat hyvinvointivaltion toimintamahdollisuuksia riskien heikentäjänä ja kompensoijana (Beck 1998, 16). Riskiyhteiskunnassa siirrytään riskien jakamiseen hyvinvoinnin sijaan ja hyvinvoinnin oikeudenmukaisen jakamisen sijaan korostuu se, miten riskejä voitaisiin ehkäistä ja minimoida. Yksilötasolla riskitietoisuus lisää ahdistusta, mikä voi johtaa esimerkiksi fanaattisten ääriliikkeiden nousuun. Riskiyhteiskunta lisää myös globaalia

epätasa-arvoa, kun esimerkiksi saastuttajat siirtyvät köyhiin maihin. (Beck 1992, 19-49). Toisaalta, koska riskit eivät tunne rajoja, pakottaa riskien aikakausi huomioimaan myös globaalit uhat ja toimimaan yhteistyössä maailmanlaajuisesti (Beck 1998, 16).

Mistä riskit johtuvat? Uudet riskit ovat modernin yhteiskunnan riskejä, joiden taustalla on teollinen ylituotanto (Beck 1992, 21). Riskiyhteiskunnan kehittymiseen on myös vaikuttanut luonnontieteiden ja yhteiskuntatieteiden välinen kuilu. Perinteisessä, teollisessa modernissa ympäristöongelmia on tarkasteltu luonnon ongelmina eikä ole pohdittu riittävästi niiden sosiaalisia, poliittisia ja taloudellisia vaikutuksia (mt., 80). Riskiyhteiskunnalle on ominaista tietoisesti tuotettu epävarmuus, millä Beck viittaa siihen, että kontrollin ulottumattomissa olevat riskit ovat tiedeuskon ja edistyksen nimissä tuotettuja. Riskejä ei voida laskelmoida tai ennustaa, eikä tiede tarjoa yksiselitteisiä totuuksia. Nykyinen yhteiskunta on kuin laboratorio, jossa kokeillaan jatkuvasti uusia tieteellisiä keksintöjä ilman tarkkaa tietoa niiden vaikutuksista. Esimerkkeinä tämän kaltaisista riskeistä Beck mainitsee geenimuuntelun ja keinohedelmöityksen. Ongelmana on myös modernin eriytymisen ja professionaalistumisen aiheuttama tilanne, jossa kukaan ei ole syyllinen. Perinteistä modernia leimaakin Beckin mukaan ”organisoitu vastuuttomuus”: Riskit lisääntyvät mutta kukaan ei ole vastuussa teknologian ja talouden kehityksestä. Vastuuttomuus liittyy myös teollisuuden ja tieteen monopoliasemaan ja niiden itsemääräämisoikeuteen politiikkaan nähden. (Beck 1998, 12-15)

Beck (1990, 102-103) erottaa riskiyhteiskunnan kehityksessä kaksi vaihetta. Ensimmäisellä vaiheella Beck viittaa edellä mainittuihin ongelmiin luonnon ja yhteiskunnan rajoista, vastuuttomuudesta ja teollisuuden ylivallasta. Residuaalisessa riskiyhteiskunnassa riskit tiedostetaan, vaikka ne eivät ole poliittisen huomion keskipisteessä. Riskiyhteiskunnassa eletään uhkien kanssa, mutta niitä pyritään edelleen käsittelemään teollisen yhteiskunnan ”tieteellisin, taloudellisin, poliittisin ja oikeudellisin käsittein”. Toisessa vaiheessa riskit tiedostetaan ja kehitetään vastuullista toimintaa. Toimintatapojen muutoksen lähtökohtana on ”uudelleenoppimiskyky”, koko yhteiskunnan läpäisevä refleksiivisyys. Oleellinen edellytys refleksiivisyydelle on riskien ymmärtäminen yhteiskunnan sisäisinä vaaroina. Luonnon tilaa ja ympäristöongelmia ei ymmärretä yhteiskunnan ulkopuolella olevina uhkina vaan olennaisena osana ”sosiaalista, poliittista ja

taloudellista dynamiikkaa” (Beck 1992, 80). Tieteen ja teollisen fatalismin sijaan julkinen areena on avoin uusille ajattelutavoille ja toimijoille. Riskiyhteiskunnan toinen vaihe mahdollistaa etiikan ja uudenlaisten sosiaalisten liikkeiden nousun (Beck 1990, 103).

Riskiyhteiskunnan toinen vaihe tarkoittaa, että modernista tulee refleksiivinen (Beck 1998, 17). Beck (1992, 21) tarkoittaa riskiyhteiskunnalla jälkimodernien yhteiskuntien systemaattisia tapoja käsitellä uhkia ja epävarmuutta, joita modernisaatio tuottaa. Tässä mielessä jälkimoderni on itsensä kohtaava yhteiskunta. Poliitiikan kohteeksi tulevat modernin itsensä aiheuttamat ongelmat ja politiikan agendalle kohoaa tietoisuus riskeistä. Refleksiivisessä modernissa toimijat hankkivat kykyjä ”reflektoida olemassaolonsa yhteiskunnallisia edellytyksiä ja samalla muuttaa niitä” (Beck 1995, 236). Mitä olemassaolon reflektoinnilla tarkoitetaan? Lash (1995, 160-161) jakaa refleksiivisyyden rakenteelliseen- ja itserefleksiivisyyteen. Rakenteellisessa refleksiivisyydessä yhteiskunnallisista pakoista, eli esimerkiksi asiantuntijajärjestelmistä tai traditioista, vapautettu toiminta reflektoi rakenteiden ja toiminnan yhteiskunnallisia edellytyksiä. Esimerkiksi Beckin kuvaus riskiyhteiskunnan toisesta vaiheesta edellyttää rakenteellista refleksiivisyyttä. Itserefleksiivisyydellä Lash tarkoittaa toimintaa, joka ”reflektoi itse itseään”, jolloin ulkopuolinen tarkkailu korvautuu itsetarkkailulla. Tässä korostuu refleksiivisyyden yhteys traditioiden murtumiseen ja yhteiskunnan yksilöllistymiseen. Beck (1995, 17) määrittelee refleksiivisyyden yksinkertaisesti ”itsensä kohtaamiseksi”, mikä sopii myös tämän tutkielman määritelmäksi. Refleksiivisyyttä on, kun yksilö tai yhteiskunta arvioi toimintaansa ja on valmis muuttamaan ajattelu- tai toimintatapojaan uuden tiedon valossa.

Beckin (1992, 13) kuvaama riskiyhteiskunta murtaa perinteisen modernin käsityksiä kulttuurista, traditioista ja sosiaalisista suhteista. Esimerkiksi palkkatyön ja vapaa-ajan merkitys sekä ydinperheen rooli ovat muutoksessa. Myös Anthony Giddens (1998, 26) yhdistää riskiyhteiskunnan tarkastelun jälkitraditionaaliseen yhteiskuntaan. Giddensin mukaan riskiyhteiskunta alkaa silloin, kun traditiot ja luonto ”loppuvat”. Riskiyhteiskuntaa leimaa yksilöllistyminen ja toisaalta epävarmuus, jolloin refleksiivisyys sekä yhteiskunnan että yksilön tasolla tulee tarpeelliseksi. Refleksiivisyydessä ja yksilötason riskiyhteiskuntakokemuksissa avautuu ovi

kulutuskriittisyyden tarkasteluun elämänpolitiikkana. Kulutuskriittisyys voidaan nähdä reaktionä lisääntyneeseen tietoisuuteen kuluttamisen kestämyydestä, eettisistä ongelmista jne. Toisaalta yksilöllistynyt yhteiskunta mahdollistaa kulutuskritiikin toteuttamisen nimenomaan elämäntapavalintojen ja tiedostavien kulutustottumusten avulla. Miten kulutuskarkurit riskeihin suhtautuvat? Voisiko ajatella, että he omalla tavallaan elävät jo refleksiivisessä modernissa?

3. ELÄMÄNTAPA JA ELÄMÄNPOLITIikka

Riskien varjostamasta kulutusyhteiskunnasta tutkimani henkilöt siis karkaavat. Taustan kuvaamisen lisäksi tarvitsen käsitteitä matkaani. Tämän luvun tarkoituksena on selvittää, miten pääsen kurkistamaan ”toisin” valinneiden elämään. Mitä lähdän tutkimaan, kun haluan kuvata kulutuskarkureiden arkielämää? Miten voin ymmärtää kulutuskarkureiden valintoja? Vastauksia varten pohdin elämäntavan- ja elämänpolitiikan käsitteitä ja niiden välistä yhteyttä.

3.1. Elämäntavan ymmärtäminen

Elämäntapa on käsitteenä harsoileva ja laaja. Roosin (1988, 12) mukaan elämäntavan käsitteen ”ymmärtää melkein pä vaistomaisesti” ja sen tarkempi määrittely on vaikeaa. Yksinkertaistaen voidaan todeta, että elämäntapa on käsite, jonka avulla pyritään kuvaamaan sitä, miten ihmiset elävät (Roos 1985, 31). Tämä elämäntavan määritelmä sopii tutkimusongelmaani, mutta ei vielä riitä saamaan otetta tutkittavien puheesta. On tarpeen tietää tarkemmin, mitä etsii. Mitkä tekijät kuvaavat ihmisten elämää?

J.P. Roosin (1987, 45) määritelmän mukaan elämäntapa on ”yksilön tai perheen elämänvaiheiden, elinolosuhteiden, elämäntoiminnan, arkielämän ja interaktion kokonaisuus, joka muodostuu – järjesty - hänen subjektiviteettinsä kautta”. Subjektiviteetin käsitteellä Roos tarkoittaa ”ihmisen arvomaailmaa, arviota omasta elämästä, hänen tärkeiksi kokemiaan elämäntoimintoja jne.” Roos jaottelee kuusi elämäntavan ulottuvuutta sen mukaan, mitä ihmiset elämäntoiminnassaan yleensä kertovat. Ulottuvuuksia ovat elämänvaiheet, elinolosuhteet, elämäntoiminta, interaktio, arkielämä ja subjektiviteetti (mt., 46). Roosin mukaan elämäntoiminta-

aineistoon perustuvassa elämäntapatutkimuksessa kaikki ulottuvuudet tulee ottaa huomioon, jotta elämäntavan kuvaaminen kattaisi ihmisten arkielämän monipuolisesti. Roosin esittämät ulottuvuudet ovat kattavia ja varmasti oleellisia laajoja elämäkerta-aineistoja tutkittaessa. Tässä tutkielmassa en kuitenkaan ole kiinnostunut esimerkiksi kaikista elämänvaiheista vaan tarkastelen vain niitä, jotka liittyvät kulutuskarkuruuden valitsemiseen.

Marja Järvelä ja Pirkko-Liisa Ahponen (1983, 9) tarkoittavat elämäntavalla ”arkielämän prosessia edellytyksineen ja pyrkimyksineen”. Edellytykset ovat ”toiminnan objektiivisia puitteita”, pyrkimykset taas ”subjektiivisia toimintatavoitteita”. Ahposen ja Järvelän määritelmä on aikansa lapsi siinä mielessä, että he korostavat subjektiivisen elämäntapatutkimuksen merkitystä objektiivisen elinolosuhdetutkimuksen lisäksi. Laadullinen elämäntapatutkimus laajensi yhteiskuntatieteiden käsityksiä siitä, miten ihmiset ’todella’ elävät ja mitä he arvostavat (Simpura 1996). Tutkimuksessaan Ahponen ja Järvelä (1983, 24) tarkastelevat tehdastyöläisten elämäntapaa käytännössä kolmella eri rakennetasolla.

- 1) Elämäntavan puitteet – rakenteelliset tekijät
 - Työn muoto –työvoiman käyttö
 - Toimeentulotapa ja –taso
 - Siviilissäätö ja asuminen; perhe-elämän puitteet
 - Terveystila ja terveydenhoito
- 2) Ajankäyttö – arkielämän jäsentäminen
 - Työ ja vapaa-aika
 - Ajankäytön tiheys
 - Sidottu ja valinnainen ajankäyttö
- 3) Elämäntavan perspektiivit – merkitystekijät
 - Kulutuksen lisääntyminen ja kulutussisältöjen muutos
 - Koulutus, työn sisältö ja kulttuuri
 - Suhde luontoon
 - Sosiaaliset yhteisöt, ihmissuhteet, yhteiskunta- ja maailmankuvat

Olen käyttänyt Ahposen ja Järvelän elämäntavan ulottuvuuksia apuna haastattelutilanteissa. Rakennetasot tulevat esiin myös aineiston analyysin yhteydessä, vaikka keskityn lähinnä kulutuskäyttäytymisen ja hyvinvoinnin tarkasteluun.

Modernin yhteiskunnan elämäntapatutkimuksessa elämäntavan käsite on liitetty sosiaalisiin kategorioihin, sukupolviin ja yhteiskunnallisiin kerrostumiin (Allardt 1998, 50). Traditionaalisesti tulkittuna elämäntapa on ulkoapäin määrittyvä,

kärjistettynä tietyn yhteiskunnallisen aseman seurauksena muodostunut arkielämän kokonaisuus. Jälkimodernissa yhteiskunnassa elämäntapaa sanelemat pakot ja käyttäytymismallit kuitenkin murtuvat jättäen tilaa yksilöllisille valinnoille. Jälkimodernissa yhteiskunnassa ”auktoriteetti ei sano eikä koodi määrää miten elämän elää ja valintansa valitsee” (Hoikkala 1998, 152). Valintojen seurauksena elämäntapa muodostuu tietoisemmaksi ja joustavammaksi, muunneltavaksi tekijäksi. Roosin mukaan elämäntavasta tulee viesti ja väline, jonka avulla ihmiset ilmaisevat itseään muille. Tässä tutkielmassa ymmärränkin elämäntavan jälkimodernissa kontekstissa, jolloin yksilöiden elämäntavat ovat myös enemmän tai vähemmän tietoisia strategioita (vrt. Roos 1988, 14).

Tietoisesti valitusta elämäntavasta on kirjallisuudessa käytetty usein elämäntyylin käsitettä. Elämäntyyli muodostuu yksilön valinnoista ja se kytkeytyy nimenomaan kulutustyyliin ja muotiin. Elämäntyylin voi suunnitella ja sen voi vaihtaa milloin yksilö haluaa. Roosin (1988, 13) mukaan elämäntyyli on joko elämäntavan synonyymi tai elämäntapaa ohuempi, lähinnä kulutusta ilmentävä käsite. Giddensin (1991, 81) mukaan elämäntyylit (*lifestyles*) ovat yksilön omaksumia käytäntöjä, joita hän noudattaa toteuttaakseen identiteettitarinaansa. Elämäntyylit ovat rutinoituja ja suhteellisen kiinteitä, mutta refleksiivisiä ja avoimia muutokselle. Kun ymmärrän elämäntavan yksilölliseksi, tietoiseksi strategiaksi, on mielestäni perusteltua pitää elämäntapaa ja giddensiläistä elämäntyyliä synonyymeinä.

Aiemmista elämäntapatutkimuksista erityisesti Kimmo Saariston (1994) ”Henkilökohtainen ekologia – Onko vihreä elämäntapa vastausyritys moderniin?” on mielenkiintoinen kulutuskarkuruuden kannalta. Saariston tutkimat ”ekosentrit” ovat aitoja environmentalisteja, joiden arkielämään kuuluu pyrkimys mahdollisimman ekologiseen elämäntapaan. Arkipäivään kuuluu siis ”puulämmitys, maaseutu ja kompostit (mt., 28-30). Saariston tutkimat henkilöt muistuttavat suurelta osin tutkimiani kulutuskarkureita, vaikka he eivät asu ekoyhteisöissä. Koska Saaristo kuvaa ekosentrien elämäntapaa suhteellisen kokonaisvaltaisesti ja kartoittaa heidän mielipiteitään laajasti teknologian kehityksestä vihreään puolueeseen, en pyri tässä tutkielmassa toistamaan kuvausta vihreästä elämäntavasta.

Toinen aiheeseen liittyvä pro gradu –tutkielma on Risto Burmanin (1996) ”Vihreä elämäntapa kulutusyhteiskunnassa”. Burman on tutkinut kaupungissa asuvien, ympäristötietoisien nuorten elämäntapaa. Burmanin määritelmän mukaan vihreässä elämäntavassa kuormitetaan mahdollisimman vähän luontoa. Se on elämäntapa, jossa pyritään vähentämään kulutusta ja suuntaamaan sitä tiettyihin asioihin. (mt., 10) Burmanin tutkimien nuorten mielestä nimenomaan kulutus on tekijä, joka erottaa heidät ”normaalista elämäntavasta” (mt., 40). Näiden tutkimusten näkökulmasta on mielestäni perusteltua tarkastella lähemmin kulutuskarkureiden kulutuskäyttäytymistä. Aiemmissa sosiologian laitoksille tehdyissä tutkielmissa ei myöskään ole liiemmin tarkasteltu käsityksiä hyvinvoinnista ja hyvinvointivaltiosta.

3.2. Elämästä politiikkaa

Elämänpolitiikan käsitteen on ensimmäisenä esitellyt Anthony Giddens (1991) kirjassaan ”Modernity and self-identity”. Giddens yhdistää jälkimodernin riskiyhteiskunnan tarkastelun yksilön minuuden ja elämäntietoisuuden teemoihin. Suurin muutos jälkimodernissa on, että minuudesta ja identiteetistä tulee ”refleksiivinen projekti”. Giddensin (1991, 32-40) mukaan refleksiivinen tietoisuus itsestään, jatkuva arviointi ja toiminnan tulkinta, on luonteenomaista kaikelle ihmisen toiminnalle. Refleksiivisyys edellyttää ontologista turvallisuuden tunnetta, jaettua käsitystä siitä, miten todellisuus on järjestynyt. Ontologinen turvallisuuden tunne taas pohjautuu lapsuudessa omaksuttuun perusturvaan, joka mahdollistaa yksilöiden elämäntietoisuuden riskien ja vaarojen ympäröimänä. Jälkimodernissa refleksiivisyys korostuu entisestään, jolloin myös olemassaoloa koskevien peruskysymysten pohtiminen kuuluu yksilöiden arkipäivään. Jälkimodernin yksilön on jatkuvasti kysyttävä itseltään ”mitä tehdä? miten toimia? kuka olen?” (mt., 70). Yksilö määrittelee itsensä suhteessa omaan menneisyyteensä ja tulevaisuuteensa ja pyrkii muodostamaan itselleen ehjän omaelämäkerran. Refleksiivinen yksilö etsii todellista itseään ja pyrkii elämään rehellisenä itselleen ja omille tavoitteilleen (mt., 78-79).

Yhteiskuntatieteilijänä Giddens (1991, 188) tarkastelee refleksiivistä yksilöä laajemmassa kontekstissa. Vaikka yksilöiden vapaus on lisääntynyt ja emansipoituminen yhteiskunnan tasolla on kasvanut, ei refleksiivinen yksilö ole yhteiskunnan instituutioiden ulottumattomissa. Kulutuksen näkökulmasta on

oleellista kapitalistisen talousjärjestelmän ja sen aiheuttaman tavaroiden tuotannon (kommodifikaatio) merkittävä vaikutus yksilön valinnanvapauteen (mt., 197). Jälkmoderni yhteiskunta aiheuttaa edelleen eriarvoisuutta, useat asiantuntijat tuottavat epävarmuutta yksilöiden valintoihin ja elämäntapavalintojen moninaisuus saattaa vapauden sijaan lisätä voimattomuuden tunnetta (mt., 201). Myös Zygmunt Bauman (2002, 108) korostaa, ettei jälkmodernin yksilön vapaus ole siunausta vaan päinvastoin riskien ja epävarmuuden jatkuvaa sietämistä. Jälkmodernissa yhteiskunnassa on tarjolla yhä enemmän median välittämiä kokemuksia, useita mahdollisuuksia ja toistensa kanssa kilpailevia asiantuntijoita (Giddens 1991, 82-84). Yhteiskunnallista tilaa täyttää myös lisääntynyt tietoisuus riskeistä, joita kukaan ei voi paeta (mt., 124).

Yksilön ja rakenteiden välisessä tilassa aukeaa elämänpolitiikan mahdollisuus. Jälkmodernin yhteiskunnan riskit, traditioiden loppu ja yksilöllistyminen mahdollistavat ja toisaalta synnyttävät tarpeen elämänpolitiikalle. Giddensin mukaan elämänpolitiikka on elämää koskevien päätösten politiikkaa (1991, 215). Elämänpolitiikka on elämäntapaa ja elämänsuunnitelmia koskevien valintojen tekemistä jälkmodernissa yhteiskunnassa. Elämänpolitiikka on päätöksiä, jotka koskevat minuutta, identiteettiä, itsereflektiota, elämänkaarta, hyvinvointia ja elämäntyyliä (mt.). Laajasti ottaen elämänpolitiikalla viitataan siis yksilöiden elämää koskeviin valintoihin. Yksilön ja rakenteiden vuorovaikutus on elämänpolitiikassa olennaista. Giddensin (1991, 214) mukaan rakenteelliset muutokset vaikuttavat elämänpolitiisiin päätöksiin ja toisaalta yksilöiden valinnoilla on laajempia rakenteellisia seurauksia.

Kun refleksiivisyys kehottaa yksilöitä pohtimaan, kuinka heidän tulisi elää, elämänpolitiikka nostaa esiin modernien instituutioiden syrjäyttämät moraaliset ja olemassaoloa koskevat peruskysymykset (Giddens 1991, 224). Ongelmallisia ja moraalisia ristiriitoja herättäviä kysymyksiä ovat ensinnäkin ihmisen kontrollinhalun ja tieteen rationaliteetin aiheuttama ”luonnon loppu”. Tietoisuus ympäristöongelmista lisää yksilöiden refleksiivisyyttä siitä, mitkä ovat ihmiskunnan velvollisuudet luontoa kohtaan. Toisena kysymyksenä Giddens mainitsee biologiseen uusiutumiseen ja olemassaoloon liittyvät ristiriidat, kuten esimerkiksi syntymättömien oikeudet tai geenimuuntelun etiikan. Kolmantena elämänpolitiikan aspektina on globalisaation

ihmiskuntaa yhdistävä vaikutus. Globalisaation syventyessä globaalit rakenteet vaikuttavat yksilöihin ja vastaavasti yksilöiden valintojen vaikutukset ovat maailmanlaajuisia (mt., 22). Elämäntapaa ja kulutustottumuksiaan muuttamalla yksilö voi vähentää globaaleja ympäristöriskejä ja vaikuttaa toisella puolella maailmaa elävien ihmisten elinolosuhteisiin. Lisäksi Giddens (1991, 224) korostaa jälleen identiteettiä, mieltä ja kehoa (*self and body*) koskevia valintoja.

Miksi jälkimoderni yhteiskunta palaa peruskysymysten äärelle? Giddensin mukaan yksilöiden identiteettiprosessi, joka ottaa kantaa eksistentiaalisiin ja moraalisiin kysymyksiin on edellytys laajemmalle moraalin esiinnousulle. Myös sosiaaliset liikkeet ovat merkittäviä elämänpoliittisten kysymysten herättäjiä ja julkisen keskustelun avaajia. (Giddens 1991, 224-228) Giddensin lähes utopistista käsitystä siitä, että jälkimodernit yksilöt ovat valmiita eettisiin kannanottoihin, on myös arvosteltu (esim. Hoikkala & Roos 2000, 24). Giddensin refleksiivisyyttä ja moraalialia tihkuvat teoretisoinnit herättävätkin epäilystä. Mielestäni Giddensin oletus siitä, että yksilöt valitsisivat moraalisesti juuri (hänen mukaansa) oikean tavan elää, jää myös huteraksi, voihan elämänpolitiikan suuntana yhtä hyvin olla rasistiseen äärioikeistoon tai terroristijärjestöön liittyminen. Giddens tuntuu luottavan humanistisen ihmiskäsityksen tavoin siihen, että yksilöt ovat pohjimmiltaan hyviä, rauhaa rakastavia ja ympäristönsuojelua arvostavia. Mutta onko olemassa universaaleja, 'oikeita' arvoja? Emmekö eläkään postmodernissa arvopluralismissa, jossa relativismin hengen mukaisesti kaikki arvot ovat yhtä hyviä ja oikeita? (vrt. Airaksinen 1994, 27)

Emansipatorinen politiikka on pyrkinyt ”yhteiskunnasta vapauttamiseen” (Bauman 2002, 24). Giddensin (1991, 216) mukaan elämänpolitiikka eroaa emansipatorisesta politiikasta siinä, ettei se pohdi, miten yksilöt vapautuvat tekemään valintoja, vaan se on valintojen politiikkaa. Toisin sanoen Giddens sijoittaa elämänpolitiikkaa toteuttavat yksilöt jo emansipoituneeseen ympäristöön. Kuitenkin hän toteaa, että sortavia rakenteita on yhä olemassa, jolloin emansipatorista politiikkaa ja esimerkiksi ihmisoikeuksia laajentavaa politiikkaa tarvitaan edelleen. Elämänpolitiikka ei siis yksin riitä, tarvitaan edelleen perinteisellä tavalla ymmärrettävää hallintoa ja politiikkaa sekä esimerkiksi kapitalismin aiheuttaman eriarvoisuuden ”pehmentämistä”. (mt., 226-28) Väistäessään kysymyksen emansipaatiosta ja

rakenteiden muuttamisesta Giddensin teoria jää ideaalittyyppiseksi kuvaukseksi (Kortteinen 2000, 50). Esimerkiksi Bauman (2002, 32) kritisoi Giddensin käsitystä vapaasta ja kriittisestä yksilöstä, joka pystyy korjaamaan epäkohtia. Baumanin käsityksen mukaan ”notkean modernin” mukanaan tuoma vapaus merkitsee pikemminkin kyvyttömyyttä vaikuttaa asioihin; ”kritiikkimme on niin sanotusti hampaatonta, kykenemätöntä vaikuttamaan agendaan, joka ohjaa elämänpoliittisia valintojamme”.

Silvasti (2001, 74) kyseenalaistaa mielestäni osuvasti Giddensin esittämiä elämänpolitiikan ehtoja, kun hän pohtii ovatko yksilöiden elämäntavat oikeasti avoimia refleksiivisyydelle ja muutokselle. Kuinka herkkiä yksilöt ovat tosiasiasa muuttamaan elämäntapojaan? Giddens (1991, 222) itse vaikuttaa optimistiselta sen suhteen, että lisääntynyt tietoisuus ympäristöongelmista todella muuttaa yksilöiden käyttäytymistä. Hän toteaa, että laajalle leviävä, talouskasvun välttämättömyyttä kyseenalaistava elämäntavanmuutos on sekä tarpeellinen että todennäköinen ympäristön pelastamiseksi. Jos kulutuskarkurit ovat tämän oivaltaneet, voiko olettaa, että muut seuraavat perässä? Refleksiivisyyden, asennemuutoksen ja käyttäytymisen välillä ei kuitenkaan välttämättä ole yhteyttä. Esimerkiksi Liisa Uusitalon (1986, 123) tutkimuksessa on havaittu, että asenteiden muuttuminen ympäristönsuojelua korostavaksi ei välttämättä vaikuta käyttäytymiseen.

Elämänpoliittisia valintoja ja vapauden astetta on oikeutetustikin arvosteltu (esim. Heiskala 1998). Näyttää siltä, etteivät yksilöt jälkimodernissakaan ole vapaita ja tasa-arvoisia valitsemaan elämäntapaansa. Väistämättä yhteiskunnan valtarakenteet ja yksilöiden elämänhistoria synnyttävät pakkoa ja väistämättömyyttä, esimerkiksi köyhän ihmisen valinnanmahdollisuudet ovat talousjärjestelmässämme rajoitetut. Giddenskin (1991, 5-6) toteaa, että jälkimodernissa yhteiskunnassa on edelleen standardisoivia vaikuttajia, kuten kapitalistinen tuotanto ja sen jakautuminen. Moderni yhteiskunta tuottaa eriarvoisuutta ja marginalisoitumista, jolloin kaikilla ei ole yhtäläisiä mahdollisuuksia elämäntapansa valitsemiseen. Lashin (1995) mukaan uusi luokkajako perustuukin refleksiivisyysvoittajiin ja refleksiivisyysuhriin, mm. sen mukaan kuinka yksilöt pysyvät mukana kommunikaatioyhteiskunnan muutoksissa. Lisäksi voidaan todeta, että viime aikainen taloudellinen kehitys on vain lisännyt eriarvoisuutta ja markkinatalouden sanelemien valintojen väistämättömyyttä

(esim. Chossudovsky 1999). Nälänhädässä tai työttömyydessä eivät refleksiiviset elämänpoliittiset valinnat auta eikä kaikilla ole mahdollisuuksia itsenäisiin ratkaisuihin (esim. naiset hoivaajina). Yksilöllisyyden korostaminen yksinkertaistaa ja väistää yhteiskunnan rakenteellisten ongelmien pohtimisen.

Mielestäni kritiikki on oikeutettua ja yhteiskunnan yksilöllistymisellä on ehdottomasti myös kielteisiä seurauksia. Kulutuskarkuruuden yhteydessä autonomisuus on kuitenkin oletettavasti jollain tavalla aitoa ja suurempaa, sillä se ei ole sidottu aineellisiin resursseihin tai yhteiskunnalliseen asemaan. Periaatteessahan voisi ajatella, että myös syrjäytyneillä köyhillä ja patriarkalisessa yhteiskunnassa elävillä naisilla olisi mahdollisuus karata kulutuskeskeisestä arvomaailmasta. Kuten Giddens (1994, 160) korostaa, myös köyhien on mahdollista kysyä itseltään, kuinka he haluavat elää. Vastauksen etsiminen ajaa taisteluun oikeuksista ja saattaa näin estää todellisen kurjuuden.

Suomessa elämänpolitiikasta on kirjoitettu etenkin kahdessa Roosin ja Hoikkalan (1998 ja 2001) toimittamassa teoksessa. Teoksissa käsitteeseen liitetään hyvinkin erilaisia teemoja kuten moraalit ja etiikka, työpolitiikka, kulutuskäyttäytyminen, ruoka ja vähemmistökuultuurien valinnat. Myös hyvinvoinnin kysymyksiä ja hyvinvointivaltiota tulkitaan elämänpolitiikan näkökulmasta, leikitellään jopa ajatuksella, että sosiaalipolitiikan voisi korvata elämänpolitiikalla (Roos 1998, 17). Elämänpolitiikan ymmärtäminen hyvinvointivaltion perustana viittaa yksilöllisten valintojen ja vastuun korostamiseen, mikä muistuttaa ”täysliberalismia” (mt.). Elämänpolitiikkaa ei tulekaan nähdä poliittisena ohjelmana, vaikka se Giddensin kehittämänä liittyykin kolmannen tien ideologiaan.

Giddens itse pitää elämänpolitiikan kehittelyn hyvin teoreettisella tasolla ja käsitettä onkin arvosteltu liian teoreettiseksi (esim. Silvasti 2001). Teoriaa elämänpolitiikasta on kuitenkin sovellettu viime vuosina erityisesti pro gradu –tutkielmissa. Esimerkiksi Sanna Rikala (2001) on tutkielmassaan jäsentänyt masennuslääkkeiden käytön yleistymistä (foucault’laisen) elämänpolitiikan ja yksilöllistyneen yhteiskunnan kontekstissa ja Pauliina Salivirta (2000) on tarkastellut opiskelijoiden siirtymistä työelämään elämänpolitiikan ja elämänhallinnan näkökulmasta. Uskontotieteen tutkielmassaan Pia B. Pulkkinen (2000) tutkii, minkälaista eläinsuojelijoiden

elämänpolitiikka käytännössä on. Kirjallisuuden perusteella hän jakaa elämänpolitiikan seuraaviin teema-alueisiin: vaikuttaminen, hyvä elämä, kulutus ja kulutuksen hallinta, suhtautuminen traditioihin, ruohonjuuritason toiminta, toiminnan lokaalisuus / globaalisuus ja tulevaisuussuuntautuminen. Näiden teemojen avulla hän tutkii eläinsuojelijoiden mielipiteitä, arvoja ja ihanteita ja kuvaa heidän käyttäytymistään.

Käytännössä Pulkkisen omaksuma näkökulma elämänpolitiikkaan lähenee perinteistä elämäntavan käsitettä. Olisiko siis kulutuskarkureiden elämäntapaa mahdollista nimittää elämänpolitiikaksi? Periaatteessa olisinkin voinut seurata Pulkkisen esimerkkiä ja nimetä tutkimuskysymyksiäni kulutuskarkureiden elämänpolitiikaksi, jossa tarkastelen erityisesti kulutusta, hyvinvointia ja elämäntapaan johtaneita valintoja. Tutkimusintressinäni ovat yhtäläillä ihanteet, arvot ja käyttäytyminen, jotka konkretisoituvat tietyissä valinnoissa. Mielestäni on kuitenkin käsitteiden tasolla selvempää pitää elämäntapa ja elämänpolitiikka erillään. Puhuuhan Giddenskin elämäntapaa koskevista valinnoista eikä rinnasta elämänpolitiikkaa elämäntavaksi. Lisäksi aineistoni tukee elämäntapa-käsitteen käyttöä. Monet tutkittavista puhuvat oma-aloitteisesti elämäntavastaan ja korostavat elämäntavan kokonaisvaltaisuutta. Toisaalta voisi ajatella, etteivät kulutuskarkurit olleet lukeneet Giddensin eivätkä tunteneet elämänpolitiikan käsitettä. Jokatapauksessa, tiede on ”kielipeliä” (Roos 2001), käsitteillä käsittämistä. Tässä tutkielmassa käsitän näin:

Kulutuskarkureiden elämäntapa on jatkuvan elämänpoliittisen arvioinnin seurauksena muodostunut suhteellisen pysyvä arkielämän muoto. Elämänpoliittisella arvioinnilla tarkoitan sekä arkipäiväisten kysymysten reflektointia että laajempaa pohdintaa esimerkiksi hyvästä elämästä ja yhteiskunnallisista kysymyksistä.

4. KULUTUSKARKURUUS TUTKIMUSONGELMANA

Tutkimusmatkalle minua on ajanut uteliaisuus ja ihmetys, vilpittömyyden halu ymmärtää. Ensinnäkin haluan tutkia kulutuskarkureiden elämäntapaa, koska haluan tutustua arkielämään, joka haastaa länsimaisen kulutuskulttuurin. Haluan ymmärtää, miten voi olla ostamatta, kun ympäristö pursuaa mainoksia? Miten voi erottaa välttämättömät tarpeensa kaiken turhan keskellä? Kulutuskarkuruus on teema, jossa konkretisoituvat useat sosiaalipoliitikon mieltä askarruttavat peruskysymykset hyvinvoinnista ja

elintasosta. Jos vähäisempi elintaso riittäisi, olisiko elämässä jotain muuta enemmän? Voiko köyhempi ollakin rikkaampi? Kutkuttavalta ajatusleikiltä tuntuu myös kysymys siitä, miten paljon kulttuurimme muuttuisikaan, jos kulutuskarkuruus elämäntapana yleistyisi.

Miksi halusin tehdä tutkielmani kulutuskarkureista? Uteliaisuuden lisäksi tutkimusmatkaan kannusti oma mielenkiintoni aihetta kohtaan. Laadullisessa tutkimuksessa on onneksi jopa suotavaa tutkia ilmiötä, joka on itselle läheinen ja kiinnostava (Eskola & Suoranta 2001, 35). Kulutuskarkuruus on minulle jokapäiväinen tuttu, sillä olen itsekin kriittinen kulutusta ja kasvua korostavaa talousjärjestelmää kohtaan, vältän kuluttamista arkielämässäni ja jaan muutenkin useita tutkimieni henkilöiden käsityksiä maailmasta. Tutkielman teon aikana läheinen yhteys kulutuskarkuruuteen on herättänyt useita kysymyksiä, joihin jatkossa palaan. Edellisten lisäksi matkaeväänä on toiminut halu tuoda esiin kulutuskarkureiden elämäntapaa ja kulutuskriittistä keskustelua. Jossain mielessä tutkielman päämäärää voisikin kutsua poliittiseksi ja omaa asemaani ”asianajajaksi” (Juhila 1999, 207).

Vastauksia olen etsinyt haastatteleamalla ekoyhteisössä asuvia kulutuskarkureita. Kulutuskarkuruuden määrittely ja tutkimusjoukon rajaaminen oli vaikeaa. Suunnittelin aluksi tutkivani ylipäättään ihmisiä, jotka välttävät turhaa kuluttamista eivätkä pyri materiaalisen elintason kasvattamiseen. Tutkimusjoukkoon olisi täten mahtunut hyvin vaihtelevia tosiasiallisia kulutusmuotoja ja toimeentulon tapoja. Halusin kuitenkin löytää mahdollisimman pitkälle päässeitä karkureita, ihmisiä, jotka ovat konkreettisesti voineet vähentää markkinariippuvuuttaan. Näin päädyin tutkimaan ekoyhteisöissä eläviä ihmisiä. Toisaalta ekoyhteisöissä esiintyvä kulutuskarkuruus ei missään mielessä kerro koko totuutta kulutuksen välttämisestä ja korostaa osin liikaa kulutuksen vähentämisen ja maaseutuelämäntavan yhteyttä. Myös kaupungissa on mahdollista elää toisin. Tutkimuskohteen rajaaminen ekoyhteisöihin aiheuttaa myös houkutuksen ilmiön marginalisoimiseen; vaihtoehtoprojekteja ja askeettejahan on aina ollut. Lukijan ratkaistavaksi jää, käsittääkö hän kulutuskarkuruuden perinteisenä vaihtoehtokokeiluna vai uutena, riskiyhteiskuntaan ja sen herättämään kulutuskritiikkiin liittyvänä ilmiönä.

Tutkimuskysymyksen rajaaminen nimenomaan kulutuskarkuruuteen tuotti myös vaikeuksia kokonaisvaltaisesti elämäntapaansa muuttaneiden henkilöiden kohdalla. Pyrin kuitenkin tarkastelemaan ekoyhteisöissä eläviä ihmisiä lähinnä kulutusyhteiskunnan näkökulmasta ja siinä mielessä kutsun heitä kulutuskarkureiksi. Muista näkökulmista katsottuna heitä voisi kutsua esimerkiksi kiirekarkureiksi tai ekosentreiksi (Saaristo 1994). Ekoyhteisöasukkeja voisi tutkia myös luontosuhteen ja henkisen hyvinvoinnin näkökulmasta (Lehtonen 2000) tai yhteisöllisyyteen keskittyen. Ekoyhteisöt taas voisi ilmiönä liittää esimerkiksi maaseudun uudelleen asuttamiseen tai vaihtoehtoiseen sosiaalipolitiikkaan. Tässä mielessä kuvaamani todellisuus kulutuskarkureiden elämäntavasta on vain yksi monista vaihtoehtoisista konstruktioista (vrt. Roos 2001).

Uteliaisuuden nostattama alkuihmetys on puristunut kolmeen tutkimuskysymykseen. Ensinnäkin kuvaan sitä, miten ekoyhteisöissä eletään. Minkälaista on 'kuluttamaton' elämäntapa? Elämäntavan kuvaamista voisi määritellä ohueksi kuvaamiseksi eli en pyri Ahposen ja Järvelän (1983) tavoin kuvaamaan kokonaisvaltaisesti tietyn yhteiskuntaluokan elämää tai Roosin (1987) tavoin suomalaista elämää. Tämän tutkielman puitteissa kuvaan tiettyjen henkilöiden elämäntapaa, sitä arkielämää, jota tutkimissani ekoyhteisöissä eletään. Tutkielman rajallisuuden vuoksi keskityn kulutuskäyttäytymisen ja hyvinvointikäsitteiden kuvaamiseen. Kulutusyhteiskunnan näkökulmasta tarkastelen sitä, miten kulutuksen välttäminen elämäntavassa näkyy. Minkälaista on kulutuskarkureiden kulutuskäyttäytyminen? Vastauksia tarkastelen suhteessa suomalaisten kulutusta mittaaviin tilastoihin sekä kulutuskäyttäytymisestä tehtyihin tutkimuksiin. Laajentaakseni kuvaa kulutuskarkureiden arkielämästä tuon aineistosta esiin myös kulutuskarkureiden käsityksiä tärkeistä hyvinvointitekijöistä.

Toisena tutkimuskysymyksenäni on elämäntapaan johtaneen polun kuvaaminen. Selittääkseni kulutuskarkuruutta tutkin yksilöiden valintoja ja valintojen syitä. Miksi kulutuskarkurit ovat karanneet ostamisen oravanpyörästä? Miten he puheessaan perustelevat valintaansa? Kun tutkin ekoyhteisöissä asuvia ihmisiä, karkaamista kuvastaa myös fyysinen muutto yhteisöön ja sitoutuminen sen elämäntapaan. Tässä mielessä jo muuttoa voidaan pitää valintana, jota on mielekästä tutkia. Aineiston perusteella pohdin myös, voiko kulutuskarkuruuden määritellä jälkimodernin mahdollistamaksi elämänpoliittiseksi valinnaksi.

Sosiaalipoliitikkona olen lisäksi kiinnostunut kulutuskarkuruudesta hyvinvointivaltiossa. Analyysin kolmannessa vaiheessa suhteutan kulutuskarkuruuden hyvinvointivaltioon ja tarkastelen, miten kulutuskarkurit hyvinvointivaltiosta puhuvat. Aineiston avulla pohdin kulutuskarkuruuden mahdollisuuksia hyvinvointivaltiossa ja sosiaalipoliitiikan ja elämänpoliitiikan suhdetta: tukeeko hyvinvointivaltio elämänpoliitikkaa? Vaikka ymmärrän, ettei opinnäytetyössä ole tarkoituksena esittää sosiaalipoliittisia reformeja, en malta olla pohtimatta lyhyesti sitä, minkälainen yhteiskunta tukisi kulutuskarkuruutta.

5. TUTKIMUSMENETELMÄT

Minkälaista aineistoa lähdän keräämään ja millä menetelmillä sitä analysoin? Ennen aineistonkeruuta pohdin, mitä aineisto minulle kertoo ja minkälaista todellisuutta voin sen avulla kuvata. Elämäntavan kuvaaminen ja valintojen ymmärtäminen tutkimusongelmina suuntaavat laadullisiin tutkimusmenetelmiin. Sekä tutkimuskohde että henkilökohtainen näkemykseni todellisuuden rakentumisesta ohjaavat käsittämään tutkimuskohteen sosiaalisen konstruktionismin mukaisesti. Tutkielman tietoteoreettisena lähtökohtana onkin sosiaalinen konstruktionismi, vaikka se J.P. Roosin (2001) mukaan on usein turhaa keikarointia. Mielestäni kuitenkin sosiaalisen konstruktionismin idea todellisuuden subjektiivisesta ja sosiaalisesta rakentumisesta (Burr 1995, 5-6) kuvaa hyvin tutkimuskohdettani. Käsitys siitä, että todellisuuteen voidaan vaikuttaa ja se muuttuu sosiaalisissa käytännöissä liittyy sekä elämänpoliittiseen valintaan että toisaalta ekoyhteisön elämäntapaan. Huomaan myös sosiaalistuneeni niin vahvasti jonkinasteiseen konstruktionistiseen yhteiskuntatutkimukseen, etten voisi väittää tutkivani objektiivisiä totuuksia tai kulutuskarkureiden todellista elämää.

Erilaisia sosiaalisen konstruktionismin suuntauksia yhdistää käsitys siitä, että kaikki tieto nähdään suhteessa tiettyyn historialliseen ja kulttuuriseen kontekstiin, josta käsin sitä voidaan pyrkiä ymmärtämään. Tieto rakentuu ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa ja on yhteydessä sosiaaliseen toimintaan. (Burr 1995, 5-6) Oleellista on, että sosiaalinen konstruktionismi hylkää realismin käsityksen ”puhtaasta totuudesta” ja korostaa, että todellisuus näyttäytyy meille aina vain

”jollakin tavoin nimettynä” (Jokinen 1999, 39). Sosiaalisen konstruktionismin mukaan todellisuus rakentuu merkitystulkintoista ja kulttuurisista tulkintasäännöistä, jotka ilmenevät yhteisesti jaetuissa kokemuksissa ja kielenkäytössä (Burr 1995, 46). Sosiaalinen konstruktionismi ohjaakin tutkimaan kieltä, puheen tapoja ja siinä tuotettuja merkityksiä (Jokinen ym. 1999, 40). Kun ymmärrän kulutuskarkuruuden sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta, on luontevaa kerätä aineistoksi kulutuskarkurien puhetta. Puheen analyysin kautta pyrin kuvaamaan sitä, minkälaista todellisuutta he puheessaan tuottavat.

5.1. Aineisto ja aineiston keruu

Tutkielmani aineistona ovat kulutuskarkureiden haastattelut⁴. Tutkimusongelmat ohjasivat toisaalta elämäntavan ulottuvuuksia kartoittavaan teemahaastatteluun ja toisaalta omaelämäkerralliseen haastatteluun. Toteutuneet haastattelut pitävätkin sisällään elämäkerrallista muistelua, puhetta omasta elämästä ja pohdintaa maailmanmenosta yleisemmällä tasolla. Toisin kuin esimerkiksi ekosentristä elämäntapaa tutkinut Kimmo Saaristo (1994), en halunnut määritellä yksityiskohtaisia kysymyksiä elämäntavasta tutkijan käsityksen ja kirjallisuuden perusteella. Edellä mainitut Ahposen ja Järvelän (1983) elämäntavan ulottuvuudet auttoivat haastattelurungon (Liite 1) laadinnassa. Myös haastattelutilanteissa tarkastelin puhetta sen mukaan, saanko tietoa eri ulottuvuuksiin liittyen. Käytännössä en kuitenkaan halunnut pitää kynsin ja hampain kiinni jäsentelystä, vaan halusin antaa haastateltaville mahdollisuuden määritellä elämäntavan merkitykselliset asiat ilman tutkijan asettamia ennako-oletuksia. Näin pyrin ”kontekstin puhtauteen” (Silvasti 2001, 44), välttämään omia käsitteitäni ja käsityksiä siitä, mikä on olennaista ja tärkeää. Vapaammin määriteltyihin teemoihin ohjasi myös tavoite kuvata elämäntapaa vain suhteellisen pintapuolisesti, jättäen tilaa muille tutkimusongelmille.

Halusin siis pitää haastattelutilanteen mahdollisimman avoimena, Silvastin (2001, 45) tavoin halusin ”antaa haastateltaville vapauden kertoa itse”. Ennen haastatteluja

⁴ Alkuperäisenä ajatuksenani oli kerätä kulutuskarkureilta omaelämäkerrallisia kirjoituksia. Päädyin kuitenkin haastattelemaan, koska muutamat kesällä 2002 keräämäni tarinat eivät sisältäneet riittävästi tietoa elämäntavan ja valintojen tutkimiseksi. Paremmalla kirjoituspyynnöllä olisin ehkä saanut tarvitsemani aineiston. Toisaalta haastatteleamalla eli aktiivisen intervention (Hyvärinen 1994, 51) avulla pääsin lähelle tutkimuskohdetta ja pystyin täydentämään keskustelua haluamillani teemoilla.

pohdin kuitenkin tiettyjä, mahdollisimman yleisiä kysymyksiä, joihin pyrin haastattelujen kautta vastaamaan. Kysymyksiä olivat esimerkiksi mitä on kulutuskarkuruus, miten on tullut kulutuskarkuriksi, mikä on elämässä tärkeää ja miten elämäntapa on muuttunut. Osalla kysymyksistä (esim. miksi luulet, että ihmiset yleensä kuluttavat) provosoin haastateltavia pohtimaan kulutuskulttuuria ja erottamaan omaa elämäntapaansa siitä. Toisaalta monia ei tarvinnut edes provosoida, sillä kulutus- ja talouskasvukritiikki toistui puheessa usein. Lisäksi kysyin taustoittavia kysymyksiä tuloista ja kulutusrakenteesta sekä ammatista ja koulutuksesta.

Haastatteluissa oli piirteitä elämäkerrallisesta haastattelusta. Elämäkerrallisessa haastattelussa esitetään ideaalin mukaan vain yksi kysymys ”kerro minulle elämäntarinasi” ja haastattelijä kuuntelee keskeyttämättä (Silvasti 2000, 44). Kun tutkin kulutuskarkureita, oli kuitenkin mielekästä rajata elämäkertaa tiettyyn ilmiöön liittyväksi. Hyvärinen (1994, 48-49) on käyttänyt tutkimuksessaan narratiivista haastattelumenetelmää. Juonen etsinnän kannalta oleellinen kysymys on muotoa ”miten sinusta tuli kulutuskarkuri?” (vrt. mt, 49) Tällöin haastateltava itse määrittää, mitkä tapahtumat ovat olennaisia muutoksen ja elämäntavan kuvaamisessa. Lopulta haastattelut eivät muodostuneet kovinkaan elämäkerrallisiksi, sillä nykyinen elämäntapa ja toisaalta käsitykset laajemmin kulutuskulttuurista valtasivat alaa yksityiskohtaiselta elämänvaiheiden esittelyltä. Tutkimusongelmien kannalta aineisto, joka valoittaa myös kulutuskarkuruuden taustoja laajemmalla tasolla on mielestäni kuitenkin mielenkiintoinen ja relevantti.

Puheliana ihmisenä pelkäsin haastattelutilanteita etukäteen. Pelkäsin, että puhun tutkittavien puolesta ja tulkitsen liian kärkkäästi heidän mielipiteitään. Viimeistään litteroidessa kuitenkin huomasin nauhalla taukoja ja pitkiä monologeja todistuksena siitä, että olin onnistunut antamaan tilaa haastateltaville. Haastattelutilanteet olivat yksilöllisiä, jolloin haastatteluissa esiin nousseet teemat ja niiden painotukset vaihtelevat. Toisaalta huomasin vasta litteroidessani tutkittavien ajatuksia, joita olisi ollut mielenkiintoista pohtia lisää. Haastattelutilanteissa en siis pystynyt aina täysin reagoimaan puheeseen ja tarttumaan mahdollisiin jatkokysymyksiin (vrt. Alasuutari 1994, 122). Niin taitaa käydä kokemattomalle haastattelijalle.

Haastattelutilanteiden tunnelma oli vapautunut ja rauhallinen. Alasuutarin (1994, 129) mukaan haastattelutilanne vaikuttaa kerättyyn aineistoon, muodostuahan haastattelupuhe aina tietyssä tilanteessa. Haastattelutilanteissa tutkijan asema vaikuttaa puheen rakenteeseen. Aineistoon saattaa esimerkiksi hyvinkin vaikuttaa se, että osalle haastateltavista olin täysin vieras, osan olin tavannut lyhyesti aiemmin. Uskon, että läheinen asemani kulutuskarkureihin vapautti ilmapiiriä. Osassa haastattelutilanteista koin, että haastateltava luokittelee minut osaksi 'heitä', jolloin puheessa ei määritellä tiettyjä itsestäänselvyyksiä ja puhutaan provokatiivisemmin. Lisäksi tutkittavilla on tietty ennakkokäsitys tutkimuksen tavoitteesta ja tutkijan suhteesta tutkimusaiheeseen (mt.), mikä varmasti vaikuttaa puheeseen. Kerroin haastattelujen aluksi omista tutkimuskysymyksistäni ja taustasta, jolloin on mahdollista, että haastateltavat korostavat puheessaan tiettyjä näkökulmia. Mielestäni aineistostani onkin nähtävissä, että tutkittavien tulkinnat tilanteesta vaikuttavat heidän vastauksiinsa ja kielen normatiiviseen rakentumiseen.

Tutkielman aineisto koostuu kahdeksan henkilön haastatteluista. Haastateltaviksi valikoitui aiheesta kiinnostuneita, vapaaehtoisia henkilöitä. Pyrin myös haastattelemaan tasaisesti molempia sukupuolia sekä eri ikäisiä ihmisiä. Tässä tavoitteessa onnistuin hyvin (ks. sivu 38, tutkittavien taustat). Eskolan ja Suorannan (1998) mukaan haastateltavien tulisi olla kiinnostuneita tutkimuksesta, jakaa suhteellisen samanlainen kokemusmaailma ja omata tutkimusongelmasta omakohtaista tietoa. Nämä kriteerit haastateltavani täyttivät, tosin kokemusmaailmassa on luonnollisesti yksilöllisiä eroja. Kahdeksan hengen haastatteluaineisto ei luonnollisestikaan edusta kaikkia ekoyhteisön asukkaita tai kulutuskarkuruusilmiötä. Laadullisessa tutkimuksessa pyrin yleistämisen sijaan paikalliseen, tiettyyn tutkimusjoukkoon rajoittuneeseen tulkintaan (Alasuutari 1994, 46).

Haastattelut tein lokakuussa 2002 kolmen päivän aikana. Ensimmäisen koehaastattelun ”lähes kulutuskarkuri” tuttavaani, jonka perusteella lisäsin haastattelurunkoon muutamia kysymyksiä. Koehaastattelu oli hyvä siinäkin mielessä, että nauhurin käyttö oli varmempaa varsinaisissa haastatteluissa. Koska olin aiemmin käynyt ekoyhteisöissä ja tiesin siellä asuvia ihmisiä, oli haastatteluista sopiminen helppoa. Katajamäen ekoyhteisössä kävin kahden päivän vierailulla, jolloin haastattelin viittä ihmistä.

Työntäyteistä ekoyhteisöelämää kuvaa hyvin se, että yhden haastattelun aikana ripustettiin itse kasvatettuja tupakanlehtiä kuivumaan, toinen tehtiin automatkalla Vilppulasta Helsinkiin. Toisen haastattelumatkan tein Keuruun ekokylään reilun viikon kuluttua edellisestä. Haastattelun teemat pysyivät samana, sillä olin kokenut ne toimiviksi.

Keuruulla haastattelin kolmea ihmistä ryhmähaastatteluna tutkittavien toivomuksesta. Olin aluksi epäileväinen ryhmähaastattelun suhteen, halusinhan kerätä ihmisten henkilökohtaisia tarinoita. Tutkittavat kuitenkin vakuuttivat, että he tuntevat toistensa tarinat ja osaavat puhua vuorotellen. Kolmen tunnin haastattelu sujuikin hyvin, mielestäni he todella vastasivat henkilökohtaisesti ja oman mielipiteensä mukaan. Toisaalta myös kielellinen lähestymistapa aineistoon vaikutti siihen, etten ollut etsimässä totuudenmukaisia tarinoita, vaan tietyssä tilanteessa tuotettua puhetta elämäntavasta (Alasuutari 1994, 133). Eskola ja Suoranta (1998, 95) kuitenkin korostavat, että yksilö- ja ryhmähaastatteluissa puhutaan eri tavoin. Ja tietenkin voikin spekuloida ryhmätilanteen merkitystä; olisiko joku uskaltanut olla avoimempi ilman muiden läsnäoloa tai puhua yhteisöllisyydestä vähemmän ylistävään sävyyn? Haastattelutilanteessa halusin pitää vuorovaikutuksen strukturoituna niin, että kysyin kultakin yksittäin, jolloin haastattelutilanne ei muodostunut vapaamuotoiseksi koko ryhmän keskusteluksi (vrt. mt., 97). Tällöin oli myös mahdollista ryhmähaastattelun litteroinnin jälkeen erotella ”leikkaa-liimaa –tekniikalla” kunkin henkilökohtainen tarina erikseen. Näin muodostui kahdeksan haastattelun aineisto, 91 sivua litteroitua tekstiä. Haastattelut kestivät yhteensä 9 tuntia 25 minuuttia ja yhden (henkilön) haastattelun keskimääräinen pituus oli n. 70 minuuttia.

Kun haastattelut tehtiin ekoyhteisöissä, pääsin tutustumaan elämäntapaan omakohtaisesti. Siinä mielessä voi varovaisesti sanoa, että aineistonkeruumenetelmänä on myös osallistuva havainnointi (Eskola & Suoranta 1998, 98). Aineistoa värittää ja analyysin taustalla varmasti vaikuttavat omat havaintoni, tuntemukseni ja kuulemani keskustelut. Jo ekoyhteisön ruokapöydässä istuminen oli elämys. Sain maistaa mm. horsmakastiketta, vuohenmaitojogurtia, elävän ravinnon puuroa ja lämmintä, itse leivottua leipää. Keuruulla pääsin ennen haastattelua havainnoimaan jokaviikkoista yhteisökokousta, jossa käsiteltiin mm. perunoiden ostamista ja yhdistyksen vuosikokouksen valmisteluja. Katajamäellä taas

osallistuin sadonkorjuuseen, säilömiseen ja tiskaamiseen. Illalla lämmitetty sauna ja takkatuli virittivät tutkijan lämpöiseen ja tunnelmalliseen olotilaan.

5.2. Analyysin lähtökohdat

Aineistonkeruun tuloksena edessäni oli paksu pino paperia. Seuraavaksi oli pohdittava, miten voin pelkistää aineistosta havaintoja ja ratkaista sen avulla arvoituksia (Alasuutari 1994, 30). Aineistonani on puhetta, jota luen sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta. Tällöin en ole tutkimassa sitä, miten ihmiset 'todella' elävät, vaan sitä, miten he elämästään ja valinnoistaan puhuvat⁵. Käsitän puheen sekä toimintana, jossa annetaan vastauksia tutkimusongelman kannalta olennaisiin kysymyksiin, että tarkastelun kohteena itsessään. Toisin sanoen tarkastelen puheessa tuotettua kuvaa tutkittavien elämästä, valinnoista ja käsityksistä. Rikastaakseni kuvaa ja maalatakseni värikkäämpiä maisemia tarkastelen puheen tuottamisen tapoja. Kysyn siis aineistoltani yhtäläillä mitä-kysymyksiä kuin sitä, miten asiat sanotaan, kuten Coffey ja Atkinson (1996, 77) laadullisessa analyysissä kehottavat tekemään.

Kutsun lähestymistapaani Eskolan ja Suorannan (1998, 139) mukaisesti diskursiiviseksi lukutavaksi. Diskursiivisessa lukutavassa ymmärrän aineiston ”kulttuurituotteena”, joka ei kuvaa yhtä todellisuutta vaan osallistuu aktiivisesti monien mahdollisuuksien rakentamiseen. Tutkielmassani diskurssianalyysi toimii metodologisena viitekehyksenä, jonka pohjalta olen muokannut analyysimenetelmäni. Diskurssianalyysin tavoin käsitän kulutuskarkureiden puheen todellisuuden rakentajana. Käytännön analyysissä kiinnitän huomiota puheen tuottamisen tapoihin ja yksityiskohtiin, jotka johdattelevat havaintojen tulkintaan. (Juhila & Suoninen 1999, 239) Toisaalta, koska en ole tutkimassa ensisijaisesti kieltä, vuorovaikutusta tai keskustelujen rakennetta, en ole litteroinut aineistoani keskustelu- ja diskurssianalyysille ominaiseen tapaan. Aineiston käsittelyssä en ole myöskään aina noudattanut diskurssianalyysin käsitystä siitä, että lausumia tulisi tulkita vain kerrontakontekstissaan (Eskola & Suoranta 1998, 194). Tarkastelen aineistoani myös teemoittain, jolloin on mahdollista erottaa eri aiheeseen liittyviä puhetapoja toisistaan.

Diskurssianalyttista tutkimusta kehittäneiden Jokisen, Juhilan ja Suonisen (1993, 9-10) mukaan diskurssianalyysi on ”kielenkäytön ja muun merkitysvälitteiden toiminnan tutkimusta, jossa analysoidaan yksityiskohtaisesti sitä, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä.” Diskurssilla he taas tarkoittavat ”verrattain eheää merkityssuhteiden kokonaisuutta tai merkitysulottuvuutta, joka rakentaa todellisuutta tietyllä tavalla”. Esimerkiksi kulutuskarkureiden kohdalla voidaan näin tarkastella, minkälaista elämäntapaa, elämänpolitiikkaa ja toisaalta vallitseville instituutioille ja valta-asetelmille vastakkaista diskurssia puheessa rakennetaan. Yhteiskuntatieteellisessä diskurssianalyysissä tutkitaan kielen avulla muita ilmiöitä, jolloin analyysissä liikutaan sosiaalisista rakenteista, ilmiöistä ja suhteista kieleen päin (Pietikäinen 2000, 192). Tutkimuskysymykseni (ja tutkijan intressi) ohjaavatkin keskustelunanalyysin sijaan tarkastelemaan puhetta osana laajempaa kontekstia. Tällöin lähestyn puhetta osana ”keskustelujen kulttuurista virtaa” eli käytännössä suhteutan aineistosta löytyviä havaintoja aikaisempiin tutkimuksiin ja käsityksiin vallitsevista instituutioista (Juhila 1999, 174). Analyysin lähtökohtana on käsitys siitä, että aineistoni osallistuu kulttuurin kehittymiseen. (Suoninen 1999, 20), jolloin kulutuskarkureiden puhetta on mielekästä tulkita ”vaihtoehtoisena” tulkintana todellisuudesta, mikä osaltaan ohjaa ajattelua toiseen suuntaan.

Diskurssianalyysissä on olennaista, että kaikki kielenkäyttö käsitetään tekemisenä. Puhetta ja toimintaa ei ole tarvetta erottaa toisistaan vaan molemmat uusintavat ja rakentavat sosiaalista todellisuutta. (Juhila & Suoninen 1999, 238) Tästä näkökulmasta ei ensinnäkään ole mielekästä pohtia, onko tutkittavien puhe ja käyttäytyminen yhdenmukaista. Toiseksi on mielenkiintoista tarkastella minkälaisia selontekoja tuotetaan ja minkälaisia seurauksia puhetaivoilla on. Toinen oleellinen ero perinteiseen sisällönanalyysiin verrattuna on aineistolähtöisyys. Diskursiivinen lukutapa tarkoittaa huomion kiinnittämistä niihin selontekoihin ja merkityksiin, joita itse tekstissä tuotetaan. Diskursiivinen lukutapa vaatii herkkyyttä aineistossa esiintyvälle selonteolle, joiden avulla puhujat tekevät tutkijalle ”ymmärrettäväksi omaa itseään ja maailmaa”. (Suoninen 1999, 18-20). Tällöin tutkijan intressinä ei ole

⁵ Perinteisessä elämäntapatutkimuksessa on oltu kiinnostuneita siitä, miten ihmiset ”todella” elävät

pelkistää tai yhdenmukaistaa havaintoja vaan päinvastoin keskittyä eroihin ja moninaisuuteen (Eskola & Suoranta 1998, 139). En käytäkään aineistoani tiettyjen teorioiden tai hypoteesien oikeuttamiseen vaan pyrin olemaan herkkä myös aineiston sisältämille ristiriidoille, eroille ja ennakko-oletusten vastaisille puhetaivoille.

Metodologisten lähtökohtien lisäksi aineiston analyysin vaikuttaa se, miten käsitan itseni suhteessa aineistoon. Erityisesti konstruktionistinen käsitys tiedon sosiaalisesta luonteesta merkitsee, että tutkimus on aina vuorovaikutteista. Kirsi Juhila (1999, 201) näkee vuorovaikutuksen ilmenevän esimerkiksi siinä, miten tutkija aineistoa tuottaessaan sekä analysoidessaan keskustelelee aineiston kanssa. Vuorovaikutus herätti kysymyksiä tutkijan asemasta ja aiheen läheisyydestä. Aineistoa lukiessani tiedostin ensinnäkin, että minun on tarpeen verrata puhetta aiempiin tutkimuksiin ja esittää aineistolle kriittisiä kysymyksiä. Tuttu aihe ja oma elämäntapani tuntui myös rajoittavalta, kun en esimerkiksi osannut ihmetellä juuston ostamisen ylellisyysarvoa. Ymmärsin, että itsestänselvyyksien kyseenalaistamisen ja miksi-kysymysten takia on hedelmällistä, jos osaan tarkastella aineistoa myös vallitsevan kulutuskulttuurin näkökulmasta (vrt. Alasuutari 1994, 190). Lähdin siis marketteihin, kiertelin lauantaiostoksilla ja vakoilin ihmisten ostoksia kassajonoissa. Kulutuskulttuurissa elämällä pyrin löytämään kulutuskarkuruudesta enemmän.

5.3. Analyysin työkalut

Nämä lähtökohdat mielessäni koodasin haastatteluja esille tulevien teemojen mukaan. Coffeyn ja Atkinsonin (1996, 29) mukaan koodaus auttaa huomaamaan oleelliset ilmiöt, siinä kerätään esimerkkejä kustakin ilmiöstä sekä suhteutetaan niitä toisiinsa ja alustavasti laajempiin kategorioihin. Lukiessani haastatteluja koodausrunko muotoutui aluksi pitkälti kysymysteemojen mukaan, mutta muuttui vähitellen monitasoisemmaksi ja aineistolähtöisemmäksi. Esimerkiksi kulutuskriittinen puhetapa ja suhtautuminen hyvinvointivaltioon saivat omat kooditunnuksensa (Liite 2). Koin myös vaikeaksi erottaa luentaa ja analyysia eri vaiheikseen. Alusta asti kirjoitin marginaaleihin ajatuksiani ja mahdollisia lähdeviitteitä, jolloin olin jo matkalla arvoitusten ratkaisemiseen (Alasuutari 1994, 37).

(Roos 1985) ja pohdittu, löytyykö todellinen elämä vasta onnellisuusmuurin takaa (Kortteinen 1982).

Analyysini sisältää siis teemoittelua, jonka avulla etsin puheesta tutkimusongelman kannalta olennaisia aiheita (Eskola & Suoranta 1998, 174). Teemoja erittelevän sisällönanalyysin lisäksi luin aineistoani lähilukulaseilla. Arvoitusten ratkaisemisessa kiinnitin tällöin huomiota niihin tapoihin, joilla ”eri ihmiset ilmaiset jonkin asian” (Alasuutari 1994, 38). Puheessa tuotettuja selontekoja tarkastelen konkreettisesti tiettyjen, omaan käyttöön muokkaamieni työkalujen avulla, joiden avulla tutkittavien puheen analysointi on mahdollista. Työkalujen taustalla on diskurssianalyttinen käsitys siitä, että puhetta tuotetaan aina tiettyä tarkoitusta varten. Kielenkäytössä voidaan näin tarkastella sitä, mitä funktioita puheesta löytyy (Eskola & Suoranta 1998, 140). Käyttämälläni ”vihjeillä” on tarkoitus tarkastella, käytetäänkö kieltä tarinan rakentamiseen, erotteluun, oikeuttamiseen, kuvailuun jne. Havainnollistaakseni käyttämiäni analyysikeinoja käytän vihjeiden esittelyn yhteydessä lainauksia omasta aineistostani.

Normatiivinen lausuma

Coffeyn ja Atkinsonin (1996, 99-102) mukaan tapahtumien oikeuttaminen perustuu usein yleisesti tunnettuihin moraalisiin käsityksiin ja ryhmän jaettuun ymmärrykseen. Myös Suoninen (1999, 27) toteaa, että selonteoissa viitataan herkemmin laajasti kannatettuihin, ideologisesti hyväksytyihin ja itsestäänselviin diskursseihin. Moraalisiin käsityksiin perustuvat selonteot käsitän Alasuutarin (1994, 196-200) tapaan normatiivisina lausumina. Normatiivinen lausuma tulee selonteoissa ilmi aina, kun joku kertoo miten pitäisi tai ei pitäisi tehdä. Löytäessään normiin viittaavaan lausuman tutkija voi yrittää tulkita, miksi normiin viitataan ja mistä kyseinen normi on peräisin. Normatiiviset lausumat voivat paljastaa myös ristiriitaisuuksia henkilön käyttäytymisen ja arvomaailman välillä. Omassa aineistossani erityisesti omia kulutustottumuksia koskeva puhe paljastaa usein ristiriitoja ja käsityksen siitä, miten kuuluisi toimia. Esimerkiksi seuraavaa lainausta voi tulkita niin, että tutkittava tietää kuluttavansa epäeettisesti: ”ja sitten mä ostan kaupasta jotain tuotteita, jotka on esimerkiks pakattu ja jotain ylikansallisia tuotteita kans.” (M4)

Vertailuvihje

Sosiaalisen konstruktionismin mukaisesti Arja Jokinen (1999, 39) näkee, että asioiden merkityksellistäminen tapahtuu myös erontekojen kautta. Ihmiset jäsentävät todellisuutta sijoittamalla tiettyjä ilmiöitä tiettyihin kategorioihin ja tekemällä eroa

näiden välille. Erotteluun pääsee käsiksi tarkastelemalla puheessa käytettäviä erottelevia ja kuvaavia ilmauksia. Eroa tuotetaan myös vertailemalla aiempiin kokemuksiin tai muihin toimijoihin (Coffey & Atkinson 1996, 104). Kulutuskarkuruusaineistostani voi löytää runsaasti erotteluja ja vertailuja. Puheessa rakennetaan eroa suhteessa ”tavalliseen elämäntapaan” joko eksplisiittisesti: ”Että minä hyvin niinkun sallin sen tavallisen elämän niille, jotka sitä haluaa ellää.” (M1) tai implisiittisesti: ”tässä meidän paikassa niin ihmisen arvo on siinä henkilössä itsessään” (N1). Omaa elämäntapaa verrataan nykyisen, tavallisen elämäntavan lisäksi myös vanhaan agraariyhteiskunnan elämäntapaan ja kaupungissa elämiseen. Oma-aloitteisen vertailun lisäksi olen haastattelijana asettanut vertailuasetelmaa puheeseen pyytämällä arvioimaan kulutuskarkurin elämäntapaa suhteessa entiseen. Luonnollisesti haastateltavat vastaavat erottelun kautta: ”Mä oon saanut puhtaan raikkaan ilman Helsingin ilman tilalle” (N1).

Vakuutteleva vihje

Puheessa tuotettavien retoristen keinojen tarkasteleminen antaa vastauksia siihen, mitä asioita puhujat haluavat korostaa ja millä keinoilla he haluavat vakuuttaa yleisönsä. Diskursiivisesti suuntautuneessa retorisessa analyysissä on olennaista retoristen keinojen lisäksi tarkastella sitä, mikä on vakuuttelun tarkoitus kyseisessä tilanteessa. Vakuuttelulla voidaan pyrkiä esimerkiksi oikeuttamaan omia mielipiteitä, hyökkäämään toisia vastaan tai puolustautumaan. Retorisia keinoja käytetään myös tekemään kertomuksesta uskottavaa. Arja Jokinen (1999, 130-154) esittelee artikkelissaan useita vakuuttelevan retoriikan keinoja, joita ovat esimerkiksi ”tosiasioihin” tai lukuihin viittaaminen. Vakuuttelevaan kielenkäyttöön viittaavat myös maininnat asiantuntijoista, itseään oikeuttavista kategorioista tai ääri-ilmaisista.

Puheessaan kulutuskarkurit käyttävät tiettyjä käsitteitä ja lausumia vahvistaakseen omia näkemyksiään. Vakuuttelevia vihjeitä etsiessäni soveltan retorista analyysia kiinnittämällä huomiota Jokisen esittämiin vihjeisiin. Jokisen vihjeiden lisäksi vahvistamiseen käytetään usein yksittäisiä sanoja ja lausumia. Esimerkiksi seuraavassa lainauksessa tutkittava vahvistaa käsitystään ympäristöongelmien vakavuudesta käyttämällä voimasanaa selvästi painottaen: ”Jumalauta, kyse on just siitä, että selvitäänkö hengissä vai ei” (M3). Myös kuvailevat adjektiivit voivat toimia

oman mielipiteen vahvistajina: ”tuntuu ihan mielettömältä” (N2). Puhekieli pitää sisällään myös lukuisia pieniä vahvistavia sanoja. Esimerkiksi puhujan mielipide korostuu, kun hän käyttää sanaa ”niin”: ”jotenkin se kaupunkielämä niin se tuntuu niin, siis niin kuluttavalta.” (N2) Vahvistamista on myös puheessa esiintyvät sanan toistot (Jokinen 1999, 154), kuten ”energiankulutus kasvaa kasvaa kasvaa...” (M2).

Kielikuvavihje

Kielessä esiintyvien merkitysten etsiminen ja tulkitseminen on mahdollista myös metaforien avulla. Coffey ja Atkinson (1996, 85) määrittelevät metaforan yksinkertaisesti keinona antaa asioille merkitys ja kuvata kahden ilmiön yhdenmukaisuutta tai epäyhdenmukaisuutta. Metaforia tulee kuitenkin tulkita laajemmassa kontekstissa, sillä ne ovat yhtäläillä retorisia keinoja, joilla on tietty tarkoitus puheessa. Vain kerrontakontekstiin liitettynä on mahdollista tulkita sitä, miksi puhuja käyttää tiettyjä sanoja tai mitä hän haluaa niillä ilmaista. Coffey ja Atkinson kehottavatkin pohtimaan metaforien funktioita ja merkityksiä. Puheessa ilmenevät metaforat ovat myös vihjeitä siitä kulttuurista, jota ollaan tutkimassa. Metaforat perustuvat tietyn ryhmän sosiaalisesti hyväksyttäviin toimintatapoihin ja jaettuun ymmärrykseen. Siinä mielessä metaforat ilmaisevat tiettyjä arvoja, yhteistä identiteettiä ja sanastoa. (mt., 85-86)

Omassa työkalupakissani käsitän metaforina puhujien käyttämät kuvailevat ilmaukset, joita esiintyy etenkin kulutuskarkureiden suhtautumisessa vallitsevaan kulutuskulttuuriin. Mielestäni metaforat sanavalintoina todella kertovat jotain puhujan arvoista ja käsityksistä, kuten seuraava esimerkki osoittaa: ”että se auto liikkuis niinkun dharman pyörä...” (M4). Metaforan käsite on tarpeen myös synonyymeja etsiessäni. Esimerkiksi kulutusyhteiskunnasta ja toisaalta kulutuskarkureista käytetään aineistossa lukuisia kuvallisia ilmauksia (koneisto, verenimijä, vampyyri jne.).

Juonivihje

Kielen rakennetta on tietyissä aineiston kohdissa hedelmällistä analysoida tarinan näkökulmasta. Coffeyn ja Atkinsonin (1996, 54) mukaan aineistosta analysoidaan tällöin sitä, miten puhujat ”tuottavat, representoivat ja kontekstualisoivat kokemuksia ja henkilökohtaista tietoaan” tarinoiden avulla. Perinteisesti juonirakenneanalyysia on

käytetty varsinaisten kertomusten analysoinnissa. Myös haastatteluaineistoa voidaan kuitenkin tulkita tarinana, vaikka se onkin keskeytyvää ja rakentuu tutkijan ehdoilla (Coffey & Atkinson 1996, 76-78). Tarinan juoni koostuu tapahtumista, jotka etenevät yleensä kronologisesti. Juonen etsimisessä voi pitää lähtökohtana, että tarinalla on ainakin alku, keskikohta ja loppu (Coffey & Atkinson 1996, 55). Puhujan tuottamat selonteot pitävät tarinaa koossa, antavat sille järjellisen rakenteen ja oikeuttavat valintoja (mt., 67).

Menneitä, omaelämäkerrallisia tapahtumia muistellaan usein nimenomaan tarinoina, minkä takia omaelämäkertojen analysointi on mielekästä juuri juonirakenteen näkökulmasta. Analysoimalla sitä, miten puhujat kertovat tapahtumista ja mitä tapahtumia he mainitsevat, voidaan tehdä tulkintoja puhujalle merkittävistä tekijöistä. Yksittäisten henkilöiden tarinoista voidaan saada tietoa laajemmin saman ryhmän näkemyksistä. (mt., 68) Toisaalta Alasuutarin (1994, 111) mukaan juonirakennetta tutkimalla voidaan löytää myös kertomusten välisiä eroja ja yhtäläisyyksiä. Aineistossani on omaelämäkerrallisen muistelun piirteitä siinä määrin kun puhujat kertovat, miten heistä on tullut kulutuskarkureita. Jälkeenpäin ajateltuna on harmillista, ettei aineistossa ole (yhtä lukuun ottamatta) ehjiä ja juonellisia 'kehityskertomuksia' ja etenkin joidenkin haastateltavien kohdalla juoni täytyy kuroa kasaan eri yhteyksissä olevista maininnoista. Juonivihjettä voi kuitenkin soveltaa myös ei-omaelämäkerrallisen puheen kohdalla, kuten myöhemmin osoitan.

6. EKOYHTEISÖT JA NIIDEN ASUKKAAT

Ennen kuin päästän kulutuskarkurit ääneen esittelen vielä ekoyhteisöt tutkimuskohteena. Aineistonani olevat ekoyhteisöjen asukkaat liittyvät kansainväliseen yhteisöliikehdintään. Tässä luvussa tarkastelen, minkälaisia ovat kulutuskarkureiden kodit. Johdannoksi esittelen myös tutkittavien henkilöiden taustatietoja.

6.1. Ekoyhteisöt

Ekoyhteisöt ovat yksi ratkaisuyritys aikamme ympäristöongelmiin. Kansainvälisen ekoyhteisöjen verkoston määritelmän mukaan ekoyhteisöt⁶ ovat kaupungissa tai maaseudulla sijaitsevia yhteisöjä, jotka pyrkivät kuormittamaan mahdollisimman vähän ympäristöä ja tukemaan sosiaalisesti kestäviä rakenteita. Käytännössä ekologisuus näkyy ekoyhteisöissä niin, että suositaan esimerkiksi ekologista rakentamista, vaihtoehtoisia energiamuotoja ja luomutuotantoa. Ekologisuuden lisäksi ekoyhteisöjä yhdistää usein sosiaalinen ulottuvuus, jossa korostuu vastavuoroinen yhteisöllisyys, vapaaehtoisuus ja luottamus. Tavoitteina saattaa olla esimerkiksi vähemmistöryhmien integroiminen toimintaan tai kokonaisvaltaisten hoitomenetelmien suosiminen. Myös henkinen ulottuvuus on ekoyhteisöissä oleellinen. Henkisytydellä viitataan luonnon ja ihmisen yhteyden kunnioittamiseen, erilaisten maailmankatsomusten hyväksymiseen ja erilaisten uskonnollisten toimintojen tukemiseen. (The Global Ecovillage Network 2003)

Ekoyhteisöissä pyritään käytännössä omavaraisempaan taloudenpitoon ja palkkatyön ulkopuolelle. Maalla asuminen mahdollistaa kulutuskulttuurin ulkopuolella elämisen ja sen arvoista irrottautumisen. Ekoyhteisöjä uskontotieteen pro gradu – tutkielmassaan tutkinut Ainomaija Lehtonen (2000, 37) kirjoittaa, että ekoyhteisöjen taustalla on pyrkimys elää mahdollisimman luonnonmukaista ja vähän ympäristöä rasittavaa elämää. Lehtonen tarkastelee ekoyhteisöjä utopistisina ilmiöinä, sillä ekoyhteisöillä on ”tulevaisuuteen suuntautuva pyrkimys muuttaa vallitseva huonoksi koettu asia tai tila paremmaksi” (mt., 6). Ekoyhteisöjen esi-isinä Lehtonen mainitseekin amerikansiirtolaisten utopiyhteisöt ja sosialistiset kokeilut, uudempana liittolaisena taas 1970-luvulla syntyneen ekotopia –suuntauksen (mt., 22).

⁶ Tai ekokylät. Itse käytän käsitettä ekoyhteisö kansainvälisen ecovillage-käsitteen synonyyminä.

Utopiayhteisöjen lisäksi ekoyhteisöjä voi Simo Ahon (1985, 221) käsittein kutsua vaihtoehtoprojekteiksi. Ahon mukaan vaihtoehtoprojektien taustalla on yksilöiden tai ryhmien halu kokeilla ja toteuttaa utopiaansa arkipäivässä. Vaihtoehtoprojektit kritisoivat vallitsevia yhteiskunnallisia instituutioita ja elämäntapaa luoden samalla käytännönedellytyksiä toisinelämiselle ja vaihtoehdoille. Käsite vaihtoehtoprojekti pitää sisällään koko kirjon erilaisia liikkeitä kuten esimerkiksi anarkistit, feministit ja kapitalistiselle markkinataloudelle vaihtoehtoa hakevat liikkeet. Eri liikkeitä yhdistää Ahon mielestä pyrkimys elää ”systemistä riippumatta” sekä toteuttaa tavalla tai toisella paremmaksi koettua ”kuluttamisen, työn, vuorovaikutuksen, yhteisöllisen elämäntapojen muotoa” (mt., 222). Rakenteellisen, systeemiin vaikuttamisen sijaan vaihtoehtoprojekteissa aloitetaan muuttamalla omaa elämäntapaa ja paikallisyhteisöjä. Yleisimmiksi projektien käytännöiksi Aho mainitsee mm. yhteisöasumisen, toisinkuluttamisen ja paikallisyhteisölliseen omavaraisuuteen pyrkimisen sekä vaihtoehtoisen tuotannon (mt., 223-24). Koska samat käytännöt leimaavat tutkimieni ekoyhteisöjen toimintatapoja ja tavoitteita, tuntuu luonnolliselta nähdä ne osana vaihtoehtoliikkeitä.

Lehtonen (2000, 5) arvioi Suomessa olevan noin 40 ekoyhteisöksi luokiteltavaa yhteisöä, joissa asuu 500 aikuista ja lasta. Tähän määrään mahtuu laaja kirjo erilaisia yhteisöjä, jotka Lehtonen jaottelee uskonnollisiin (kristilliset, antroposofiset ja idän filosofioihin pohjautuvat yhteisöt) ja toiminnallisiin (ekologisista ja/tai sosiaalisista lähtökohdista nousseet yhteisöt, taiteilija- ja käsityöläisyhteisöt, kehitysyhteistyötä tukevat yhteisöt)⁷. Vapaaehtoisen vaatimattomuuden idea näkyy ainakin jossain määrin kaikissa yhteisötyypeissä. Kuten Lehtosen tutkielman, myös tämän tutkielman kohteina olleet yhteisöt ovat ”ekologisista ja/tai sosiaalisista lähtökohdista nousseita yhteisöjä”, jotka ovat uskonnollisesti sitoutumattomia.

Aineistoni perustuu kahdessa ekoyhteisössä, Keuruulla ja Katajamäessä, asuvien henkilöiden haastatteluihin. Keuruun ekokylä on vuonna 1997 perustettu Suomen suurin ekoyhteisö. Yhteisö toimii Kivijärven tilalla, jossa on aikaisemmin ollut mm. vajaakuntoisten työtoimintakeskus ja pakolaisten vastaanottokeskus. Tilalla onkin vanhojen päärakennusten ja navetan lisäksi kaksi uudempaa rakennusta, joissa on

asuintiloja, moderni suurkeittiö ja suurempia kokoontumistiloja. Pihalta avautuu näkymä Kivijärvelle ja yhteisön pelloille. Haastatteluhetkellä yhteisössä asui 33 ihmistä, joista viisi oli lapsia. Katajamäen yhteisö on Vilppulassa entisen luontaishoitolan ja kesäsiirtolan tiloissa. Yhteisö on perustettu vuonna 1993, kun joukko yhteisöasumisesta ja maalle muuttamisesta kiinnostuneita aikuisia osti tilan Helsingin kaupungilta. Alueella on vanha puinen päärakennus ja muutamia pienempiä rakennuksia. Pihalla on sauna ja ulkokäymälä, sisälle tulee vain juokseva vesi. Ympärillä avautuu Elämänmäen luonnonsuojelualue järvineen. Yhteisössä asuu noin kymmenen ihmistä (7 aikuista ja 3 lasta) enemmän tai vähemmän vakituisesti. Molemmat yhteisöt järjestävät tiloissaan viikonlopputapaamisia ja kursseja sekä osallistuvat aktiivisesti suomalaisten ekoyhteisöjen verkostoitumiseen.

6.2. Tutkittavien henkilöiden taustatietoja

Aineistoni perustuu neljän miehen ja neljän naisen haastatteluihin. Halusin haastatella tasavertaisesti molempia sukupuolia, vaikken usko, että sukupuolikysymys ratkaisevasti vaikuttaa tutkimustuloksiini. Tosin Liisa Uusitalon (1986, 127) tutkimuksen perusteella voi todeta, että naiset kannattavat yleensä enemmän ympäristöarvoja. Myös Marja Järvelä (1999) on huomannut eroja naisten ja miesten välillä materiaalien arvojen ja hyvinvoinnin määritelmässä. Hänen tutkimuksessaan erityisesti naishaastatellut kyseenalaistavat hyvinvoinnin ja elintason suoraviivaisen yhteyden ja korostavat henkisen hyvinvoinnin merkitystä (mt., 127). Sukupuolierottelua selvemmin Järvelä havainnoi kuitenkin mielipide-eroja sosioekonomisen aseman ja koulutustaustan mukaan. Myös Inglehart (1990, 103) toteaa, että yleisesti ei-materiaalisia arvoja kannattavat enemmän koulutetut ja poliittisesti aktiiviset ihmiset. Tutkimieni kulutuskarkureiden koulutustausta on moninainen eikä sinällään kerro esimerkiksi tutkittavien omaehtoisesta opiskelusta tai yhteiskunnallisen keskustelun seuraamisesta. Mitään johtopäätöksiä koulutuksen perusteella on siis vaikeaa tehdä.

⁷ Vuonna 2000 päivitetty lista suomalaisista ekoyhteisöistä löytyy internetistä osoitteesta

M = mies N = nainen	ikä	ammatti, koulutustausta	perhetausta	kuinka kauan asunut yhteisössä?
M1	55 v.	sähkötekniikko	eronnut, aikuisia lapsia	vuodesta 1997
M2	47 v.	Kasvatustieteen kandi, kouluttaja	eronnut, tytär 11 v.	vuodesta 1997
M3	28 v.	Filosofian maisteri	eronnut, poika 10 v.	vakituisesti vuodesta 2000
M4	23 v.	peruskoulu	naimaton	vakituisesti vuodesta 2002
N1	62 v.	toimittaja, kustannustoimittaja	eronnut, aikuisia lapsia	vuodesta 1997
N2	47 v.	restauroija, huovuttaja	naimaton	vuodesta 1993
N3	27 v.	artesaani	naimaton	vuodesta 2001
N4	25 v.	ylioppilas	naimaton	vuodesta 2001, Tur- kuun muuttamassa

Taulukko 1. Tutkittavien henkilöiden taustatietoja.

Tutkittavien ikäjakauma on 23-62 vuotta. Aineistoa tarkasteltaessa onkin huomioitava suuri ikäjakauma ja sukupolvien väliset erot. Ensinnäkin henkilön ikä vaikuttaa elämäntilanteeseen. Ennako-oletuksena voisi kuvitella, että nuorille valintojen tekeminen on helpompaa, koska perheettömänä päätöksiä voi tehdä yksin. Nuorilla elämäntapaan sitoutuminen saattaa myös olla heikompaa ja vain tähän elämäntilanteeseen liittyvä ratkaisu. Yleisesti tutkimani nuoret ovatkin asuneet vähemmän aikaa ekoyhteisössä kuin vanhemmat. Kuinka pysyvästä elämäntavasta on lopultakaan kysymys, siihen en löydä vastausta. Aiemmat tutkimukset viittaavat siihen, että nuoret ovat hylänneet egoistisia ja hedonistisia arvoja ja siirtyneet enemmän altruistisiin tai säilyttäviin arvoihin (Puohiniemi 1996, 48). Uusitalo (1986, 77) taas toteaa tutkimuksessaan, että yleisesti nuoret kannattavat asenteiden tasolla ympäristönsuojelua vaikka korostavatkin samanaikaisesti myös talouskasvua ja oman kulutustason korottamista.

Sukupolvien väliset erot on huomioitava erilaisina elämäkokemuksina. Aineistossanikin tulee esiin, kuinka sota-ajan lapsi on omakohtaisesti kokenut niukkuutta ja nuoremmille niukkuudesta tulevat mieleen kaiken talteen keräävät mummot. Aineistossani kuitenkin myös vanhemmat kannattavat ei-materialistisia arvoja toisin kuin Inglehartin oletuksen mukaan kuuluisi. Inglehart (1990, 75) tulkitsee nuorten vahvemmat ei-materialistiset arvot osoitukseksi siitä, että

vanhemmat, jotka ovat eläneet niukkuudessa arvostavat enemmän materiaa kuin runsauden yhteiskunnassa kasvaneet nuoret (mt., 75). Sukupuolen ja iän lisäksi taustatiedoista pistää silmään tutkittavien perhetausta. Eronneiden ja naimattomien määrä vahvistaa yleistä käsitystä siitä, että ydinperheet ja pariskunnat harvoin muuttavat ekoyhteisöihin, vaikka poikkeuksiakin on. Usein ekoyhteisöt tarjoavat yhteisöllisen asumismuodon nimenomaan yksinäisille nuorille, eläkeläisille ja yksinhuoltajille.

7. KULUTUSKARKUREIDEN ELÄMÄNTAPA

Kulutuskarkureiden elämäntavan kuvaaminen on tarpeen kulutuskarkuruuden tarkemman määrittelyn takia. Kuvaamalla ensin kulutuskarkureiden elämäntapaa voin johdattaa lukijat heidän maailmaansa, ymmärtämään heidän valintojaan ja toisaalta kulutuskarkuruutta laajemmassa kontekstissa. Tarkastelen ensin kulutuskarkuruuden määritelmiä tutkittavien puheessa. Jo käsitteen tarkempi pohdinta osoittaa, että kysymyksessä on kokonaisvaltainen elämäntapa, jossa kulutuksen välttäminen on vain yksi osatekijä. Elämäntavan puitetekijöiden kuvaamisessa keskityn kuitenkin kulutuksen kannalta olennaisiin seikkoihin ja jäsenen analyysin mikrokansantaloustieteen luokittelua käyttäen. Kuvatakseni paremmin elämäntavan kokonaisuutta tarkastelen kulutukseen liittyvien puitetekijöiden lisäksi hyvinvointia. Mistä muodostuu kulutuskarkureiden hyvinvointi?

7.1. Kulutuskarkuruus käsitteenä

Kulutuskarkuruus ei ole vakiintunut ja yleisesti tunnettu käsite, eivätkä monet tutkittavistani olleet sitä kuulleetkaan. Siinä mielessä tutkittavien määrittäminen kulutuskarkureiksi on vahvasti tutkijan tekemä kategorisointi. Lähdin tutkimaan kulutuskarkureita mutta olin kuitenkin kiinnostunut, miten tutkittavat käsitteen itse määrittelevät. Mitä kulutuskarkuruudesta tulee mieleen?

”Se on kuvaava, se on ihan hyvä se karkuruus nimenomaan siinä, koska se tavallaan heti kiinnittää huomion, että aha, mistä te ootte karanneet sitten. Että nimenomaan ollaan päästy irti kulutushysteriasta, sieltä me olemme päässeet irti ja sieltä kulutushysteriasta katottuna me olemme karanneita. Täältä katottuna

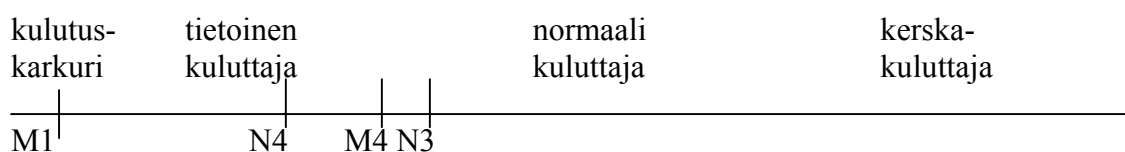
me emme ole ollenkaan karanteita vaan me olemme päässeet takaisin siihen normaaliin toimintaan.” (M1)

Lainaus osoittaa, että kulutuskarkurit tarkastelevat käsitettä kahdesta eri näkökulmasta. Ensinnäkin karkuruutta pidetään osuvana terminä kulutusyhteiskunnan näkökulmasta katsottuna. Kerskakulutuksesta ja ”kulutushysteriasta” halutaankin karata, koska se avaa oven vaihtoehtoiseen elämäntapaan. Toisaalta puheessa kritisoidaan myös sitä, että karkuruus terminä korostaa liikaa juuri ”jatkuvan kasvun tahojen” (N1) näkökulmaa.

Osa tutkittavista kritisoi karkuruuskäsitettä. He eivät koe olevansa karkuretkellä vaan päinvastoin rakentamassa positiivista vaihtoehtoja ja palaamassa normaaliin, säästäväiseen elämäntapaan, joka oli yleistä vielä 1950-luvulla (vrt. Massa 1992). Kulutuskarkuruuden painopiste on ”siinä lämminhenkisessä, ihmis- ja luonnonläheisessä elämäntavassa, jota haluaa toteuttaa.” (M3). Yllätyinkin, kuinka laajasti tutkittavat kulutuskarkuruuden käsitteen ymmärtävät. Itselleni kulutuskarkuruus merkitsi käsitteenä enemmän kulutuskritiikkiä ja kulutuksesta irrottautumista. Tutkittavat eivät kuitenkaan puhu pelkästään karkaamisesta ja jonkin vastustamisesta vaan heille kulutuskarkuruus pitää sisällään käsityksen toisenlaisesta elämäntavasta. Esimerkiksi erään tutkittavan (M2) mukaan kulutuskarkuruus pitää sisällään ajatuksen siitä, että on kiinnostunut enemmän kulttuurista kuin kuluttamisesta. Karkuruutta on sellaisen elämäntavan rakentaminen, joka perustuu taitoisuuden ja luovuuden käyttöön sekä ihmissuhteisiin ja yhteydenpitoon.

Törmäsin puheessa myös omaan ennakko-oletukseeni siitä, että tutkittavista kaikki eivät määritä itseään kulutuskarkuruuden kautta. Elämäntapavalintojen taustalla on monenlaisia motiiveja, mitkä vaikuttavat myös asenteeseen kulutuskarkuruutta kohtaan. Esimerkiksi edelleen kirjanpitäjän töitä tekevä tutkittava elää ekoyhteisössä ja kulutusyhteiskunnassa eikä koe sitä ristiriidaksi. Hänen elämäntapansa päällimmäisenä motiivina ei ole pakeneminen kulutuskeskeisyydestä, vaikka myöhemmässä puheessa sitä kritisoikin. Muutenkin tutkittavat määrittevät itsensä vaihtelevasti ja puheen tasolla eri vahvuisesti kulutuskarkureiksi. Vastauksia voi havainnoida janan avulla. Vertailemalla omaa kulutustasoaan muihin osa tutkittavista asettaa itsensä janelle, jonka ääripäinä voi pitää kulutuskarkuruutta ja

kerskakuluttamista⁸. Janalla on esimerkkinä ne lainaukset, joissa haastateltavat selkeästi määrittävät itsensä suhteessa muihin mahdollisiin kulutustapoihin.

- M1: ”Kyllä minä olen, ehdottomasti minä olen kulutuskarkuri.” (M1)
N4: ”No mä en oo ehkä kulutuskarkuri. Mä oon sellanen, pyrin olemaan tietoinen kuluttaja ---”
M4: ”T: Koet sä olevas kulutuskarkuri? A: En, mutta siihen pyrkivä.”
N3: ” Jossain mielessä ehkä, mutta kyllä mäekin sillä tavalla rahaa käytän niinkun johonkin ihan, esimerkiks täysin turhaankin saatan käyttää. Että en mä ainakaan sillä tavalla oo hirvittävän tiukka siinä, mutta tietysti -- että en siis sillä tavalla kerskakuluta, jos se olis sitten taas se vastakohta. -- Mutta sellasta varmaan ihan niinkun jotain lievemmän tason karkuruutta mutta ei kuitenkaan sellasta hirveen...”

Kun kysyin haastateltavilta, kokevatko he olevansa kulutuskarkureita, tuli tietysti esiin käsitteen määrittelemisen vaikeus ja ’karkuruuden aste-erot’. Ja tässä mielessä koko tutkimuksen aihe on koetuksella: Mitä tutkin, kun tutkin kulutuskarkuruutta? Tutkittavat määrittelevät kulutuskarkuruuden eri tavalla, osa kokee olevansa vahvasti karkureita, osa kieltäytyy täysin (”siis mä en ole kulutuskarkuri” N1). Voiko näistä henkilöistä puhua yhdessä? Kuten kaikessa, kysymys on siitä, mihin vertaa. Jos vertaa tutkittavia tyypilliseen, keskituloiseen kuluttajaan voidaan heitä pitää kulutuskarkureina. Eräs tutkittavista ei kuitenkaan uskalla määritellä itseään kulutuskarkuriksi, koska vertailee itseään tuntemiinsa ihmisiin, jotka elävät vielä niukemmin, eivät koskaan osta mitään ja ovat ikään kuin todellisia kulutuskarkureita. Saman henkilön puheessa pohditaan myös sitä, mikä mielestäni on olennaisin kulutuskarkuruutta kuvaava tekijä. Kysymys on siitä, onko itse valinnut vai pakotettu tinkimään kulutuksestaan. Tutkittava tekee eroa niiden välille, jotka ovat ”kertakaikkiaan köyhiä ja ne ei saa mitä ne tarvii” ja toisaalta pohtii, että jotkut elävät samalla rahalla ”täysin runsaudessa ja kokee, että kaikki mitä ne saa on sellainen ihana lahja” (N4). Kun kysyn, mikä ihmiset erottaa toisistaan, tutkittava vastaa:

⁸ Muutama tutkittavista käytti haastattelujen aikana kerskakulutuksen käsitettä. En pyytänyt ketään määrittelemään termiä, joten tyydyn Thorstein Veblenin mukaiseen määritelmään: kerskakulutus on ”tarpeettomien tai liikanaisten hyödykkeiden kulutus, jonka tarkoituksena on luoda kuluttajalle korkeampi status muiden kuluttajien silmissä.” (Riukulehto 1994).

”Jos arvomaailma on just sitä, semmosta kuluttamisen maailman arvomaailmaa ja sitten kuitenkin ei pysty sitä tekemään niin se voi tuntua vankilalta. Ja se voi tuntua niinkun tosi rankalta, se on varmaan ihan kauheeta. Niin. Et tavallaan niinkun, siinä on just se, että pystyyks, että onks ite niinkun valinnu sen vai onks siihen joutunu”

Kulutuskarkuruus ei siis palaudu pelkästään tiettyyn kulutustasoon, heijastu henkilön tuloista tai elintasosta vaan kysymys on arvoista ja valinnasta. Kulutuskarkuruuden voi määrittellä tietoisesti valinnaksi rakentaa elämänsä sellaisten arvojen varaan, jotka ovat usein käytännön tasolla ristiriidassa vallitsevan kulutuskulttuurin arvojen ja elämäntavan kanssa. Tutkittavien puhe kulutuskarkuruudesta mielestäni vahvistaa käsitystäni siitä, että kulutuskarkuruus on elämäntapa: arvojen ja toimintojen kokonaisuus. Elämäntapa, joka kulutuskarkuruudeksi määriteltynä jäsentyy kulutusyhteiskunnan näkökulmasta, mutta ekoyhteisöistä käsin tarkoittaa positiivista ja hyvinvointia tukevaa arkielämän kokonaisuutta.

7.2. Kulutuskäyttäytyminen

Kuluttamisella tarkoitan kapitalistisessa markkinataloudessa tapahtuvaa rahaperusteista ostamista, hyödykkeiden hankkimista hyödykemarkkinoilta. Kulutus voidaan käsittää myös luonnonvarojen käyttönä riippumatta sen yhteydestä markkinoihin, tai laajemmin työvoiman uusintamisena (ks. Lehtonen 1996, 36). Jos kulutus ymmärretään hengissä pysymiseksi, ”aineenvaihdantana fyysisen ympäristön kanssa” (mt., 21) on mahdotonta puhua kulutuskarkuruudesta. En luonnollisestikaan tutki syömälakossa olevia ihmisiä, kaiken kieltäviä askeetikkoja.

Poliittisen taloustieteen näkökulmasta kulutusta on tarkasteltu puhtaasti taloudellisena ”käyttöarvona”, josta haitallinen mainonta ihmiset vieraannuttaa (esim. Israel 1973). Uudemmissa kulutustutkimuksissa korostetaan kuitenkin, että kulutus on monitahoinen ilmiö, joka pitää sisällään myös kulttuurisia ja symbolisia merkityksiä (esim. Ilmonen 1993, Bocoock 1993, Lehtonen 1999). Kulutus määrittyy sekä yksilöllisten valintojen että kulttuuristen ja sosiaalisten mekanismien perusteella (Ilmonen 1993, 163). Taloustieteetkin korostavat, ettei yksityinen kulutus määräydy pelkästään käytettävissä olevien tulojen pohjalta (Virén 1998, 184). Tästä

näkökulmasta on mielenkiintoista tarkastella kulutuspuhetta: Mitä edellytyksiä kulutukseen tarvitaan? Mihin kulutuskarkurit kuluttavat? Mitä merkityksiä kuluttamiseen liitetään?

Hieman yllättäen löysin kansantaloustieteestä hyödyllisen työkalun kulutuskarkureiden kulutuskäyttäytymisen jäsentämiseen. Erittelen kulutuskarkureiden puhetta Matti Virénin (1998, 185) esittämän, yksityisen kuluttajan valintatilanteita kuvaavan taulukon avulla. Taulukko pitää sisällään sekä elämäntapaan liittyviä puitetekijöitä (tulot, työvoimaan osallistuminen) että kulutukseen liitettäviä merkityksiä (valintojen perustelut, ajankäyttö).

Valintaan liittyvät vaihtoehdot	Valintojen tulosta mittaava suure	Kulutuskarkuriana-lyysin kysymykset
1a. Tehdäkö ansiotyötä vai ei?	Työvoiman osallistumisaste	Kuinka paljon osallistutaan palkkatyöhön?
1b. Miten paljon (montako tuntia) työskennellään työmarkkinoilla?	Työtulot	Minkälaiset tulot kulutuskarkureilla on? (myös tulonsiirrot)
2. Miten paljon käyttää aikaa kotitaloustyöhön ja vapaa-aikaan?	Kotitaloudessa tuotettujen palvelujen määrä	Miten ajankäyttö jäsentyy? Omavaraisuus
3. Miten paljon kuluttaa ja miten paljon säästää? Mitä hyödykkeitä kuluttaa?	Säästämisaste Eri hyödykkeiden budjettiosuudet	Kuinka paljon kuluttaa? Mihin kulutetaan?
4. Millä perusteella kulutetaan? Miten kulutetaan?	Kulutukseen liitettäviä merkityksiä koskeva puhe	Miten perustellaan valintoja? Miten kuluttamisesta puhutaan?

Taulukko 2. Kulutuskarkureiden kulutusvalintoja kuvaavat kysymykset. Muokattu Matti Virénin (1998, 185) taulukon pohjalta lisäämällä oikea sarake, alin rivi ja merkityksiä tarkastelevat kysymykset

7.2.1. Ansiotyö ja tulot

Kukaan tutkittavista ei ole kokopäiväpalkkatyössä. Tutkittavista kaksi elää omilla palkkatuloillaan ja tekee säännöllisesti osa-aikatyötä. Toinen työskentelee perheyrityksen osa-aikaisena kirjanpitäjänä ja toinen kyläkoulun englannin opettajana kuusi tuntia viikossa. Yhdellä tutkittavista on satunnaisia pätkätöitä erilaisissa projekteissa ja hän järjestää koulutuksia omista mielenkiinnon kohteistaan. Yksi tutkittavista on valinnut lähes rahattoman elämäntavan.

M1	ei säännöllisiä tuloja
M2	opintotuki, asumistuki ja satunnaisia palkkioita sekä kulukorvauksia keikkatöistä
M3	palkka osa-aikatyöstä, satunnaisia hierontakeikkoja
M4	toimeentulotuki ja asumistuki
N1	palkka osa-aikatyöstä
N2	työttömyyskorvauksena peruspäiväraha, satunnaisia myyntituloja käsistöistä
N3	työttömyyskorvauksena peruspäiväraha, asumistuki
N4	opintotuki ja asumistuki

Taulukko 3. Tutkittavien tulorakenne

Miksi suurin osa kulutuskarkureista ei osallistu palkkatyöhön? Yksinkertaisin vastaus on ekoyhteisöelämän ja palkkatyön yhteensopimattomuus.

”Ei se sovi siihen, koska mehän tehdään paljon työtä koko aika, kaikkee muuta työtä. Ja se ei sovi tähän meidän kuvioon, koska sitten se ei oo sitä ekoyhden elämää, jos on kaikki päivät töissä muualla.” (N1)
 Ensinnäkään kulutuskarkurit eivät ole muuttaneet maalle työskennelläkseen ”metalliverstaassa” (N1). Toiseksi myös yhteisöllisyyden takia on tärkeää, että ekoyhteisöissä elävät käyttävät työpanoksensa yhteisön hyväksi eivätkä henkilökohtaisen toimeentulonsa turvaamiseksi. Tässä mielessä hyvinvointivaltion etuudet ovat ratkaisevia yhteisön ylläpitämiseksi. Periaatteessa kulutuskarkureilla ei kuitenkaan ole mitään palkkatyötä vastaan, ongelmana on vain työn ahdas määrittely ja kaupunkiin keskittynyt tuotanto. Kuten kulutuskarkurit, myös Saariston (1994, 41) tutkimat ekosentrit korostavat valinnoissaan autonomiaa ja elämäntavan kokonaisuutta, jolloin palkkatyössä käyminen ei tue omia valintoja. Vaihtoehtoa, jossa ekoyhteisöissä olisi mahdollisuus tehdä ansiotyötä, kannattaisivat kuitenkin lähes kaikki kulutuskarkurit.

Koska työvoimaan osallistumisaste on alhainen, ovat myös tulot pienet. Suurimmalla osalla tutkittavista pääasiallisena toimeentulona on sosiaalipoliittinen tulonsiirto. Kun tulonlähteenä on toimeentulotuki ja asumistuki, tulot ovat tutkittavan antaman tiedon mukaan 5 880 euroa vuodessa. Peruspäivärahalla ja asumistuella tulot ovat 5 160 euroa ja kuuden tunnin palkkatyöllä tai keikkatöillä tulot saattavat jäädä vieläkin alhaisemmiksi. Minkälaiset ovat kulutuskarkureiden tulot verrattuna keskimääräiseen tulotasoon? Tilastokeskuksen tietojen mukaan suomalaisten kotitalouksien keskimääräiset tulot olivat vuonna 2000 yhteensä 28 336 euroa vuodessa ja työttömilläkin yhteensä 13 618 euroa vuodessa (Tilastokeskus 2/17/2003). Kulutuskarkurit siis näyttävät kuuluvan pienituloisimpaan

kymmenykseen, jonka osuus koko tulo-osuudesta on 4,3 % (Tulot ja varallisuus 2002:13, Tilastokeskus). Osalla käytettävissä olevat tulot näyttävät jäävän suhteellisen tulorajan alapuolelle ja alle toimeentulotuen tason (esim. Kangas & Ritakallio 1996, 15).

Tulojen perusteella kulutuskarkureita voisi kutsua köyhiksi. Mutta kuten köyhyystutkijat toteavat, ei objektiivisesti mitattu elintaso suoraviivaisesti kuvaa subjektiivisesti koettua köyhyyttä (Kangas & Ritakallio 1996, 21). Vaikka rahaa ei ole paljon, ei kulutuskarkureiden elämä ole köyhää: ”niin tällä hetkellä mä en tunne, että tää olis mitenkään niukkaa tää meikäläisen elämä” (N2). Yhden selityksen siihen, miksi kulutuskarkurit eivät koe itseään köyhiksi tarjoaa Schor (1998, 137). Hänen mukaansa vapaaehtoisesti vaatimatonta elämäntapaa toteuttavat henkilöt voivat elää alle 10 000 dollarilla vuodessa, koska heillä on kulttuurista ja sosiaalista pääomaa. Aineistossa tuleekin esiin kulttuurisen pääoman merkitys esimerkiksi maanviljelyksessä tai kädentaidoissa. Kun tietää, miten kasvattaa perunoita tai korjata autoaan, ei haittaa vaikka rahaa olisi vähän. Suuri osa tutkittavista on lisäksi kouluttautunut ja hankkinut valmiudet osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun. Eräs tutkittavista (M2) puhuu myös henkisestä pääomasta, millä hän tarkoittaa yksilön kykyä ottaa vastaan vaikutteita ja arvioida sitä, mikä on välttämätöntä ja tarpeellista. Heikkilän (1992, 505) tavoin taas voitaisiin tulkita, että kulutuskarkureilla ei ole ”hyvinvointipuutteita”, jolloin he eivät myöskään koe olevansa suhteellisesti köyhiä.

Rahataloudessa tulot eli taloudelliset kulutusedellytykset merkitsevät käytännössä rahaa. Kapitalistisen markkinatalouden kehittyessä rahan merkitys on lisääntynyt ja siitä riippuvuus on syventynyt. Kun rahaa käytetään sekä arvon mittana ja säilyttäjänä, vaihdon välineenä ja rikkauden osoittimena, on sitä mahdoton välttää (Ilmonen 1993, 167-68). Tässä yhteydessä tarkastelenkin kulutuskarkureiden suhtautumista rahaan. Kuinka paljon rahaa tarvitaan? Kulutuskarkureiden puheesta voidaan erottaa kolme erilaista puhetapaa rahantarpeesta. Ensinnäkin suurin osa tuo puheessaan esiin, että nykyiset tulot riittävät: ”En mä oikeestaan enempää tarvii rahaa, mitä mä nytten saan, että siitä jää vielä säästöönkin itseasiassa.” (N3) Verrattuna julkisuudessa esillä olleisiin käsityksiin ja 1990-luvun köyhyyskeskusteluun, tuntuu lähes uskomattomalta, että työtön henkilö on

tyytyväinen peruspäivärahan tuomaan tulotasoon ja jopa säästää. Esimerkiksi Lehtosen (1999, 243) tutkimat velkajärjestelyihin ajautuneet kotitaloudet kokivat taloudellisen niukkuuden myös rajoittavana ja ahdistavana.

Toisaalta suurin osa tutkittavista kokee, että raha ei sinänsä ole ongelma eikä kulutuskarkureiden elämäntavassa korostukaan itsetarkoituksellinen köyhyyden ihannointi.

”Että periaatteessa jos on niinkun tarpeellista käyttää rahaa johonkin korkeempaan päämäärään nähden niin kyllä se on, ei mulla oo mitään periaatteellista, että haluis välttämättä olla köyhä.” (N4)

Omien unelmien toteuttamiseksi tai hyvien asioiden edistämiseksi rahaa saatetaan haluta myös lisää: ”et raha ei oo mun mielestä yhtään paha ja mä aion kyllä sitä hoitaa itelleni niin paljon kun mahdollista” (M4). Ekoyhteisöissä rahaa tarvitaan lisäksi esimerkiksi yhteisön pankkilainan lyhentämiseen ja rakennusten kunnossapitoon. Molemmissa yhteisöissä yhdistykset pyrkivät ansaitsemaan rahaa majoittamalla vierailijoita ja järjestämällä erilaisia kursseja. Markkinataloudessa elävät kulutuskarkurit ymmärtävät, että raha on väline, jota voi käyttää myös hyviin tarkoituksiin. Koska raha on vain vaihdon väline, ei sitä tarvitse juosta karkuun.

”Koska mä tiedän, että mä pystyn käyttämään sitä silleen, että mun ei tarvii sitä syyttää siihen, että mä tavallaan vuoraan seinäni, tiivistän ne seteleillä, siis silleen, että siitä tulis se turva” (N4)

Kun raha on vain vaihdon väline hyvien tarkoitusten toteuttamiseen, suhtaudutaan siihen tiukasti ”maallisena mammonana” (Ilmonen 1993, 196). Samaa tarkoittaen Lehtonen (1999, 202) puhuu Simmeliä mukailleen rahasta ”absoluuttisena välineenä”. Puheessaan kulutuskarkurit näkevät rahan arvon ainoastaan suhteessa niihin päämääriin, joita sen toivotaan palvelevan. Omaan arviointiin rahan tarpeellisuudesta ja välinearvosta luotetaan niin paljon, ettei rahaa tarvitse sinällään välttää. Turvallisuuden tunteeseen tai hyvinvointiin rahan tarvetta ei puheessa kuitenkaan haluta liittää.

Rahan ansaitseminen ei ole itseistarkoitus, mutta sitä tarvitaan. Kolmanneksi puhettavaksi tästä enemmistöstä erottautuu tutkittava, jolle rahattomuus omassa elämässä on ehdoton pyrkimys. Hän kertoo, että on luopunut täysin rahasta ja on elänyt kahdeksan vuotta käytännössä ilman rahaa ainoastaan pienen perinnön turvin.

Rahattomuus on paitsi henkilökohtainen haaste myös kannanotto rahattoman elämäntavan puolesta:

“sillä tavalla uusille urille täytyis lähteä kokonaan, että se ei niinkun palais tavallaan siihen rahan arvomaailmaan tämä meidän toimeentulo” (M1).

Toinen tutkittava ei pidä rahan välttämistä sinällään merkittävänä mutta käytännössä ”mielekkäässä elämässä rahalla ei oo paljonkaan sijaa” (M2). Kun omaa muita rikkauksia, kuten kädentaitoja ja sosiaalisia suhteita, ei ’tulotaso’ palaudu rahaan.

Aiemmin kirjoitin, ettei kulutuskarkuruus sinänsä liity alhaiseen tulotasoon. Totta toinen puoli kuitenkin on, että myös kulutuskarkureilla rahan määrä vaikuttaa kulutustottumuksiin: ”K: -- että sä haluat välttää kuluttamista, niin miks? V: Ai miks? (nauraa) Siks, että mulla on vähän rahaa.” (M3) Tutkittava kuitenkin kiirehtii lisäämään, että ei haluaisikaan lisää rahaa. Rahan niukkuus kuitenkin patistaa pohtimaan, mitä on varaa ostaa ja minkälaista elintasoä ylläpitää. Vain yksi tutkittavista (M4) antaa puheessaan selvästi ymmärtää, että kulutuksen välttäminen perustuu osin myös rahapulaan. Jos hänellä olisi enemmän rahaa, kävisi hän enemmän konserteissa, ravintolassa syömässä ja ostaisi paljon luomuvihanneksia. Ainakin osalle kulutuskarkureista kuluttamattomuus palautuu rahaan, kun taas osalle se on vahvasti osa identiteettiä. Suurin osa korostaa, että rahattomuus ja alhainen kulutustaso on omien valintojen tulosta. Kun keskittyy muihin arvoihin, ei rahan keräämiselle jää tilaa. ”Mitä, jos olisi toisin –ajattelu” herättää kuitenkin kysymyksen siitä, kumpi oli ensin, rahattomuus vai kulutuskarkuruuden ideologia:

”siinä on sellanen mielenkiintonen itsepohdiskelun kohde, että saneleeko tällai niinkun rahatilanne ihmisten tällaset niinkun mielipiteet ja ajatukset, että jos mä oisin palkkatöissä niin olisinko mä sitten niin ekologinen ja semmonen niinkun en kuluttaisi niin paljon, jos mulla olisi siihen mahdollisuus, ostaa tavaroita. Niin että ostaisko niitä sitten eri tavalla?” (N3)

Ainakin yleisemmällä tasolla rahattomuus ja ekologisuus liittyvät yhteen. Talouskasvu ja kulutusta korostava talousjärjestelmä on edistänyt ekologisesti vastuuttomia kulutustottumuksia. Rahattomuus taas edistää kestäväää elämäntapaa. Esimerkiksi eräs tutkittavista tuo esiin, kuinka lähinnä ihmisvoimin ja vähin taloudellisin resurssein tekeminen on tärkeää ja ”eduksi ympäristön säilymiselle pitkälti” (M2). Rahattomuus liittyy pienimuotoisuuteen ja luonnonmukaisuuteen,

rikkaus tuhlaamiseen. Onhan itsestään selvää, että rikkaat kuluttavat enemmän kuin köyhät, kuten esimerkiksi yhtiövaltaa kritisoiva David C. Korten (1997, 48) toteaa. Hänen mukaansa kestävään talouteen siirtyminen edellyttäisi rikkaiden kulutustottumusten muuttamista ja yleisesti tavoiteltavan elintason laskemista.

7.2.2. Omavaraisuus ja vaihtotalous

Mikrokansantaloustieteen näkökulmasta yksilön kulutusvalintoihin vaikuttaa se, miten paljon hän käyttää aikaa kotitaloustyöhön ja vapaa-aikaan. Tuntuu loogiselta, että itse tekeminen on edellä käsitellyn pienituloisuuden seurausta. Kulutuskarkuruuden kohdalla suunta on kuitenkin päinvastainen: ”mitä enemmän onnistuu löytämään tapoja tulla toimeen vähällä rahalla niin sitä vähemmän tarttee tehdä palkkatyötä” (M3). Tulojen vähyys mahdollistuu omavaraisuuteen pyrkimisessä. Ekoyhteisöjen ideologiassa on olennaista omavaraisuuden kasvattaminen ja sitä kautta markkinoista riippumattomampi elämäntapa (Lehtonen 2000, 38). Pyrkimys omavaraisuuteen on ekologinen kannanotto ja olennainen osa pienimuotoista ja luonnonmukaista elämäntapaa.

Käytännössä omavaraisuutta on molemmissa ekoyhteisöissä lisätty laajentamalla kasvimaita, säilömällä ja keräämällä talteen marjat, sienet ja yrtit. Katajamäen pienemmässä yhteisössä omavaraisuus on enemmän tulevaisuuden tavoitteena, vaikka kasvimaat ovat jo laajat ja tupakanviljelykin aloitettu. Keuruulla omavaraisuusaste on syksyisin ruuassa jo 80 prosentin luokkaa ja myös sähköntuotannossa on omavaraisuutta lisätty. Eräs keuruulaisista toteaa, että todisteena omavaraisuuden lisääntymisestä on se, että samoilla asukkaiden kuukausimaksuilla pystytään nykyään saamaan enemmän aikaan. Kun omavaraisuutta ei vielä ole saavutettu, joudutaan kuitenkin osa tuotteista ostamaan kaupasta, jolloin ”se perusmalli tässä on vielä hirveen samankaltainen” (M3). Käytännössä se merkitsee, että kulutuskarkurit yhä elävät rahavaihtoon perustuvassa markkinataloudessa. Lisäksi kulutuskarkurit myöntävät, että täydellinen omavaraisuus ei ole mahdollinen, vähintään öljyä ja suolaa täytyy jatkossakin hankkia muualta.

Omavaraisuuteen liittyy vahvasti rahattomuuden ja riippumattomuuden ideaali. Rahariippuvuutta voidaan vähentää myös suosimalla yhteisöllisempiä vaihdonmuotoja. Sinällään jo yhteisössä eläminen, tavaroiden jakaminen ja lainaaminen edistävät rahatonta ja kuluttamatonta elämäntapaa, kuten eräs tutkittavista (M3) toteaa. Käytettyjen esineiden kierrätys on myös mahdollista rahatalouden ulkopuolella. Rahattomista vaihdonmuodoista toimivin on Katajamäen ”maitokuvio” (M2): Yhteisön asukkaat osallistuvat kesäisin lähitilan heinätöihin, josta palkaksi saadaan tuoretta maitoa koko vuoden ajan. Yhteisöt suosivat myös talkoita ja naapuriapua. Eräs tutkittavista (M3) oli jo kaupungissa asuessaan osallistunut vaihtopiiriin. Vaihtopiirikokeilu liittyy Kanadasta alkunsa saaneeseen vaihtopiiri- ja paikallisrahajärjestelmään. LETS (Local Employment and Trading Systems) tarkoittaa sitä, että yhdistyksen jäsenet vaihtavat palveluita itse asettamiaan laskentayksiköitä vastaan (Andersson 1993, 274). Anderssonin mukaan laskentayksiköitä on kutsuttu ”vihreiksi valuutoiksi”. Periaatteessa LETS-järjestelmä vahvistaa paikallista yhteisöllisyyttä ja taloutta, käytännössä systeemin toimivuutta rajoittaa sen yhteensovittaminen virallisen talouden kanssa (mt.). James Tarisin (2002) ylläpitämien internet-sivujen mukaan maailmassa on tällä hetkellä yli 1 500 vaihtopiiriä 39:ssä eri maassa.

Omavaraisuuden ideaali tulee vahvasti esiin kulutuskarkureiden puheessa ja se on suuri tulevaisuuden haave. Vaatteet halutaan tehdä itse, tultikkujen ostamisen sijaan opetellaan tekemään tuluksia, autot korjataan itse, jopa energiansaannissa pyritään omavaraisuuteen. Itse tekeminen asetetaan usein puheessa etusijalle ostamiseen nähden: ”jonkun verran mä ostan just jotain luontaistuotekaupastakin mutta kyllä mä pyrin nekin niinkun mahdollisuuksien mukaan keräilemään itte” (N4) Tällöin myös ostetaan kaupasta kulutushyödykkeiden sijaan tuotantohyödykkeitä: kankaita, työkaluja jne. (Pekkarinen ym. 1994, 15). Kulutusvalintoihin liittyen itse tekeminen on oman työmäärän ja ostamisen välillä puntarointia. Rajoja omavaraisuudelle asettaa työmäärä ja ajankäytön jäsentäminen.

”Koska jos taas haluais tinkiä rahan käytöstä ja tehdä kaiken ite, niin voi olla, että ainakin alkuvaiheessa ei jäis hirveesti omaa, semmosta aikaa, ettei oo pakko tehdä mitään.” (M3)

Ja koska kiireetön aika on merkittävä arvo elämässä, on tutkittava ainakin toistaiseksi valmis käyttämään rahaa. Realistisesti tutkittava pohtii, että esimerkiksi leivän

ostaminen kaupasta on helpompaa kuin työntäyteisen päivän jälkeen leipomispuuhiin ryhtyminen.

Omavaraisuuteen pyrkiminen muistuttaa mieliin riskiyhteiskuntakeskustelun. Kulutuskarkurit korostavat puheessaan, että tulevaisuudessa on edessä rankkoja kriisejä ja kärjistyneitä ongelmia. Heidän mukaansa kriisit voivat olla joko ekologisia, taloudellisia tai poliittisia. Kun luonnonvarat uhkaavat loppua, on tarpeen alentaa elintasoan, siirtyä uusiutuviin energiamuotoihin ja kasvispitoiseen ruokavalioon. Globaalit uhat, kuten ilmastonmuutos tai ydinvoima, uhkaavat myös Suomen oloja. Kulutuskarkurit ennustavat kauppapolitiikan kriisejä ja pitävät mahdollisena, että länsimainen markkinatalous voi romahtaa ("samalla tavalla kun Venäjäkin voi romahtaa" M1). Edellä kuvatussa riskitietoisuudessa on pakko kehittää vaihtoehtoisia tapoja pärjätäkseen. Omavaraisuus ja riippumattomuus kansainvälisestä markkinataloudesta voidaankin nähdä oman tulevaisuuden turvaamisena:

Jos "länsimainen järjestelmä romahtaa, rahalla ei oo mitään arvoa silloin. Se ei vaikuta meihin sillä tavalla kun se vaikuttaa siihen, joka siellä kaupunkiluukussa elää, koska siellä se on erilaista sitten. Jos kauppaan ei tuu ruokaa niin sitä ollaan heti helisemässä. Siellä ei ole mitään mahdollisuutta siihen muunlaiseen toimintaan. Täällä meillä on." (M1)

Voisiko tulkita, että omavaraisuus ja vaihtotalous vähentävät yksilöiden markkinariippuvuutta? Historiallisesti yksilöllinen riippuvuus markkinoista on lisääntynyt tavaramarkkinoiden laajenemisen, rahatalouden yleistymisen ja palkkatyöläistymisen seurauksena (Ilmonen 1993, 40). Kun suuri osa väestöstä siirtyi palkkatyön piiriin, monet kotitalouksien perinteisesti valmistamista tavaroista hankittiin markkinoilta. Nyt kulutuskarkurit pyrkivät osin palkkatyön kustannuksella tekemään itse. Rahatalouteen osallistumista vältetään kehittämällä erilaisia vaihtonmuotoja. Kulutuskarkureiden elämäntapa onkin rahariippumattomampi eli vähemmän yhteydessä puhtaasti kapitalistisiin markkinamuotoihin. Markkinat voidaan kuitenkin tulkita Ilmosen (mt., 42) mukaisesti niin, että ne pitävät sisällään sekä kaupallisia että ei-kaupallisia vaihtonmuotoja. Tästä näkökulmasta kulutuskarkurit vain ottavat käyttöön kaupallista kapitalismia edeltäneitä markkinamuotoja. Suosiessaan vastavuoroista vaihtoa, uudelleenjakoa ja kotitalouden omaan tarpeeseen tuottamista, kulutuskarkurit toteuttavat Karl Polanyin (1947)

havaintoja markkinoiden muodoista primitiivisissä talouksissa. Omavaraistalouden välittömässä kiertokulussa tuotanto ja kulutus palaavat yhteen (Lehtonen 1996, 26).

7.2.3. Kulutuksen määrä

Kulutuskarkureiden tuloista voi jo päätellä, että kulutuksen määrä on vähäinen. Jonkinlaista kulutusta kulutuskarkuruuskin kuitenkin edellyttää, vähintään vuokraan ja ruokaan kuluttavat kaikki. Suuria tuloja ei ekoyhteisössä asumiseen tarvita, ”tässä meidän paikassa tulee toimeen niin huokeella” (M2). Ekoyhteisössä voi halvimmillaan saada alle 200 eurolla kuukaudessa asunnon, lämmityksen, sähkön, veden, saunan ja kolme ateriaa päivässä (taulukko 4.) Tutkittavien kulutustottumuksista puhuttaessa on oleellista huomioida, että Katajamäen yhteisössä jokainen asukas ostaa itselleen ruokaa, kun taas Keuruulla omaa ruokaa ei periaatteessa tarvita.

Katajamäki	Keuruu
vuokra 150 € * polttopuut, sähkö, vesi, yhteiset tarvikkeet, korjaukset ym.	vuokra huoneen koosta riippuen, n. 100-200 € * sähkö, vesi, lämmitys, saunamaksu ym.
ruokaraha 2 € /pvä = 60 € /kk * yksi lämmin ateria päivässä * yhteiset peruselintarvikkeet, joiden lisäksi tarvitaan omaa ruokaa	ruokaraha 84 € /kk * aamupala, lounas ja illallinen * vain osa ostaa kaupasta omaa, ylimääräistä ruokaa

Taulukko 4. Välttämättömät menot ekoyhteisöissä

Vuokra ja ruokamenot muodostavat kulutuskarkureiden suurimman menoerän⁹. Viiteellinen esimerkkilaskelma kulutuskarkurista (N3), jonka tulot ovat 450 €/kk ja välttämättömyysmenot 200 €/kk osoittaa, että yli 40 % tuloista menee välttämättömyysmenoihin. Ravintomenojen osuus on vajaa 20 %. Toisen esimerkin (N4) tulot ovat n. 340 e/kk ja välttämättömyysmenot 210 e/kk, jolloin vuokran ja ruuan osuus menoista on yli 60 %. Kulutuskarkurit siis eroavat toisistaan sen mukaan, kuinka paljon heillä jää rahaa vapaavalinnaiseen kulutukseen. Vertailemalla eri kulutusryhmien osuuksia kokonaiskulutuksesta kulutuskarkureiden luvut ovat yhdensuuntaisia suomalaisten pienituloisten kulutuskäyttäytymisen kanssa.

⁹ Tarkkoja kulutuslaskelmia ei aineistoni perusteella voi tehdä. Vastaukset tuloista ovat osittain vittauksia yleisiin tulonsiirtoihin ja tiedot kulutuksesta summittaisia arvioita. Tarkemman kulutuksen rahallisen määrän olisin ehkä saanut selville tutkittavien pitämän kulutuspäiväkirjan avulla. Arvelin

Tilastokeskuksen (12/7/2003) tietojen mukaan ammatissa toimimattomat käyttivät vuonna 1998 menoistaan 14 % ruokaan ja 31 % asumiseen ja energiaan. Ekoyhteisössä asumismenot ovat kuitenkin pienemmät (Keuruulla enintään 3 400 €/v) kuin yleensä ammatissa toimimattomilla (4 400 €/v). Kulutuskarkureiden kulutuskäyttäytymistä voi selittää Engelin lain (esim. Karisto ym. 1998, 49) toteutumisenä eli ”ravintomenojen ja välttämättömyysmenojen osuus kaikista kulutusmenoista on sitä korkeampi mitä alhaisempi on elintaso”.

Suhteessa tämänhetken kansallisesti hyväksytyyn minimielintasaan, jota Laki toimeentulotuesta osoittaa, voi tulkita, ettei kulutuskarkureiden kulutustaso poikkea minimielintasosta (Rönkkö 1994, 256). Erona on vain, että hyödykkeet ovat yhteisiä. Ja asenteiden tasolla erona on, että minimiin ollaan tyytyväisiä.

(Elintaso on) ”tällä hetkellä niinkun hyvinkin riittävä. Ja että tällä hetkellä mun elintasaan tai elämäntapaan kuuluu asioita, joita ilman myös pystyis elämään, ilman että se vielä pahemmin kirpasis.” (M3)

Yleisesti kulutuskarkurit korostavat myös, että elintasosta ollaan valmiita tinkimään ja reflektoimaan jatkuvasti sitä, mikä on tarpeellista. Elintasokysymyksessä kulutuskarkurit näyttävätkin poikkeavan suomalaisista, joilla yleinen tyytyväisyys elintasaan kasvaa ”johdonmukaisesti siirryttäessä suurempiin tuloluokkiin” (Angerpuro 1996, 143). Angerpuron tutkimuksen mukaan koetulla hyvinvoinnilla ja elintasolla on yhteys niin, että objektiivisesti huono-osaisimmat kuten työttömät ja pienituloiset ovat tyytymättömämpiä. Tyytymättömyyskokemuksiin vaikuttaa myös se, mihin viiteryhmään omaa tilannetta verrataan (mt., 149). Kulutuskarkurien tyytyväisyyttä voisikin ymmärtää sen kautta, etteivät he koe itseään suhteellisesti köyhiksi (Kangas & Ritakallio 1996, 17), he eivät näe alhaista elintasoja ongelmana eivätkä mene mukaan elintasokilpaan (esim. Schor 1998).

Aineiston perusteella kulutuskarkureiden säästämisastetta on vaikea arvioida. Vain yksi tutkittavista mainitsee, että rahaa jää säästöön. Puheesta saa käsityksen, että suurin osa kulutuskarkureista ”käyttää sen verran kun sitä (rahaa) on eikä kauheesti aattele sitä, ettei oo” (N4). Osalle suurin osa kuukausista on sellaisia, että kaikki rahat menevät välttämättömyyksiin, osa säästää. Säästämisen sijaan kaksi tutkittavista

kuitenkin, ettei tutkimusta varten pidettävä kulutuspäiväkirja ja vain rajallisen ajan kattava tieto kertoisi koko totuutta kulutuskarkureiden kulutuksesta.

lyhentää pienistä tuloistaan lainoja. Kulutuskäyttäytymisen kannalta on mielenkiintoista tarkastella sitä, mihin muuhun kulutuskarkurit kuluttavat. Seuraava taulukko havainnollistaa, miten tutkittavat kulutustottumuksistaan puhuvat.

M1	”Minä en käytä rahaa oikeastaan mihinkään nytten” ”Ja pikkusta rahaa mulla menee niin se menee hammastahnaan ja johonkin makeeseen ja sitä ei mee oikeastaan ollenkaan.”
M2	”Mulla on tytär kymmenvuotias ja sen hevosharrastukseen mulla menee paljon rahaa.” ”Mutta sitten kyllähän sitä just tulee kierrettyä, lähinnä just tyyliin kierrätyksiä ja kirppiksiä” ”Ja sit tulee tietenkin ostettua jotain nautintoaineita, tupakkaa toistaseks” ”Ja viiniä tai olutta jonkun verran. Ja sitten juustoa.” ”kyllä sitä mielellään tekee jotain matkustusjuttujakin joskus” ”Mulla on auto ja sen mä ylläpidän tavallaan niillä -- kulukorvauksilla”
M3	Vaatteisiin, ”olkoonkin, että niitä mä ostan aina kierrätyskeskuksesta tai kirppiksiltä että enpä mä osta hirveen paljon uutena mitään vaatetta” ”Auton ylläpito vie myös vähän rahaa” ”jos mulla on ylimäärästä rahaa, niin kyllä sitä aika ajoin kuluu ylellisyyteen kuten punaviiniin tai yleensä niinkun ylellisyysruokiin, että ostaa jotain kallista juustoa tms” ”käsityöesineisiin tai harrastusvälineisiin niinkun kalastusarvikkeisiin” ”lyhennän myös opintolainaa”
M4	”mä kulutan bensaan ja sitten mä ostan kaupasta jotain tuotteita, jotka on esimerkiks pakattu ja jotain ylikansallisia tuotteita kans.” ”Sitten puhelinlaskut ja mini disc –lasku Hobby Halliin” ”No kaupasta mä ostan juustoa yleensä, sitten myöskin mä ostan mehua” ”Ja kaljaa välillä, saunakaljaa”
N1	”mulla on edelleen kolmisen vuotta asuntolainaa – elikkä mun palkasta menee suuri osa sen lainan lyhentämiseen.” ”No mä oon ensinnäkin onnekseni huomannu, että täällä ei tarvitse kyllä ostaa yhtään mitään” ”ihan ylimäärästä, jotain hedelmää tai jotain semmosta” ”Kirpputorilta mäkin oon pitkään ostanu vaatteita” ”kyllä niinkun sellanen vaatekulutus on ihan minimissään” ”Että kyllä ne on sitten ihan jonkun harrastuksen puolelle, että jos jotain ostaa kirjaa tai jotain semmosta” ”Mutta mulla sitten henkilökohtasesti on hirveen kalliit nää Helsingin matkat”
N2	”mä ostan hieman jotain erityisherkkuja, jotain juustoa tai tahinia tai suklaata tai jotain” ”tosi vähän mä ostan mitään vaatteita, koska niitä on ennestään niin paljon” ”sitten meillä on autoja, että jos käydään kylällä me maksetaan sille auton omistajalle bensasta tai silleen vähän enemmän” ”ehkä voi ostaa jotain materiaalia, jotain kangasta”
N3	”sitten saattaa jotain ostaa kirpputorilta tai jotain ruokaa tai muuta sellasta tai ihan jotain askartelutarvikkeita tai ehkä semmosia, jotain puutarhajuttuja, semmosiin saattaa mennä, kirjoihin rahaa” ”no toisinaan mä käyn Tampereella”
N4	”vähän juustoa leivän päälle” ”jonkun verran mä ostan just jotain luontastuotekaupastakin” ”no vaatteisiin mulla ei oikeastaan mee yhtään muualle kun kirpputorille” ”mulla on menny rahaa esimerkiks koulumatkoihin ja muihin niinkun, että sitten se menee just matkustamiseen ja jonkun verran just joihin tilaisuuksiin tai jos on kursseja Helsingissä”

Taulukko 5. Puhetta kuluttamisesta

7.2.4. Kulutustyyli: tiedostaminen ja turhan kulutuksen välttäminen

Kulutuskarkureiden puhe osoittaa, että kulutustottumukset ovat yhtä lukuunottamatta suhteellisen samanlaisia. Tutkittavat puhuvat samoista tarpeista (esim. juusto ja nautintoaineet), kertovat ostavansa kierrätettyä ja käyttävänsä rahaa välttämättömään liikkumiseen. Kulutuspuhe kuitenkin kertoo myös, että kulutuskarkurit käyttävät rahaa muuhunkin kuin aivan välttämättömyysmenoihin. Puheessa ilmenevät kulutustottumukset voi mielestäni yhdenmukaistaa tietyksi kulutuskarkureiden elämäntavan kulutustyyliksi, jossa normina on laajasti ymmärretty tiedostava ja turhaa välttävä kulutus. Toisaalta myöskään täydellistä askeesia ei suosita, ”en mä mikään fanaattinen haluu olla” (N2). Siinä mielessä herää kysymys siitä, kuinka paljon kulutuskarkureiden kulutus lopultakaan eroaa rahoistaan tarkan kuluttajan käyttäytymisestä.

Perinteisestä saituruudesta kulutuskarkureiden kulutustyyli eroaa siinä, että kuten Burmanin (1996, 10) tutkimat vihreät, myös kulutuskarkurit arvioivat tuotteita ”ei vain hinnan ja laadun vaan myös ympäristövaikutusten perusteella”. Esimerkiksi kulutuskarkurit ostavat luomu- ja reilunkaupantuotteita, vaikka ne ovat kalliimpia. Kulutusta ohjaavien periaatteiden lisäksi kulutusvalinnoissa käytetään kuitenkin tilannekohtaista harkintaa (mt., 50), mikä selittää normista lipsahduksia. Kulutuksen välttämispuheessa kulutuskarkurit lähenevät Saariston (1994, 65) tutkimia ekoja, jotka eivät näe ympäristöystävällisten tuotteiden ostamiseen siirtymistä riittävänä ratkaisuna. Ekologinen kuluttaminen on Saariston sanoin ”mahdollisimman vähän kuluttamista”. Tiedostava kulutuskäyttäytyminen on myös eettistä kuluttamista (Karunaratne 1993, 159-162). Eettisessä kuluttamisessa tehdään moraalisia valintoja esimerkiksi tukemalla ympäristöystävällisiä tuotteita tai boikotoimalla ylikansallisten yhtiöiden ja poliittisesti arveluttavien valtioiden tuotteita.

Kulutuskarkureiden kulutustyyliässä on olennaista tietoisuuden säilyttäminen ja refleksiivisyys: ”että säilyttäis sellasen tietosuuden siitä, että mikä on sen ostamisen motiivi. Että miks ostaa ja mitä ostaa ja kuka päättää?”(N4) Kun peruselämiseen ei

mene paljon rahaa ja tietty omavaraisuudenaste on saavutettu, voi panostaa siihen, mitä joutuu kaupasta ostamaan.

Silloin ”se mitä hankkii on sitten luomutuotantoa tai reilun kaupan tavaraa tai sitten hankkii nimenomaan just käsityötuotteita ja näin ylläpitää sitä kulttuuria, mikä on myös omasta mielestä tärkeätä.” (M2)

Kulutuskarkurit tuntuvat siis yhtyvän Ilmosen (1993, 12) käsitykseen siitä, että kulutusvalinnat eivät ole yhteiskunnan kannalta yhdentekeviä. Kulutusvalinnoilla on aina poliittinen, sosiaalinen ja ekologinen ulottuvuutensa. Ilmosen käsitys kulutusvalinnoista muistuttaa Giddensin elämänpolitiikkaa siinä, että yksilöllisillä valinnoilla on yhteiskunnallisia seurauksia. Kulutuksen poliittisuus liittyy mm. tavaroiden alkuperään ja sen paikantamiseen: ”suositaa kotimaista tms.”. Kulutusvalinnat kertovat yksilöiden asiantuntemuksesta ja toisaalta julkisesta tiedon jakamisesta. Tiedostavilla kulutusvalinnoilla otetaan kantaa ja reagoidaan riskiyhteiskunnan korostamiin uhkiin. Arkisen kuluttamisen kautta yksilöt voivatkin jäsentää laajoja katastrofikuviä ja toteuttaa elämänpolitiikkaansa (Hoikkala & Roos 2000, 16). Myös ympäristövastuullisia kulutusvalintoja tutkinut Riikka Paloniemi (2000, 124) toteaa, että vastuullisen kuluttamisen kautta ihmiset lisäävät oman elämäntapaansa ja voivat kokea olevansa aktiivisia ja kriittisiä toimijoita.

Tutkimiansa kuluttajien perusteella Lehtonen (1999, 215) tulkitsee ympäristöystävällisyyden ja kotimaisten tuotteiden suosimisen kuluttamisen moraalisiksi imperatiiveiksi, jotka ohjaavat kulutuskäyttäytymistä. Useat kuluttajat ovat omaksuneet moraaliset imperatiivit vasta tiedon tasolla ja niiden muuttaminen osaksi omaa kulutuskäyttäytymistä on hidasta. Ehkä kulutuskarkurit ovat jo kouliintuneet, sillä heille ympäristöystävällisyys ei tunnu enää olevan jatkuvaa reflektiota. Kierrätetyn tavaran ostaminen tai luomutuotteiden tukeminen on pikemminkin vuosien mittaan elämäntapaan sisäistynyt arvo.

”Itsestänselvyys, että jos on mahdollisuus ostaa talvitakki kahdella eurolla kirpparilta niin enemmän siinä tarttee sitten perusteluja siihen, että menee ostamaan sen sadan euron takin kaupasta. Että kyllä siinä mun mielestä pitää olla hirveen hyvät perustelut, että miks. Mutta ei se tietenkään palaudu pelkästään siihen, että pitää käyttää mahdollisimman vähän omaa rahaa vaan siinä on nää kaikki muut ulottuvuudet.” (M3)

Muilla ulottuvuuksilla tutkittava tarkoittaa sitä, että ”kierrätysmateriaali on eettisesti ja ekologisesti perusteltua”. Ja kun ympäristön huomioiminen on osa elämäntapaa,

ovat myös valinnat rutinoituneempia (Paloniemi 2000, 123). Ympäristöystävällisyyden tavoittelu liittyy myös aineellisen kuluttamisen välttämiseen. Aineettomiin hyödykkeisiin kuten teatteriin tai hierontaan voidaan sen sijaan hyvällä omalla tunnolla kuluttaa. Falkin ja Mäenpään (1997, 74) termein kulutuskarkurit kannattavat elämyskuluttamista esinekuluttamisen sijaan.

Tiedostavassa kuluttamisessa hyödynnetään poisheitettyjä tavaroita. Tavarain täyttämässä kulutusyhteiskunnassa on mahdollista elää materiaalisesti yltäkylläistä elämää ostamatta. Esimerkiksi ennen kaupungissa asunut kulutuskarkuri kertoo, että kauppojen lähellä oli helppoa tinkiä ruuan kuluttamisesta.

”V: Mutta mitä Helsingissä asu niin me dyykattiin melkein kaikki ruuat mitä me syötiin. Ja jos ei ollu ruokaa niin sitten söi kavereiden ruokia hyvällä omalla tunnolla.

K: Mikä siinä dyykkauksessa? Minkä takia te hankitte ruuat silleen?

V: No yksinkertaisesti kun ei ollu rahaa. Ja sitten kun sieltä löys niinkun melkein kaiken, mitä tarviit. Joskus kaikkee herkkutuotteita, juustoo ja bissee ja tällasta. Mutta sitten kaikki leivät, että joka päivä oli leipää laatikko täynnä ja mahdollisesti jotain mitä pistää päällekin. Ja sitten vihanneksia löyty ja hedelmiä niin paljon kun jakso kantaa.”

(M4)

Rahattomuuden lisäksi roskalavoille houkutti syömäkelpoisen, poisheitetyn ruuan määrä. Roskisdyykkaus uutena, tiedostavana toimintona on herättänyt keskustelua viime vuosina. Like-kustannus julkaisi vuonna 2001 Roskisdyykkaajan käsikirjan, missä opastetaan roskalavojen ja jäteastioiden penkomiseen. Kulutuskriittiset opiskelijat ovat perustaneet Roskaruokailijat -järjestön, joka järjestää dyykkausretkiä kauppojen roska-astioille. Toiminnan tarkoituksena on kritisoida yltyöpäistä tuhlauskulttuuria ja herättää keskustelua jätteen määrästä (Joensuu 2001). Roskiksesta löydetyn ruuan syöminen on herättänyt voimakkaita tunnekuohuja varmasti sen tähden, että siinä kajotaan vahvoihin kulttuurisiin merkityksiin puhtaasta ja liasta. Roskisdyykkaus kyseenalaistaa kulttuurimme jaon siitä, mikä on syötäväksi kelpaavaa ja mikä roskaa (ks. Ilmonen 1993, 218).

Muiden poisheittämän ruuan lisäksi hyödynnetään hylättyjä tavaroita. Kuten muut kuluttajat, myös osa kulutuskarkureista haluaa tehdä löytöjä ja saada itselleen uutta. Tavaratalojen sijaan tavaroita vain hankitaan esimerkiksi kirputoreilta tai kaatopaikoilta.

”V:--Voi veljet. Sillonkun täällä oli vielä kaatopaikka käytössä niin aina kun vietiin jotain kaatopaikalle, niin kyllä me tuotiin sieltä melkein yhtä paljon takasin kaikkee kivaa mitä sieltä löyty (naurua).

K: Se oli sellasta teiän shoppailua...

V: Niin tavallaan se oli just sellasta, niin tai en mä tiedä. Toisaalta sen voi rinnastaa shoppailuun, mutta myös shoppailu rinnastuu tavallaan se on niinkun sitä metsästäjä-keräilijä, just sitä, että niinkun mennään ja tongitaan ja tehdään löytöjä, että vitsi hei täällä on niinkun tämmönen. Ja se on niinkun sinänsä kivaa löytää niinkun jostain jotain.” (M3)

Kulutuskarkuritkin tykkäävät tehdä löytöjä ja haluavat uutta. Vaikka osa korosti vahvasti tunnetta siitä, että mitään ei puutu, tuli muutamissa haastatteluissa esiin tavaroihin liittyviä tulevaisuuden haaveita; itserakennettu talo, soittimia, uusien vaatteiden tekemistä jne. Puhetapa rinnastuu Lehtosen (1999, 28) käyttämään ”kylymättömän kulutushalun” käsitteeseen. Runsauden yhteiskunnassa yksilöjä leimaa jatkuva uutuuden kaipuu ja halujen rajattomuus. Kun kulutuskarkurit rinnastavat ostamisen uutuuksien löytämiseen, heille kylymätön kulutushalu tyydyttyy luonnon antimia löytämällä. ”Mä oon onnellinen siitä, että jos vaikka löytää mäkikuismaa yhen puskallisen niin sit -- voi olla onnellinen siitä, ettei tarvii masentua syksyllä (naurua).” (M4)

Normatiiviset lausumat paljastavat, että erityisesti osa tutkittavista pitää turhan kulutuksen välttämistä vahvana normina. Esimerkiksi rahattomaan elämäntapaan pyrkivän tutkittavan puhe kulutustottumuksistaan alkaa toteamuksella ”Minä en käytä rahaa oikeastaan mihinkään nytten” (M1). Käytännössä se onkin mahdollista, sillä tutkittava on aikaisemmin ostanut perintörahoillaan asumisoikeutta yhteisöön. Lausumasta saa käsityksen, ettei tutkittava todellakaan käytä rahaa, kuitenkin vähän myöhemmin samassa puheenvuorossa esitetty ’myöntäminen’ ”Ja pikkusta rahaa mulla menee...” osoittaa, että sentään hammastahnaa ja joskus jotain makeaa täytyy ostaa. Vahva ostamattomuuden ideaali huipentuu loppulauseessa ”ja sitä ei mee oikeestaan ollenkaan” (M1). Sama oman kulutuksen kieltäminen tulee esiin myös seuraavassa vastauksen aloituksessa: ”K: Mihin sulla sitten kuluu rahaa? V: No ei mulla. Mulla on tytär...” (M2) Ja lopulta tutkittava kertoo, kuinka hän kuluttaa autoon, vaatteisiin, nautintoaineisiin yms. Normista kertovat myös useiden puheessa vilahtelevat ”kieltämättä kirpputoreilla mä kiertelen” (N4) tyyppiset ilmaukset. Pohdin, johtuuko tämä kuluttaminen on pahasta –puhe myös tutkimusasetelmasta.

Kun puhuja tietää, että tutkin kulutuskarkuruutta, halutaanko sitä korostaa? Halutaanko antaa itsestä ostamattomampi kuva?

Mistä kulutuskarkurit tietävät, mitä kulutusta tulee välttää? Vaatimattoman elämäntavan tavoittelussa on olennaista erottelu välttämättömän, tarpeellisen ja ylellisen välillä (Shi 1986, 6). Välttämättömän ja turhan välinen erottelu voi kuitenkin olla vaikeaa:

” että tavallaan etii sitä tasapainoa sellasen niinkun, että on selkeä ympäristö, jossa ei tarvii olla liikaa ylimääräisiä tavaroita. Kuitenkin niinkun se, mitä tarvii. Mutta mullakin tää tasapainottelu tän käytännöllisen, tai se on vaan vielä, ettei oo ihan täysin...(nauraa)” (N4)

Yleisesti välttämättömänä kulutuksena pidetään vuokraa ja ruokaa. Välttämätöntä on myös suhteellisen lämmin asunto (”vähintään 14 astetta” M3). Tarpeellista ovat vaatteet, auto ja sen ylläpito ja matkustamiseen kuuluva raha. Suurin osa kulutuskarkureistakin kuluttaa ”turhanpäiväiseen” eli välttämättömän ylittäviin asioihin. Ylellistä on eräälle tutkittavalle esimerkiksi punaviini, kalliit juustot, aurinkokuivatut tomaatit ja muut herkut, jotka poikkeavat arkiruuasta. Ylellisyyttä on myös ravintolassa syöminen ja elokuvissa käyminen, ”kaikki sellanen mikä ei oo niinkun sinänsä välttämätöntä mutta mikä on kivaa” (M3). Ylelliseen kulutetaan kuitenkin harvemmin, vaikkei kaikkia nautintoja halutakaan kieltää.

Välttämätöntä on lisäksi puhdas ja terveellinen ruoka. Yhteisöissä pyritään ostamaan aina luomutuotteita. Periaatepäätöksessä pysymisessä saattaakin auttaa yhteisön yhteinen päätös ostaa aina luomutukusta tai läheiseltä luomuviljelijältä. Tällöin taloudellisen ja kollektiivisen hyödyn (Uusitalo 1986) välillä puntarointia ja omien periaatteiden reflektointia ei jokaisella ostokerralla enää tarvita. Tarpeelliseksi osa tutkittavista mainitsee sähkövalaistuksen, lämpimän veden ja tietotekniikan, kun taas osa kokee ne turhanpäiväiseksi. Suurin osa suhtautuu realistisesti ”mukavuuksiin” vaikka pohtiikin niiden tarpeellisuutta.

”En mä haluais sähköä pois, musta on hienoa et on sähkö kun voi lukee illallakin ja kattoo joskus telkkarista elokuvia. Niin mut se ei ois välttämätöntä.” (N2)

Molemmissa yhteisöissä on tietokoneet ja internetyhteydet. Osalle koneet ovat tarpeen, osa kieltäytyy käyttämästä niitä:

”Mä en halua mennä siihen konepuoleen ollenkaan, koska mä nään, että se on yhä kiihtyvemmän tuotannon -- keino saada ihmiset sinne mukaan.” (N1)

Myös auto muodostaa maalla asuville kulutuskarkureille vaikean ristiriidan. Auto on käytännössä välttämätön, kun julkinen liikenne ja kauppa-autot ovat kokonaan lakkautettu.

Vaikka kulutuskarkurit ovat vähentäneet kuluttamistaan ja ovat konkreettisestikin karanneet pois supermarkettien läheisyydestä, he elävät ympäristössä, jossa normina on ostaminen. Kun on sosiaalistunut ostamisen elämäntapaan, voi olla vaikeaa toteuttaa kulutuskarkuruuden normiaan. Vaikka suurin osa korostaa puheessaan nimenomaan ostamattomuuttaan ja kritisoi vahvasti yleistä kulutuskulttuuria, on yhden karkurin puheesta löydettävissä myös normista ’lipsahduksia’:

”No toisinaan mulle tulee kyllä semmosia, jotain semmosia kun pääsee kaupunkiin pitkästä aikaa niin saattaa *hurvitella* siellä koko päivän ja ostella kirpputorilta ja sitten käy jossain *ihailemassa* tavaroita jossain liikkeissä, ihan vaan siitä *ilosta*, että voi ihailia niitä ja sitten tuota noin. Että joku sellanen pieni materialisti asuu sisällä niinkun joku pieni lehmä asuu meissä kaikissa (naurua) mutta niinkun että usein mulle riittää ihan se pelkkä katseleminen ja hiplaaminen, että oispa tää ihana ja silti, mutta että...” (N3)

Kursivoidut sanat paljastavat mielestäni sen, että kulutusyhteiskunnan kasvattina tutkittava tunnistaa itsessään kaupoissa kiertelyn tarpeen. Lausuman lopussa kuitenkin palataan taas kulutuksen välttämismnormiin; pelkkä katseleminen riittää. Tämän tyyppinen kulutuspuhe muistuttaa Lehtosen (1999, 84) määritelmää shoppailusta ajanviettona. Ostoksilla käyminen ajanviettona tuottaa mielihyvää, on päämäärä jo itsessään eikä siis edellytä välttämättä ostamista. Shoppailua määrittää impulsiivisuus ja elämyksellisyys (mt., 68), arjen estetiikan toteuttaminen tavaramaailmassa (mt., 96). Kulutuskarkurinkin puheesta löytyy vihjeitä aistinautintoja hakevasta kaupoissa kiertelystä, joita kaupungissa asuvat harrastavat viikonloppuhuvinaan. Toisaalta samantyyppisiä aistinautintoja löydetään metsästä ja monipuolisesta luonnosta. Esimerkiksi vapaa-aikanaan erään tutkittavan ”ensimmäinen intressi on mennä sieniiä kattomaan tai jotain muita otuksia tai lintuja” (M2).

Kulutuksen välttäminen liittyy Lehtosen (1999, 204) havaintojen mukaan yleisempään rajoja ja moraalialia korostavaan kulutuspuheeseen. Kulutusyhteiskunnan

valintojen runsaudessa kuluttaja joutuu jatkuvasti säätelemään omia rajojaan ja sitä, mikä on tarpeellista ja ylimääräistä. Yksilöllisessä yhteiskunnassa kuluttaja on itse moraalinen subjekti ja siten myös itse vastuussa valinnoistaan. Lehtosen kuvailemaa kulutuskäyttäytymistä voikin tulkita kulutuksen elämänpolitiikaksi: refleksiivistä ostamista ohjaa käsitys hyvästä elämästä ja moraalisesti oikeista valinnoista. (mt., 226) Kulutuskarkuruuden kannalta on mielenkiintoista, että Lehtosen tukinnan mukaan yleisesti hyväksytty käsitys hyvästä elämästä korostaa itsehillintää kulutuksen suhteen. Hyvässä elämässä kulutus ei saa olla liian merkittävä tekijä, vaikka talouspolitiikot kehottavatkin kuluttamaan. Lehtosen tutkimissa kuluttajissa kulutuksen välttämisen ideaali tuli esiin kaipuuna niukkaan, ekologiseen elämänmuotoon. (mt., 214)

Kulutuskarkurit ovat valinneet niukan elämäntavan. Verrattuna Lehtosen tutkimukseen on omassa aineistossani yllättävän vähän puhetta rajoista ja itsehillinnästä kulutuksen suhteen. Esimerkiksi Burmanin (1996) tutkimat kaupungissa asuvat vihreät puhuivat tutkijankin havainnon mukaan paljon kuluttamisesta ja kulutusvalintojen merkityksestä. Omassa tutkielmassani en joko kysynyt tarpeeksi suoraan itsehillinnästä tai sitten on todella niin, että kulutuskarkureille rajojen ylläpitäminen ei ole enää jokapäiväistä reflektiota. Ensinnäkin kulutuskarkurit ovat poissa markettien mainosvaloista ja houkutuksista. Lehtosen (1999, 205) tutkimat kuluttajatkin mainitsevat ”kauppojen viettelevän houkutuksen karttamisen” tärkeäksi itsenhillitsemisen muodoksi. Kun lähimpään kauppaan on esimerkiksi 12 kilometriä, ei ekoyhteisössä tule tehtyä heräteostoksia. Eräs tutkittavista pohtii maaseutu-kaupunki kysymystä. Ensin hän miettii, että jos hän asuisi kaupungissa ehkä ”alkais vähitellen ostaa kaikkia”, mutta kiirehtii kuitenkin perumaan: ”no en mä usko, että se kuitenkaan paljon menis siihen. Että kun täällä ollessa on niin paljon muuttunu ajattelu.” (N2)

Varsinaisen vertailuryhmän puuttuessa jää avoimeksi, kuinka paljon kulutuskarkuruus on riippuvainen fyysisestä karkaamisesta. Uskoisin, että kaupungissa rajojen ylläpitäminen olisi vaikeampaa. En kuitenkaan väitä, etteikö kulutuskarkureilla kulutuksen välttäminen olisi myös henkistä etäisyyttä kulutuskulttuuriin. Kun onni ei löydy tavaratalosta, ei sinne tarvitse mennä rajojaan kokeilemaan. Kulutuskarkurit kertovat, etteivät he edes halua mennä kauppoihin, jos eivät tarvitse mitään.

Kaupoissa kiertäminen saattaa ahdistaa ja tavarapaljouden keskellä ihmettelee, ”että kuka näe kaikki ostaa tai halua ostaa” (N2). Kulutuksen sijaan kulutuskarkurit pääsevät ekoyhteisöissä toteuttamaan omaa haluaan ja rakentamaan elämäntapansa merkitystekijöidensä mukaiseksi. Tulkitsenkin vähäisen itsehillintäpuheen osoituksena myös siitä, että kulutuskarkuruudessa kulutushalun tilalla on muita arvoja ja mielekkään elämäntavan kaipuu.

”Kun tässä maalla asumisessa muuttuu joku ajattelu. Että jotenkin pitää paljon arvokkaampana sitä ympäristön kauneutta. Mieluummin ympäristön kauneutta kun sellasta ostetun krääsän. Että kyl täällä on sellanen tavallaan niinkun, pitää sellasesta aika vaatimattomasta elämäntavasta, että silleen ihmiselle jää itseasiassa paljon enemmän aikaa omalle ittelleen ja omalle ajattelulleen ja sitten tommoselle tekemiselle, jonka kokee arvokkaaks tai mielekkääks.” (N2)

7.3. Hyvinvointi

Mistä kulutuskarkureiden hyvinvointi muodostuu? Ymmärrän yksilöllisen hyvinvoinnin Allardtin (1976, 12) tavoin tilaksi, jossa yksilö voi toteuttaa perustavanlaatuisia tarpeitaan. Se, mitkä ovat yksilöiden perustarpeet on perinteisesti ollut sosiaalipolitiikan kiistakapula. Näenkin parhaaksi pitäytyä vahvasti tutkittavien itsensä esittämien tarpeiden ja hyvinvointikäsitteiden esittämisessä. Kokeilin vastausten luokittelua Allardtin tunnettujen ulottuvuuksien (att ha, att älska, att vara) mukaan, mutta koin ongelmana sen, ettei Allardt puhu luontosuhteesta eikä toisaalta henkisestä yhteydestä laajassa mielessä. Vaikka Allardtin luokittelu eteneekin operationalisoitaviin mittareihin ja kvantitatiiviseen tutkimukseen, on hänen näkemyksissään esimerkiksi ihmisen itsemäärityksen ja persoonallisen kasvun tarpeesta paljonkin yhtäläisyyksiä elämänpolitiikka-keskustelun kanssa. (mt., 27-35, vrt. myös Roos 1998, 26)

Mitä tarpeita kulutuskarkurit itse mainitsevat? Edellä mainittujen kulutukseen ja elintason liittyvien tarpeiden lisäksi kulutuskarkurit puhuvat laajemmin hyvästä elämästä, elämänlaadusta (esim. Simpura 1996). Kulutuskarkureille hyvä elämä on tyypillisesti sitä, että ”olis jotain mielekästä tekemistä ja se, että on niinkun luonnon lähellä. -- Ja sitten, että on sellanen jonkinlainen sosiaalinen ympäristö” (N3). Useat lisäävät tärkeäksi arvoksi myös henkisen hyvinvoinnin, ”joku sellanen mielenrauha”

(N2). Niin yhdestä suusta vastaukset ovat, että uskallan tiivistää kulutuskarkureiden hyvinvoinnin neljään kategoriaan: luonto, sosiaaliset suhteet, mielekäs tekeminen ja henkinen hyvinvointi.

7.3.1. Luonto

Kulutuskarkurit ovat muuttaneet maalle, luonnon helmaan, jolloin puheessa korostetaan luonnonympäristön merkitystä: ”tää luonto on mulle sitten yks hirveen tärkeä alue” (N1). Kulutuskarkurien luontopuhe jäsentyy kolmen teeman ympärille. Ensinnäkin luonto on arvo itsessään, jolloin puheessa korostuu luontokeskeisyys ihmiskeskeisyyden sijaan. Luonnon itseisarvon korostaminen merkitsee, että kaikilla kasvi- ja eläinlajeilla on arvoa riippumatta siitä, onko niistä hyötyä ihmisille (Monö 1982, 46). Myös Lehtonen (2000) tulkitsee ekoyhteisöjen asukkaiden luontosuhteen luontokeskeiseksi ja naturistis-mystiseksi. Saariston (1994, 89) ekoille taas luonto on ”pyhä, arvojen arvo”. Luontokeskeisyys ja luonnon merkitys tulee esiin kuvauksina tähtitaivaasta, jossa on ”tähtiä sellanen maaseutulisiä” (N4). Sisämaanjärvet ja metsät ovat asioita, mistä ei haluta luopua. Naturistis-mystisen luontokäsityksen mukaisesti kulutuskarkurit kokevat olevansa osa luontoa: ”Että kun me ollaan itekin sitä osa, jokainen meidän kehoista on tehty samoista elementeistä kun mitä maassa on” (M4). Kun kokee olevansa osa luontoa, luontosuhde voi laajentua ”kosmiseksi elämykseksi, johon liittyy eettinen vastuu” (Ahponen ja Järvelä 1983, 201).

Vahva luontoyhteys ja eettinen vastuu korostuu toisessa luontopuheen teemassa. Kun luonto on arvo itsessään, sitä halutaan vaalia tuleville sukupolvillekin jätettäväksi.

”No siis me ei haluta ensinnäkään peltoon pistää sellasia myrkkyyjä, että ne sitten pilais sitä maata, sehän on yks meidän ykkösasioita. Me halutaan jättää nää maat ja pellot paremmassa kunnossa jälkipolvelle kun mitä ne oli, kun me on ne saatu.” (N1)

Luonnonsuojelua kannatetaan sekä yleisellä tasolla että omissa henkilökohtaisissa valinnoissa. Kosmisten elämysten lisäksi luonnonsuojelu perustuu siihen tosiasiaan, että elämä ekoyhteisöissä on riippuvaista luonnosta. Kun elämä on konkreettisesti riippuvaisempaa luonnosta, eläimistä ja sääolosuhteista, vastuu luonnontilasta korostuu. Omavaraistaloudessa ruoka tulee omasta maasta ja maanviljelyksessä eletään luonnon vuosirytmissä: ”että se sitoo hyvin elävästi tämän elämän siihen

kiertokulkuun, mitä tulee maasta. Se on hyvin tärkeätä.” (M1). Lehtosen (2000, 41) havaintojen mukaan ekoyhteisöjen kantavana teemana on, että ihminen ei tule toimeen ilman luontoa mutta luonto tulee toimeen ilman ihmistä. Kuten ekosentrit, jotka kokivat luonnon ihmiselämän perustana (Saaristo 1994, 89), myös kulutuskarkureille luonnonsuojelu perustuu elinehtojen säilyttämiseen.

Kolmanneksi teemaksi erottuu luonnon merkitys henkisen hyvinvoinnin edistäjänä.

”Jos on jotenkin sellanen paha olo tai siis huono olo niin menee tonne mettään tai järvelle tai ylipäättään liikkuu tuolla luonnossa. Niin se on uskomaton, se auttaa kyllä. Se kirkastaa.” (N2)

Maalle muuttaneet kulutuskarkurit eivät ole yksin korostamassa luonnonympäristön ja hyvinvoinnin yhteyttä. Esimerkiksi Yrjö Haila (1995, 15) on tuonut esiin, että luonnonprosessien, kuten vuodenaikojen vaihtelun seuraaminen tuo turvallisuutta elämään. Useissa asuin ympäristöä ja hyvinvointia käsitelleissä aiemmissä tutkimuksissa korostetaan luonnonympäristöä. Esimerkiksi Liisa Horelli (1981, 192-195) on todennut, että ympäristön esteettisyydellä on tietty mielenioreyttä kohottava ja tunne-elämää syventävä vaikutus. Myös kaupungissa asuvien kohdalla luonnolla näyttää olevan vaikutusta ihmisen mielihyvän kokemuksiin ja toisaalta persoonallisuuden kehittymiseen (Ilmonen & al. 2000). Toisaalta maalla asuminen ei takaa luonnonympäristön korostamista tai luontokeskeistä luontosuhdetta. Esimerkiksi Silvastin (2001) tutkimassa nykyisessä talonpojan elämäntavassa luonnon arvo on lähinnä välineellinen ja talonpojat korostavat maanviljelijän oikeutta maahan (ks. myös Uusitalo 1986, 41). Luontopuhe ei näytäkään selittyvän maaseutu- tai kaupunkielämäntapojen kautta. Kulutuskarkureiden luontokeskeistä luontosuhdetta voisi tulkita ”uusmetsäläisyytenä” (M3). Kukaan tutkittavista ei ole elänyt koko elämänsä maaseudulla ja omavaraistaloudessa. Kulutuskarkurit ovat vaihtaneet kaupunkiympäristön luontoon. Siinä mielessä ekoyhteisöjen elämäntapa näyttäytyy entistä vahvemmin sekä reaktiona riskiyhteiskuntakeskusteluun että moraalisenä valintana oman luontosuhteen toteuttamiseksi.

7.3.2. Sosiaaliset suhteet

Kaikki kulutuskarkurit mainitsevat tärkeänä elämän arvona sosiaaliset suhteet ja yhteisöllisyyden: ”että elämässä pitää olla myös tietty määrä sosiaalisia suhteita ja

hyvää yhdessä oloa ystävien kanssa” (M3). Kulutuskarkurit siis vahvistavat mm. Allardtin (1976, 30) käsitystä siitä, että ihmisillä on tarve solidaarisuuteen, kumppanuuteen ja ylipäätään tarve kuulua sosiaaliseen verkostoon. Kulutuskarkurit korostavat, että ekoyhteisöissä on ”lämpimiä ihmissuhteita” (M1), jotka perustuvat välittämiseen ja vastavuoroisuuteen. Sosiaaliset suhteet ovat olennainen osa hyvinvointia ja pyrkimystä elää ”tasapainosta ja onnellista elämää” (M3).

Monet haastateltavista tuovat esiin, että on tärkeää asua yhdessä samanhenkisten ihmisten kanssa. Tällöin ekoyhteisöjen yhteisöllisyydessä korostuu toiminnan aatteellinen puoli eli ”symbolinen yhteisyys” (Lehtonen 1990, 197). Samanhenkisellä viiteryhmillä on suuri merkitys identiteetin muodostumiselle ja vahvistumiselle (esim. Giddens 1991). Yksilöillä on tarve kuulua joukkoon ja määrittää itsensä erottelun kautta. Toiseuden teema näkyy myös kulutuskarkureiden puheessa samanhenkisten sosiaalisten suhteiden merkityksestä. Kun eletään maalla, jossa kulutuskarkureiden edustama elämäntapa on täysin normaali, ei tarvitse rakentaa identiteettiään jatkuvan erottelun ja toiseuden kokemusten varaan:

”Koska se on vaan niinkun se elämäntapa, jota eletään. Ja koska siitä puuttuu ne ulkoiset voimat, joita vastaan pitäis taistella ja määrittää itensä.” (M3)

Kaupungissa asuessaan tutkittava kertoo tunteneensa, kuinka ympäristö pyrki ohjaamaan toiseen suuntaan ja piti olla vahva perustellakseen omat valintansa. Voisikin tulkita, että ekoyhteisön turvallisessa sosiaalisessa ympäristössä kulutuskarkurit vapautuvat jatkuvasta ”refleksiivisestä projektistaan” (Giddens 1991). Ekoyhteisössä heidän elämäntapansa on sosiaalinen normi.

Ekoyhteisöjä voi pitää jälkimoderneina yhteisöinä, jotka muodostuvat yhteisten arvojen pohjalta. Giddensin (1991, 90-91) mukaan jälkimodernin yhteisöt ovat avoimesti ja refleksiivisesti organisoituja. Kulutuskarkureiden kohdalla perinteiset lähiyhteisöt ovat osittain korvautuneet uudella, laajemmalla yhteisöllä. Oman perheen kanssa voi olla arvoristiriitoja, jolloin sosiaalista turvaa on löydetty ekoyhteisöstä. Vaikka eräs tutkittavista arvostaakin omaa perhettään, ei hän voisi kuvitella asuvansa heidän kanssa suurtaloudessa:

”jos esimerkiksi mielenkiinnon kohteet ei oo yhtään samat niin sitten väkisin pitää pitäytyä siihen omaan biologiseen perheeseen ja sitten kun taas semmonen niinkun myös henkinen koti vois löytyä jostain muusta perheestä.” (N4)

Perinteisen perhekäsityksen kyseenalaistaminen ja yhteisön tarkasteleminen ei ole tämän tutkielman tarkoitus, mutta ilmiönä mielenkiintoinen. Olisi jännittävää selvittää, miten ekoyhteisöjen yhteisöllisyys käytännössä toimii?

7.3.3. Mielekäs tekeminen

Kolmantena hyvinvoinnin rakennuspuuna kulutuskarkurit mainitsevat mielekkään tekemisen, työn. Kaikki kulutuskarkurit tekevät ”ihan oikeeta työtä” (N2). Päivät ovat työntäyteisiä kasvimaalla, eläinten hoidossa, rakennuspuuhissa, yhteisön toimistotöissä, ruuanlaitossa, käsitöissä jne. Työtä on ekoyhteisöissä jopa liiaksi asti: ”On niin paljon tekemistä ja puuhaa että.” (M2) Katajamäellä työntekoon ei liity mitään sääntöjä, Keuruun yhteisössä on periaatteena, että tehdään kotityötä neljä tuntia päivässä kuutena päivänä viikossa. Kukaan ei kuitenkaan ajankäyttöä vahdi ja yleensä neljä tuntia ylittyikin helposti. 33 hengen yhteisössä työtehtävät jakautuvat itsestään ilman erillisiä käskyjä tai kehotuksia. Keuruulaiset mainitsivat, että jokainen tekee yhteisön töitä omien, ”entisestä elämästä” tuotujen taitojen mukaan.

Ekoyhteisöissä on ajankäytön osalta palattu aikaan ennen palkkatyöyhteiskuntaa, joka toiminnallisesti eriytti työn ja vapaa-ajan toisistaan (Ahponen & Järvelä 1983, 117). Kun ajankäyttö ei määrity ulkopuolisen käskyn kautta, on työtä ja vapaa-aikaa myös osin vaikea erottaa. Koska omaehtoinen, kiireetön ajankäyttö mainitaan oleelliseksi osaksi hyvinvointia, on siitä kiinnipitäminen tärkeää. Esimerkiksi eräs tutkittava kertoo, että hän on asettanut ”itse itselleni tarkat rajat, että miten mä ajankäytön täällä järjestän niin, että voin olla tyytyväinen.” (N1) Rajojen kautta saavutettu kiirettömyys tuo perustyytyväisyyttä. Toisaalta kiirettömyys ei tarkoita pelkkää laiskottelua. Hyvinvointia lisää nimenomaan tekeminen ja se, että saa aikaan jotain hyödyllistä sekä yhteisön että oman hyvinvointinsa kannalta.

Mielekäs työ on sellaista, jossa voi kehittää itseään ja tehdä jotain luovaa. Mielekkyyttä työntekoon lisää olennaisesti se, että työtä ei säädellä ulkopuolelta (vrt. Julkunen 2000, 231). Kun on itse vastuussa työstään, ”ei oo mikään sellanen tolkuton paine, että kaiken on oltava hirveen onnistunutta ja tuottavaa heti” (N2). Ja eikö lausuma vihjaakin siihen, että toisin kuin muualla yhteiskunnassa, ekoyhteisöissä on

päästy paineista, on saatu oma aika takaisin itselleen? Nimenomaan ajankäytön omaehtoisuutta kulutuskarkurit arvostavat: ”Että voi itte päättää siitä omasta ajankäytöstä” (N2). Hyvinvointiaan arvioidessaan toinen tutkittava mainitsee tärkeäksi sen, ettei hän ole ”sidottu jatkuvaan monokulttuurityöhön tai tämmöseen” (M2). Korostaessaan tekemisen mielekkyyttä ja oman ajankäytön hallintaa, kulutuskarkureiden voi tulkita tekevän pesäeroa kapitalistisen järjestelmän tavaroistavaan työvoimaan. Kapitalismissa työvoima eristetään ihmisestä itsestään, siltä kielletään luovuus ja omat halut. Tavaroiden seurauksena työläisen työvoima on marxilaisittain ”pakotettua työvoimaa” (Bocock 1993, 46-47).

Eikö kuulosta ristiriitaiselta, että työttömät kulutuskarkurit korostavat tekevänsä työtä ja vielä arvostavansa nimenomaan sitä? Osin palkkatyöyhteiskunnan ulkopuolelle karanneet kulutuskarkurit hämmentävätkin työn käsitettä. Kulutuskarkuruus haastaa ahtaan työn käsitteen ja palauttaa työntekemisen ihmisen ja luonnon väliseen suhteeseen (vrt. Rautniemi 1991). Työtä on ihmisen omien elinehtojen turvaamiseksi tehty työ, ei asiantuntijoiden määrittelemä palkkatyösuhte (vrt. Illich 1991). Työttömyysongelman ja kaupungistuneen elämäntavan kannalta kulutuskarkuruus on mielenkiintoinen. Työttömälle henkilölle muutto ekoyhteisöön saattaa merkitä työn uudelleen löytämistä.

”Ja sitten tässä on niin juuri tämä että täällä on tosi hyödyllistä tekemistä, niin siitä minä en kyllä luopuis. Minä oon neljä vuotta ollut sillan laman jälkeen tekemättä oikeestaan mitään hyödyllistä ja se tuntuu kamalalta, kun ei ollu tosiaan mitään hyödyllistä tekemistä. Se, että minä joutusin tästä palaamaan takaisin tavallaan kaupunkiyksiön tekemättömyyteen verrattuna tähän niin onhan siinä niinkun huikaiseva ero.” (M1)

Lainauksesta tulee esiin, että työttömyydessä pahinta oli tekemisen puute. Tekemisen mahdollisuuksia rajoittaa kaupunkielämäntapa, jossa ei ole tiloja eikä mahdollisuuksia itsetekemiselle. Kortteisen (1982) tutkimustulosten mukaisesti eräs tutkittavista toteaa, että palkkatyöläistyminen ja kaupungistuminen on myös aiheuttanut ”suuren miehisen kriisin suomalaisessa yhteiskunnassa pitkälti” (M2).

7.3.4. Henkinen hyvinvointi

Henkinen hyvinvointi tarkoittaa kulutuskarkureille mielenrauhaa ja henkisten ulottuvuuksien huomioimista. Kun kysyin, mikä on elämässä tärkeää, sain vastaukseksi:

”No kuulostaa ihan pateettiselta, mut joku sellanen mielenrauha tai sellanen mikä, ettei tarvii tavotella niin kauheesti kaikkea lisää ja lisää tai niinkun ulkopuolelta.” (N2)

Kulutuskarkurin määritelmä mielenrauhasta muistuttaa mieliin perinteiset niukkaa elämää korostaneet liikkeet, joissa tärkeimpänä on ollut luopua jatkuvasta rikkauksien ja uutuuksien tavoittelusta (Shi 1986, 5). Hyvinvointia tuo ymmärrys siitä, että ”mitään ei puutu. Se on hirveen tärkeä, että sen on niinkun saanu” (M1). Mielenrauha liittyy siihen, että osaa erottaa tarpeellisen ja uskaltaa luottaa elämään. Turvallisuus ei tule materiasta ja elintasosta vaan erään tutkittavan sanoin ”uskosta, toivosta ja rakkaudesta” (N4).

Henkinen hyvinvointi korostaa muusta kuin materiasta tulevaa ’hyvää’. Lehtosen (2000, 53) tavoin henkisyys voidaan tulkita materian vastakohtaksi, ”kokemuksen mystiseksi puoleksi”. Lehtonen keskittyi tutkimuksessaan ekoyhteisöjen henkisen ulottuvuuden tarkasteluun ja toteaa, että tutkittavat liittyvät henkisyysyteen useita asioita kuten ”pyhyys, yhteys, rauha, harmonia, sielu, totuus, aito tunteminen”. Tutkimani ekoyhteisöt eivät ole uskonnollisesti sitoutuneita. Vastaavasti uskonnollisuuden tai henkisen ulottuvuuden merkitys tuli hyvin vaihtelevasti esiin tutkittavien puheessa, etenkin kun haastattelijana en ottanut asiaa puheeksi. Myös viittaukset omaan uskonnolliseen vakaumukseen tuntuvat moninaisilta. Puhutaan energiavirroista, kokonaisuuden huomioimisesta ja ylisukupolvisesta yhteydestä. Henkisen ulottuvuuden moninaisuuden voikin tulkita giddensiläisittäin eksistentiaalisten kysymysten pohdintana (Giddens 1991).

”Se on jonkinlainen juuritietoisuus tai miten sen ymmärtää niinkun tai henkisiä lähtökohtia. Että mistä elää? Mikä on välttämätöntä, mikä on riittävää? Että ei niinkun. Että vaalii tavallaan niitä varoja, että on niinkun varoja, joilla elää. Että on niinkun varoja, jotka luo niinkun hyvää elämää ja hyvää yhteydenpitoa ihmisten kesken.” (M2)

Henkinen hyvinvointi on myös oman identiteetin muodostamista ja toimimista omien arvojen mukaan. Esimerkiksi eräälle tutkittavista tärkeää on ”radikaali rehellisyys --

että sitä ollaan niinkun rehellisiä itselleen” (M1) (vrt. Giddens 1991, 78-79). Rehellisyys on elämänpoliittista reflektointia ja omien ihanteiden tiedostamista. Henkistä hyvinvointia vahvistaa niiden mukaan eläminen. Kuin kulutuskarkureiden puhetta mukaillen, Hoikkala ja Rooskin (2000, 21) liittävät henkisen hyvinvoinnin etsimisen elämänpoliitiikan avaamiin uusiin mahdollisuuksiin: ”Monta kertaa voi aloittaa uudestaan, alusta, vaikka entistä köyhempänä. Silloin voi panostaa elämän henkiseen sisältöön ja eksistentiaaliseen puoleen.”

8. ELÄMÄNPOLIITTINEN VALINTA

Pääsimme kurkistamaan siihen, miten kulutuskarkurit elämästään puhuvat. Nyt kun luulen ymmärtäväni kulutuskarkureiden elämää, haluaisin ymmärtää, miksi he elävät kuten elävät. Miksi joku käy mieluummin ulkokuuussissa? Mistä kumpuaa halu ihastella tähtitaivasta katulyhtyjien sijaan? Tutkijana minun on hyväksyttävä, etten voi täysin ymmärtää miksi. Miksi-kysymyksen sijaan tarkastelenkin, miten kulutuskarkurit itse perustelevat ja selittävät valintaansa.

8.1. Kulutuskarkureiden tarinat

Tutkittavien tarinat ovat hyvin erilaisia sekä sisällöltään että esitystavaltaan. Koska diskursiivisessa tutkimuksessa pyritäänkin kuvaamaan moninaisuutta (Eskola & Suoranta 1998, 139), en analysoi taustoja tyypittelemällä tai luokittelemalla. On hyväksyttävä, että jokaisen karkuruuden tausta on erilainen, jolloin näen tarpeellisena esittää tiiviisti jokaisen tutkittavan tarinan. Tiivistelmissä pyrin käyttämään mahdollisimman paljon tutkittavien omaa puhetta ja omia sanavalintoja, siksi tarinoiden kieli on osin puhekieltä. Tiivistelmät vaihtelevat sisällöltään ja laajuudeltaan sen mukaan, miten tutkittavat puhuvat taustastaan ja elämäntavan muutoksesta. Kun en systemaattisesti kerännyt elämäkertoja, on tiivistelmäkin rakennettu osin hajanaisista lausumista.

Valintaa koskevaa puhetta on mielekästä tarkastella juonivihjeiden ja vakuuttavien vihjeiden näkökulmasta: Miten valintaa perustellaan? Miten omia perusteluja oikeutetaan? Miten tarinaa rakennetaan? Elämänpoliitiikan näkökulmasta selontekojen tarkastelu on mielenkiintoista nimenomaan siitä näkökulmasta, painottuvatko ulkoiset

vai sisäiset tekijät. Juontavatko selonteot juurensa deterministisestä traditiosta vai refleksiivisestä yksilöstä?

N1 = Maija¹⁰

Maija korostaa tehneensä radikaalin ratkaisun muuttaessaan syntyperäisenä helsinkiläisenä maalle 57 –vuotiaana. Kun lapset olivat aikuistuneet ja muuttaneet omilleen, oli mahdollista muuttaa elämäänsä. Maija kuvaa muutosta äkilliseksi, hän ei ikinä ennen ollut kuvitellut muuttavansa maalle. Maija paikantaa elämäntapamuutoksen yhteen kokemukseen, jonka jälkeen hän välittömästi ja johdonmukaisesti lähti mukaan perustamaan ekoyhteisöä. Vuonna 1997 hän katsoi televisiota silmäleikkauksen jälkeen. Televisiossa esitettiin idea ekoyhteisöstä, jossa on ”yksi sokea ja yksi kuuro yhdessä, niin ei meiltä mitään puutu.” Maija kokee kohtalonomaisena, että hän sattui silmätöipilaana kuulemaan tämän lauseen. Yhteisöllisyyden lisäksi Maijaa houkutteli ekologinen elämäntapa. Partiossa olleet lapset olivat jo aikaisemmin herättäneet Maijaa ekologiseen ajatteluun ja toimintaan. Maija ryhtyi aikoinaan myös kasvissyöjäksi pääosin terveydellisistä syistä. Nykyisessä elämäntavassaan Maija ei määrittele itseään vahvasti kulutuskarkuriksi, koska hän ei ole ikinä ollut sellainen kuluttaja, joka seuraisi muotia ja ostaisi turhaan. Sota-ajan lapsena Maija on tottunut niukkaan elämään ja oppinut tekemään töitä. Maalle muutto perustuu Maijan mukaan myös siihen, että hän vietti lapsuutensa kaikki kesät mummolassa. Mummolassa Maija eli omakohtaisesti omavaraistaloudessa ja suurperheen ympäröimänä. Hän muistaa lapsuuden kesät ”kultamaana”; luonto, eläimet ja yhteisöllisyys ihastuttivat. Samoja lapsuuden kultamaan elementtejä Maija on löytänyt ekoyhteisöstä.

M1 = Paavo

Paavo on elänyt 42 –vuotiaaksi hyvin konservatiivista ja taloudellisesti turvattua elämää. On ollut palkkatyö, omakotitalo, kaksi autoa ja perhe. 1990-luvun alussa avioero ja työpaikan menettäminen muuttivat kuitenkin Paavon elämän. Vaikka laman jälkeen Paavolla olisi ollut mahdollisuus ryhtyä yksityisyrittäjäksi sähköalalla, hän koki, ettei halunnutkaan sitä. Paavo totesi, ettei halua enää sellaiseen stressaavaan elämäntapaan vaan haluaa ottaa käyttöön pehmeämpiä arvoja. Pohdinnan lisäksi

¹⁰ Tutkittavien nimet on muutettu eikä tarinoissa kerrota, kummassa ekoyhteisössä tutkittavat asuvat. Esitän tarinat tutkittavien ikäjärjestyksessä.

Paavo mainitsee myös kohtalokkaasta tapahtumasta, jossa työpaikkaa tarjonnut mies ei tavoittanut Paavoja ja palkkasi tilalle toisen. Tapahtuman Paavo tulkitse ikään kuin viestinä, joka vahvisti halua toisenlaiseen elämään. Ensi vaiheessa Paavo hakeutui teosofisen seuran kirjastonhoitajaksi, joka tuntukin mielekkäältä. Muuten elämä ankealla kerrostaloalueella ja työttömänä turhauttivat. Paavoja suututti myös se, että työttömänä hänen tuli pysyä kotona puhelimen tavoitettavissa. Niin hän irtisanoi ansiosidonnaisen työttömyyspäivärahasa kahdeksan vuotta sitten. Vuonna 1997 hän kuului ekokylähankkeesta ja lähti mukaan. ”Enkä oo sen jälkeen haikaillu tavalliseen elämään.”

N2 = Tuula

Vajaa 40 –vuotiaana kiireinen ja kuluttava kaupunkielämä rupesivat kyllästyttämään Tuulaa. Työ restauroijana oli sinänsä mielenkiintoista, vaikka veikin suuren osan päivästä. Vapaa-aika oli joskus yksinäistä kun ystävät asuivat kauempana. Kaupunkielämä tuntui myös kuluttavalta, kun kaikkiin toimintoihin tarvittiin rahaa. Työstä saatu palkka oli kuitenkin niin hyvä, että Tuulankin tuli kierrelyä Stokkalla. Kun oli töistä väsynyt, se oli ostoksilla käyminen jonkinlainen huvittelu tai rentoutumismuoto. Kyllästyneenä, ilman suurempia elämänmuutoksia Tuula halusi oikein tietoisesti muuttaa maalle. Käänteiden ja sattumien seurauksena Tuula onnistuikin löytämään silloisen miehensä kanssa nykyisen ekoyhteisön rakennuksen tyhjiillään. He perustivat ystävien kanssa yhdistyksen ja asettuivat metsien keskelle asumaan. Tuula oli ennenkin asunut yhteisöissä, mm. kehitysyhteistyötä tekevässä Emmaus-yhteisössä ja Pauanteella, joten yhteisöasuminen tuntui helpolta ja luontevalta ratkaisulta. Lisäksi yhteisössä houkuttivat kauniit paikat ja luonnon rauha.

M2 = Juuso

Nyt 47-vuotias Juuso on ollut luonnonharrastaja jo lapsesta. Hän toteaaakin, ettei hänellä ole ollut mitään kriisiä missään vaiheessa, mikä olisi kääntänyt jostakin. Nykyisen kaltainen elämäntapa on ollut hänelle itsestäänselvyys. Juuso muistaa jo lapsena ymmärtäneensä, että olennaista on se, että pystyy tarvittaessa nukkumaan vaikka veneen alla ja olemaan sillä tavalla riippumaton olento. 13 –vuotiaana hän kirjoitti luontokerholehteen jutun elintasokäsitteen ongelmallisuudesta. Kriittisyys ja tiedostaminen ajoivat hänet opiskelemaan kasvatustieteitä ja toimimaan kouluttajana erilaisissa, omaa ajattelua tukevissa projekteissa. Sen jälkeen, kun Juuso on muuttanut

pois vanhempiensa luota, on hän asunut lähes koko ajan erilaisissa yhteisöissä. Hän on mm. osallistunut talon valtauksen Helsingissä 1980-luvulla, asunut Christinianiassa kahdessa eri yhteisössä ja ollut perustamassa Tampereella Kotipehkun yhteisöä 1990-luvun alussa. Ekoyhteisöön Juuso on muuttanut viisi vuotta sitten. Juusolle vaikuttaminen on ollut aina tärkeää ja hän kokee olevansa taustaltaan yhteiskunta-aktiivi ja ympäristöaktiivi. Nykyisin hän pyörittää kestävän elämäntavan kiertokoulua ja toimii aktiivisesti ekoyhteisöjen yhteisissä hankkeissa.

M3 = Tuomas

Tuomaksen kulutuskarkuruus lähtee selkeästi ja vielä katkeamattomana linjana lapsuudesta. Hän muistaa jo pienenä tiedostaneensa, että autot ja tehtaot saastuttavat luontoa ja koska ilman luontoa ei tule toimeen, pitää tehtaista ja teknologiasta hankkiutua eroon. Luontokokemukset, hevosten hoitaminen, purjehtiminen ja kasvimaan kitkeminen, ovat olleet jo lapsuudessa tärkeitä. Lapsena Tuomas tarjosi ystävilleen kotileipomossa teetä ja sämpylää oppiakseen tajuamaan sen, että ei käytä sitä rahaa vaan itselleen vaan myös yhteiseen hyvään oloon. Tuomas itse kokeekin, että lapsuudesta lähtien hänellä on ollut vahva kaipuu luonnon läheiseen, elämää ja luontoa kunnioittavaan elämään, vaikkei lapsuudenkoti ja vanhempien elämäntapa kyseisiä arvoja toteuttaneetkaan. Toisena perusteluna elämäntavalleen Tuomas mainitsee vieraantuneisuuden tunteen; että ei löydä omaa paikkaansa vallitsevassa yhteiskunnassa ja pitää löytää tai luoda jotain vaihtoehtoa. Nuorena Tuomas muistaa ammatinvalinnat ja tulevaisuudensuunnitelmat ahdistavina. Hän kritisoi tuotantoon ja kulutukseen perustuvaa systeemiä eikä halunnut osallistua siihen. Niinpä hän päätyi opiskelemaan yleistä filosofiaa. Nuorena Tuomaksella oli voimakas maailmanparannusinto ja halu vaikuttaa. Omassa pohdinnassaan hän päätyi siihen, että haluaa mahdollisimman pitkälle irrottautua ja elää itse toisella tavalla. Maailmanparannusinto sai Tuomaksen ja silloisen tyttöystävän hankkimaan lapsen alle 20-vuotiaana, lasta kasvattamalla kun voi luoda uutta kulttuuria. Opintojen lopulla kerrostaloasunnossa ja ydinperheessä asuminen tuntuivat Tuomaksesta epämielekkäältä ja kuluttavalta, jolloin hän rupesi aktiivisesti ottamaan selvää ekoyhteisöistä. Tuomas muutti yhteisöön vakituisesti vuonna 2000.

N3 = Elina

Elina sattui lukemaan ekoyhteisöstä kertovan lehtijutun elämäntilanteessa, jossa oli jo ajatellut erilaisia vaihtoehtoja. Kaupunkiyksiossä työttömänä eläminen alkoi jo käydä vähän ylivoimaseksi. Hän oli valmistunut kudonnan artesaaniksi, mutta ei ollut löytänyt mitään töitä. Kahden vuoden aktiivisen työnetsinnän ja lukuisten kielteisten vastausten jälkeen Elina luovutti ja päätti, että on vaikka loppuikänsä työtön. Kun Elina hyväksyi työttömyyden ja sen, ettei elämä aina mene suunnitelmien mukaan, hän rupesi miettimään muita mahdollisuuksia. Kerrostaloasuminen lapsuuden omakotitalon jälkeen ei tuntunut mielekkäältä, toisaalta työttömänä oman talon ostaminen ei myöskään vaikuttanut mahdolliselta. Työttömänä Elina koki olevansa myös yksinäinen, kun kaverit olivat päivisin töissä tai opiskelivat. Elämäntavan muutos ei Elinan kohdalla ollut niin radikaali, koska hän on aikaisemminkin ollut kasvissyöjä ja ”kirpputori-ihminen” ja elänyt yksinkertaista elämää. Elinan mukaan hänen kulutuksensa on aina ollut pienimuotoista ja hän on pyrkinyt ostamaan kestäviä tuotteita.

N4 = Nanna

Nannalla oli jo lapsena sellanen kauhukuvapainajainen, että hän herääkin joku päivä, on aikuinen, tosi kiinnostunut rahasta ja halua kauheesti rahaa ja tavaraa. Nannan lapsuudenkodissa ja kasvatuksessa ei painotettu materiaalisia arvoja eikä Nannalle pahemmin annettu rahaa käyttöön. Hänen elämäntapansa on siis aina ollut kohtuullisen vaatimaton. Poikkeuksena hän mainitsee yhden vuoden nuoruudessa, jolloin oli tärkeää kulkea merkkivaatteissa ja hakea hyväksyntää. Mutta se meni nopeasti ohi, kun Nanna ymmärsi, että jos hän on rehellinen itselleen ja sille kuka hän on, ei se voi perustua muiden hyväksyntään. Nanna on muuttanut pois vanhempiensa luota 17-vuotiaana, jonka jälkeen hän on asunut useissa eri paikoissa. Ekoyhteisössä hän on asunut edellisen kerran kolme ja puoli vuotta sitten keväästä syksyyn. Haastatteluhetkellä hän oli asunut yhteisössä vuoden mutta oli muuttamassa Turkuun. Turussa hänen on tarkoitus perustaa henkiseen kasvuun keskittyvä yhteisö taloon, missä on puuhella, että kaupungissakin voisi asua edes jotenkin järkevästi.

M4 = Tommi

Tommin elämän käännekohtana on sairastuminen 17 –vuotiaana. Sairastuminen aiheutti sen, että kaikki vanhat ajatusmallit ja tavat tuhoutuivat. Kun hän hiljensi mielensä pitkiksi ajoiksi, oli masentunut ja psykoosissa, hän unohti kaiken mitä oli

ollut. Sairastumista Tommi kuvaa herätyksenä tiedostamattomasta unesta, jossa elettiin kulutuskulttuurin arvojen mukaan. Kun hän nuorempana asui perheensä kanssa, ei hän pohtinut tekeekö oikein vai väärin. Sairastumisen myötä alkoi sikiämään uudenlaista käsittämisen tapa maailmasta. Uudenlaista tapaa toimia kuvastaa esimerkiksi se, että tutkittava ei halunnut käyttää psyykenlääkkeitä vaan paransi itsensä luontaislääkkeillä. Hän löysi ympärilleen samankaltaisia ihmisiä, joiden kanssa hän asui yhteisössä pääkaupunkiseudulla. Jo kaupungissa asuessaan Tommin kuluttaminen oli vähäistä, osa ruuista löydettiin roskiksista. Sairastumisen pitkittymisen sijaan refleksiivisyys synnytti vision hyvästä elämästä ja visio löysi kotinsa ekoyhteisöstä. Haastatteluhetkellä 23-vuotias Tommi oli asunut puoli vuotta ekoyhteisössä ja päättänyt asettua aloilleen.

8.2. Kulutuskarkureiden elämänpolitiikka

Yksilölliset tiivistelmät ovat pohja kulutuskarkureiden elämänpolitiikan ymmärtämiselle. Tarinoiden juonivihjeiden ja selontekojen avulla on mahdollista erotella tarinat ensinnäkin juonenkäänteiden mukaan. Juonesta voisi yksinkertaisesti todeta, että viidellä kahdeksasta kulutuskarkuruus on jonkinlaisen täyskäännöksen seurausta. Täyskäännöksellä tarkoitan, että tutkittavat ovat eläneet tiukasti kiinni kulutusyhteiskunnan ”normaalissa” elämäntavassa ja puhuvat entisestä elämästään. Kolmea tutkittavaa voitaisiin pitää siinä mielessä riskiyhteiskunnan kasvatteina, että he ovat pohtineet kulutuskarkuruuteen liittyviä teemoja jo lapsena, jolloin elämäntapa on itsestäänselvä ja luonnollinen valinta. Toisaalta kaikki ei menekään näin; useat puhuvat lapsuudesta, täyskäännöksen asteissa ja elämäntapojen muuttumisessa on suuria eroja. Yhtenäisten juonirakenteiden etsimisen sijaan onkin mielekkäämpää tarkastella toiminnan moottoreita, liikkeellepanevia teemoja.

Moninaisia tarinoita voi tulkita Simo Ahon (1985, 222-23) esittämien motiivien avulla. Miksi ihmiset valitsevat toisin? Ahon mukaan elämäntapavalinnan taustalla voi olla pakon sanelema valinta, turhautuminen tai moraalinen kannanotto. Esimerkiksi työttömyys pakonomaisena tilanteena esti systeemiin mukaan pääsemisen Elinan kohdalla ja käynnisti Paavon henkilökohtaisen muutoksen. Turhautuminen eli ”toivottomantuntuisen maailmanparantamispyrkimyksen kääntäminen oman elämän parantamiseksi” (mt., 222) tuli esiin erityisesti Tuomaksen

tarinassa siitä, kuinka hän päätyi oman elämäntapansa muuttamiseen barrikaadeilla huutamisen sijaan. Tuula taas turhautui kaupungissa asumiseen. Ahon kuvaama moraalinen kannanotto (”jos ajattelen toisin, on johdonmukaista myös elää toisin” mt.) on elämänpolitiikan toteuttamista käytännössä. Laaja yhteiskuntakritiikki ja siihen perustuva maailmankatsomus on saanut esimerkiksi Juuson elämään johdonmukaisesti ”vaihtoehtoisesti”. Maijan ja Tommin tarinoissa korostuu kohtalonomaisen tapahtuman, käytännössä sairastumisen, merkitys.

Tutkittavat eroavat toisistaan siinä, painottuuko selonteoissa yksilöllinen elämäntilanne vai yhteiskunnallinen vaikuttaminen. Tarinoiden perusteella voi todeta, että kulutuskarkureiden kohdalla elämäntavan muutoksen taustalla on elämänpoliittisesti herkkiä tilanteita ja jopa kohtalonomaisia tapahtumia (vrt. Giddens 1991, 112). Tarinoissa näkyy myös ”toisten mahdollisuuksien politiikka” (Giddens 1994, 172), kun esimerkiksi työttömyys tai parisuhteesta eroaminen on toiminut kannustimena elämänpoliittiseen pohdintaan. Kulutuskarkuruus ei kuitenkaan edellytä käännettä tai muutosta vaan se voi olla myös ’sisäänrakennettu’ moraalinen käsitys hyvästä elämästä. Sitä, minkä takia osa tutkittavista on jo lapsena tiedostanut ympäristöongelmat tai ymmärtänyt perusturvan piilevän muussa kuin materiassa, jää valitettavasti avoimeksi. Giddens (1991) saattaisi tulkita varhaisen tiedostamisen ontologisen turvallisuuden ja lapsuudessa saavutetun perusturvan osoituksena. Mielenkiintoista kuitenkin on, ettei riskiyhteiskuntakasvatusten kotikasvatuksessa ole korostettu ympäristöystävällisyyttä, vaan päinvastoin kulutuskarkurit kuvaavat lapsuuden oivalluksia itsenäisiksi valinnoiksi.

Kulutuskarkureiden puheessa vilisee vihjeet, jotka sopivat yhteen elämänpoliittikkateorian kanssa. Kaikissa tarinoissa on nähtävissä elämänpoliitiikan perusvire: Miten minun tulisi elämäni elää? Giddens kuvaa elämänpoliittiset toimijansa vapaiksi ja tietoisiksi yksilöiksi. Kokevatko kulutuskarkurit tehneensä tietoisia valintoja? Puheessa kulutuskarkuruutta kuvataan usein nimenomaan valintana, vaikkakin lapsuudesta asti samaa tietä kulkeneelle kulutuskarkuruus onkin enemmän ”jatkuvan prosessin” (M3) tulosta. Myös valinnan ja tietoisuuden asteesta ollaan epävarmempia: ”kyllä se varmaan jonkun sorttinen valinta oli kuitenkin” (N3). Olennaista valinnan arvioinnissa on yksilöllisyys: ”Kyllä mä koen, että tää mun elämäntilanne on mun oma luomus, omien valintojen tulosta että.” (N4)

Elämänpolitiikka mahdollistuu jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa, missä yksilöt vapautuvat ulkoisista kahleista. Tällöin he voivat itse määrittää elämäntapansa oman hyvinvointinsa mukaan. Tämä perusidea tiivistyy erään kulutuskarkurin lausumassa:

”kyllä mä koen, että on kysymys siitä, että yrittää niinkun löytää oman ittensä tai oman elämänsä että se on niinkun sellasta. Ei että yrittää vastata johonkin ulkoisiin olosuhteisiin tai jonkun ulkopuolisen tahon asettamiin vaatimuksiin vaan enemmän niinkun yrittää ettiä, yrittää löytää sellasta elämää, jossa kokee oman olonsa mielekkääks ja ittensä omaks ilokseen.” (M3)

Tarinoissa tulee esiin myös elämänpolitiikan idea siitä, että yksilöllisten valintojen ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen välillä on yhteys. Kulutuskarkureilla tietoisuus oman elämäntavan laajemmista seurauksista tulee esiin kahdessa puhetavassa: ” oma elämä kantaa myös jotain globaalimpaa vastuuta” (M3) ja ”tää olis positiivinen esimerkki ihmisille” (N2). Puhetapoja voi tulkita omaa elämäntapaa oikeuttavina selontekoina. Yhteistä puhetavoilla on pyrkimys maailman pelastamiseen (vrt. Lehtonen 2000, 16). Vaikka kulutuskarkurit ovat konkreettisesti karanneet metsän keskelle, on elämäntavan valinnan motiivina on myös halu vaikuttaa.

”Että meillä on myöskin sellanen *globaali vastuu* yksilöinä ja tässä yhteisössä niinkun ajatella laajemmin niitä asioita. Koska mä uskon sellaseen kollektiiviseen *tietoisuuteen*, että kun me joitakin asioita tiedostetaan ja halutaan elää niitten periaatteitten mukaan niin sellanen globaali tietoisuus, jossain kosmoksessa tai missä se nyt onkaan sitten, niin lisääntyy ja voimistuu ja sitä kautta tulee sitten *muutosta* myöskin esimerkiksi just tähän *kulutuksen vähentämiseen*, joka on kyllä se edellytys.” (N1)

Näin tiivistää globaalin vastuun ja muutoksen näkökulman eräs tutkittavista. Lausuma on mielestäni suoraan kuin Giddensin kirjoituksista ja ainakin kursivoidut sanat voisivat saada peräänsä lähdeviitteen. Giddensin (1994, 160-163) tavoin tutkittava uskoo tietoisuuden lisääntymisen kautta tulevaan muutokseen. Ja muutoksen kohdekin on sama: kulutuksen välttäminen. Kulutuskeskeisyyden kyseenalaistaminen on edellytys luonnonvarojen riittävyden näkökulmasta ja toisaalta ratkaisu myös valtaviin elintasoerojen kannalta.

Kulutuskarkurit tulkitsevat oman elämäntapansa vaikuttamiseksi. Mielenosoituksissa huutamisen tai poliittisen vaikuttamisen sijaan kulutuskarkurit uskovat omalla elämäntapavalinnallaan vaikuttamiseen. Oman elämäntavan muuttaminen ja sen toteuttaminen tuntuu myös edellisiä konkreettisemmalta ja varmemmalta

vaikutuskeinolta. Kuten Saariston (1994, 34) tutkimat ekosentrit myös kulutuskarkurit kokevat toimivansa esimerkkinä muille:

”että mä koen sen sillä tavalla mielekkäänä tapana, että sit just täällä käy aika ajoin ihmisiä ja mahdollisesti ne saa täältä jotain, joka taas tukee niitten omaa toimintaa ja omaa elämää.” (M3)

Ekoyhteisöt ottavat mielellään vastaan vieraita, järjestävät tapahtumia ja pyrkivät julkisuuteen. Näin konkreettisen esimerkkinä olemisen lisäksi eräs tutkittavista uskoo, että tyytyväinen, omillaan toimeentuleva yhteisö myös säteilee ympäristöönsä onnellisuutta. Ja mitä useampi ekoyhteisö Suomen kartalla säteilee, niin ”kyllä se niinkun onnellisuuteen johtaa, siis paljon parempaan” (N1).

Eikö esimerkkinä oleminen tarkoita sitä, että kulutuskarkurit pyrkivät kasvattamaan joukkoaan? Vaikuttamispuheessaan kulutuskarkurit korostavat kuitenkin yksilöllisten valintojen merkitystä ja kieltävät kaikki varsinaiset käännyttämispyrkimykset. Kuin yhteen ääneen kulutuskarkurit vakuuttavat, että ”kukin saa elää ihan sillä, niinkun lystää” (N3). Yksilöllisen ajattelun tukeminen tulee esiin myös Keuruun yhteisön periaatteissa, jotka ovat ”älä käännytä” ja ”älä kannää”. Kulutuskarkurit tuntuvat ymmärtävän, että kulutuskulttuurissa ja palkkatyössä kiinni olevilla ihmisillä ei ole aikaa tiedostaa tai he eivät ymmärrä tekojensa seurauksia, vaikka tulevaisuuden kannalta kulutuskarkureiden vaihtoehto olisi tutkittavien näkökulmasta parempi. Puheensa perusteella kulutuskarkurit ovat siis suvaitsevaisia ja kaukana fundamentalistisista ääriilikkeistä (Isomäki 2001, 163). He ovat myös omaksuneet yksilöllisen yhteiskunnan periaatteet, jossa kullakin on oikeus ja vapaus elää omaa elämäänsä.

Miksi kulutuskarkurit pyrkivät vaikuttamaan? Mistä tulee tietoisuus toiminnan suunnasta? Tulkintani mukaan elämänpolitiikassa on oleellista oman yksilöllisen elämäntilanteen lisäksi kriittisyys nyky-yhteiskuntaa kohtaan ja/tai käsitys paremmasta. Eräs tutkittavistakin määrittelee kulutuskarkuruutensa kahden tekijän summaksi: ”Että tässä oli tavallaan tää henkilökohtainen käytännön tilanne ja sitten se, että mihin kaikkeen tämmösellä toiminnalla pyritään” (N1). Myös Lehtonen (2000, 78) toteaa ekoyhteisötutkimuksessaan, että yhteisöjen syntyyn ja yksilöiden valintoihin vaikuttavat sekä yksilöllisen hyvinvoinnin turvaaminen että luonnon pelastamiseen liittyvät motiivit. Elämänpolitiikan näkökulmasta ymmärränkin

kulutuskarkuruuden yksilöllisen elämäntilanteen ja sen refleksiivisen arvioinnin seurauksena. Kun yksilö pohtii, miten tulisi elää, hän suuntaa toimintaansa sen mukaisesti. Kulutuskarkuruudessa on ilmeistä, että oman elämän arviointi on yhteydessä vallitsevan järjestelmän kritiikkiin. Kritiikki herättää halun elää toisin, toteuttaa käytännössä omaa käsitystään paremmasta elämästä. Kritiikin lisäksi käsitys paremmasta, utopia, voi olla elämäntapavalinnan vaikuttimena. (Kuvio 1)

Kuvio 1. Kulutuskarkureiden elämänpoliittiseen valintaan vaikuttavat tekijät.

8.3. Kulutuskritiikki; mistä karataan?

Aineistossani on runsaasti puhetta vallitsevasta kulutusyhteiskunnasta. Aluksi yritin luokitella sitä sen mukaan, mitä erityisesti kritisoidaan. Kulutuskriittinen puhe piti sisällään vertailuvihjeitä, jotka johdattivat pohtimaan aihetta kulutuskeskeinen elämäntapa ja ekoyhteisöelämäntapa kategorioiden valossa. Tämän kaltaisella erottelulla voisikin kuvata hyvin esimerkiksi luonnonvarojen kulutusta tai markkinariippuvuutta tyyliin ”luonnonvaroja kulutetaan paljon” / ”säästetään luonnonvaroja”. Kategorisointi tuntui kuitenkin paljastavan lähinnä

itsestäänselvyyksiä ja yksinkertaistavan liikaa kulutuskarkureiden puhetta. Jotkut asiat kulutusyhteiskuntapuheessa voisi hyvällä omallatunnolla puristaa kategorioihin, toisia taas ei. Ja kun jälkimodernin yhteiskunnan hengen mukaisesti eräs tutkittavistakin toteaa: ”ei oo helppo sanoa, mikä on välttämättä oikein tai väärin.” (M2), en lähde arvottamaan kulutuskarkureiden puolesta.

Vihjettä vaihtamalla löysin kulutuskarkureiden puheesta juonen ja päädyin esittämään puheen kulutusyhteiskunnasta tarinana. Tarina kertoo, miltä kulutusyhteiskunta ekoyhteisöstä käsin näyttää. Mikä pitää kulutusyhteiskuntaa pyörimässä? Mikä saa ihmiset kuluttamaan ja elämään kulutuskarkuruuden näkökulmasta kestävästi? Juonivihjeen lisäksi vahvistavien vihjeiden ja metaforien tarkasteleminen osoittautui tarpeelliseksi. Kulutusyhteiskuntapuhe tuli haastatteluissa usein esiin, kun kysyin haastateltavien käsityksiä siitä, miksi ihmiset yleensä kuluttavat. Kysymys ei siis sinällään haastanut kritiikkiin, jolloin vastauksetkin ovat paikoitellen yksipuolisen kritiikin sijaan laajaa yhteiskunta-analyysia. Vasta vahvistavat sanat, adjektiivit ja metaforat usein paljastavat, mitä kulutuskarkurit itse kulutuskeskeisestä elämästä ajattelevat. Tarinassa on jälleen mahdollisimman paljon tutkittavien omaa puhetta ja se on rakennettu yhdistämällä eri tutkittavien lausumia. Tarina ei siis välttämättä edusta kenenkään yksittäisen tutkittavan mielipiteitä ja siitä on nähtävissä tutkittavien puhetapojen erot siinä, kuinka yleisellä tasolla he puhuvat. Käytännössä juonen rakentaminen oli helppoa, sillä useiden puheessa toistuvat samat teemat.

”Sellanen, joka halua halua halua, muttei koskaan saa tarpeeks ja siinä samalla halutessaan ottaa toisilta pois, mitä halua” (M4)

Kulutuskarkureiden mielestä ei olisi kulutusyhteiskuntaa ilman ”kapitalistista logiikkaa” (M3). Talousjärjestelmä muodostaa sellaisen ”koneiston”, jossa on ”eri ammatteja, jotka tuottaa tiettyjä hyödykkeitä ja sitten ne kiertää kaupan kautta. Ja siinä ne pyörii niin, että kaikki voi ostaa sitä tietyllä rahalla kaiken mitä tarttee.” (M3) Talousjärjestelmää ylläpitävä tuotanto tarvitsee ”orjatyövoimaa näille työmarkkinoille” (M2). Työpaikoilla taas ”ihmisestä revitään kaikki irti” (M1) ja kun on tehnyt työnsä niin ”kylmästi lakaistaan pois” (M1). Kovassa markkinataloudessa ”arvo on tosiaan juuri siinä rahassa, tehokkuudessa, taloudessa. Ihmisillä ei ole mitään arvoa siellä.” (M1) Koska tuotannon tulee jatkuvasti kasvaa (N1), kaikkien

poliittikkojen puheessakin kuulee, ”että kulutusta vaan pitää lisätä, että se on niinkun ihanne ja tavoite.” (N2)

Ongelmana on, että tuotanto on ”tietyn kauppapolitiikan seurauksena” (M2) kestävämpi ja ”tuotteet yhä enemmän huononee laadultaan, jotta niitä saadaan kaupattua yhä tiiviimmässä tahdissa, pyöritettyä sitä tuotantoa ja kulutusta” (N1). Jatkuva tuotannonkasvu kuluttaa ehtyviä luonnonvaroja ja ”kiidyyttää tän globaalin maailmantalouden jotakin selvää tuhopisteeseen tuloa” (N1). Nyt eletään ”sellasessa väliaikaisessa kaaostilanteessa. Ja pikkuhiljaa kaikki romahtaa siitä, niinkun pörssikurssit tällä hetkellä näyttää” (M4). Kulutusyhteiskunnan vaatima tuotannonkasvu on kuin ”pään pansaan panemista” (M2) kun ei pohdita esimerkiksi, mitä energiankulutuksen kasvamisesta seuraa. Energiantuotannon lisääminen on vaikea kysymys, koska ”joko se on ydinvoimaa, joka on aivan hirvittävä vaihtoehto tai sitten vaikkapa öljy kerätään jostakin alkuperäiskansojen mailta.” (N2) Tuotannon kasvu näyttääkin ”pöyristyttävältä” itsekkyydessään, jossa ”poljetaan toisia ihmisiä, minun omaan hyvinvointiin tai minun omaan himooni tai minun oman tuota tyydytykseni puutteessa.” (M1) Nykyinen kulutus tuntuu ikävältä, koska siihen kuluvat luonnonvarat on pois tulevilta sukupolvilta (N2).

Tuotannon ja kulutuksen logiikka on muuttanut yhteiskuntaa niin, että verrattuna entiseen ja esimerkiksi kirkon vahvaan asemaan ”nyt se on niinkun tää kaupallinen kulutussäätö, joka määrittää tavallaan jollain tavalla myös koko kulttuuria” (M3). Koko kulttuuri on ”sellanen hirveesti ostamiseen ja kuluttamiseen keskittynyt kulttuuri” (N4), jossa on ”materialistiset perusarvot” (N4). Kuluttaminen saadaan markkinoitua ihmisille ”semmosena vapautena, että on vapaus ostaa ja vapaus valita itses ja vapaus käyttää rahaa ja nyt me ollaan sitten niin pohjattoman vapaita...” (N4). Mainoksilla luodaan myös ”sellainen mielikuva ihmisille, että se on sitä todellista hyvinvointia kun on kaikkea paljon” (N2). Kulutuskarkuruuden näkökulmasta se tuntuu kuitenkin ”niin älyttömältä ajaa ihmisiä siihen lisää lisää kuluttamiseen ja koko ajan tuotetaan kaikenlaista, joka on aika turhaakin” (N2). Kulutusyhteiskunnassa myös kasvatus on kaupallistettu siinä mielessä, että on ”hirvee hullunmylly ja hölöpölä niinkun pienestä pitäen eikä missään keskustella mistään. Niin ei kai siinä oikein voi muuta kun kattoo pitkin maisemia, kun erilaisia

automerkkejä menee. Ja sitten niinkun kotona puhutaan vaan siitä, mihin itellä on varaa” (M2).

Miksi yksilöt kuluttavat? Vapauden etsimisen lisäksi kulutus on ”elämän täyttämistä ja semmosta niinkun itsetyydytystä” (N4). Koska kaupungissa ei saa esimerkiksi luonnosta ja mielekkästä elämäntavasta voimaa, täytyy ”sillä ostamisella korvata jotain semmosta tyhjyyttä sisällä” (N1). Kuluttamisen voi nähdä myös ”turvallisuuden hakemisena” (N4) materiaasta henkisen hyvinvoinnin sijaan. Lisäksi sosiaalinen yhteenkuuluvuuden paine lisää kulutusta, koska ”kun naapurikin tekee niin minäkin teen” (M1). Ja jos esimerkiksi nuorella ei ole varaa merkkivaatteisiin, hän ”vähän auttamattomasti putoaa pois niistä porukoista” (N3). Ostamisen kautta saa myös ”tällasta statusta” ja ihmisarvoa, koska kulutusyhteiskunnassa on vallalla käsitys, jonka mukaan ”kunnon ihminen kuluttaa” (N3). Vanhemmat taas ostavat turhia tavaroita, koska ne ”korvaa sitä huonoa omaatuntoansa, että ne ei oo riittävästi lasten kanssa” (N2). Kun lapset oppivat kuluttamaan, muodostuu siitä tapa, jota on vaikea muuttaa. Yleensäkin kuluttamisen syynä on ”aika paljon se, että ihmiset on tottunu toimimaan tietyllä tavalla” (M3) ja kun ihmiset ovat ”koko ajan kiireisempiä ja kiireisempiä” ei ”ihmiset jaksaa ajatella kovin paljon” (N2).

Mitä laajempia seurauksia kulutusyhteiskunnan kehittymisestä on? Ensinnäkin yksilöiden kilpailua vahvistava linja tuhoaa sosiaalisia turvaverkkoja ja ihmisten yhteisöllisyyttä, mikä on ”niinkun barbariaa” (M2). Kun ihmiset elävät organisaatioiden ja menestyksen kautta ja jättävät ”primaariyhteisönsä varjoon, niin se ei oo ihmisarvosta, niinkun sivistynyttä toimintaa enää” (M2). Toinen seuraus on, että ihmiset ovat ”teollisen tai sanotaan kapitalistisen kulttuurin myötä menettäneet käden merkityksen ja itsehallinnollisten elinpiirien ylläpitämisen” (M2). Ihmiset ovat uusavuttomia ja riippuvaisia asiantuntijoista arkielämän ongelmissaan eivätkä osaa korjata itse. Riippuvuuksien lisääminen ei ole ”demokratian, paikallisten oikeuksien eikä kulttuurien kehityksen kannalta viisasta” (M2). Ongelmana on myös, että rahakeskeinen kehityskäsitys, jossa köyhyys määritellään ”rahallisen toimeentulon kautta” laajentaa länsimaista kulutuskeskeistä arvomaailmaa alueille, joilla ihmiset elävät omavaraisesti eivätkä välttämättä edes ”ymmärrä olevansa köyhiä” (M2).

Kulutuskarkureiden tarinasta löytää runsaasti yhtymäkohtia kapitalismi- ja yhteiskuntakriittiseen kirjallisuuteen. Kulutuskarkurit näkevät kulutusyhteiskunnan 'moottorina' kapitalistisen talousjärjestelmän logiikan, joka pyrkii jatkuvasti kasvattamaan tuotantoa ja kulutusta. Tuotannon ja kulutuksen yhteyden kulutuskarkurit muotoilevat André Gorzin (1985, 19) ja usean marxilaisen teorian kannattajan tavoin niin, että kulutusta pidetään yllä keinotekoisesti luomalla tuotantoa ja pääoman arvonnäköalasta vastaavia tarpeita. Tuotteistaminen on kuitenkin lisääntynyt ja muuttanut muotoaan Gorzin ajoista, kuten Naomi Klein (2001) No Logo – kirjallaan osoittaa. Klein kuvaa brändien nousua eli yritysten keskittymistä merkkituotteiden kehittämiseen tuotannon ja tavaroiden sijaan. Kun tuotantoa ylläpidetään yhä enemmän mainonnalla ja bränditietoisuuden ylläpitämisellä, kaupallisuudella ei näytä olevan rajoja. Nykyisessä kulutusyhteiskunnassa brändit valtaavat median, kaupunkimaiseman, musiikin, koululaitoksen ja omivat jatkuvasti uusia ideoita mm. köyhien alakulttuurista. Kaikki on kaupan – ja usein hinnalla millä hyvänsä.

Kulutuskarkurit kritisoivatkin koko yhteiskunnan kaupallistumista, joka vaikuttaa yksilöiden käyttäytymiseen ja sosiaalisiin suhteisiin. Kaupallistumista kritisoivat myös Aapo Riihimäki (2002, 25), joka kuvaa nykyistä maailmaa sanoilla ”jättimarketti, ympärivuotinen tuotemessu tai pelikasino”. Kaupallisuus tunkeutuu yksityisalueelle, kotiin ja vapaa-aikaan kaupallisen kulttuurin muodossa (mt., 33). Kaupallisuuden kulutuskarkurit näkevät haitallisena myös sosiaalisille suhteille ja yksilön hyvinvoinnille. Riihimäki (2002, 59) muotoilee vaikutuksen toteamalla, että ”tavarasuhteet hallitsevat ihmissuhteita” ja rousseaulaisen yhteiskuntasopimuksen sijaan nyky-yhteiskuntaa määrittää tavarasopimus. Eikä raha ja tavara Riihimäenkään mukaan tuo perusturvallisuutta vaan ”globaalistaa turvattomuutemme” (mt., 68). Turvattomuutta lisää omavaraisuuden ja kädentaitojen häviäminen, kuten Ivan Illichin (1990) tuo esiin. Illichin mukaan markkinavaltaistuminen ja tavarainesien täyttämä ympäristö on johtanut yksilöiden ”halvaantumiseen” (mt., 55) eli tilaan, jossa ei voida toimia itsenäisesti. Toisaalta modernin yhteiskunnan eriytymisen ja asiantuntijajärjestelmän kehittämisen seurauksena yksilöt eivät osaa eivätkä halua toimia omin avuin. Asiantuntijajärjestelmässä työttömistä tehdään hyödyttömiä, koska he ovat asiantuntijoiden määrittelemän palkkatyön ulkopuolella. (mt., 63)

Kulutuskarkurit ovat myös huolissaan ympäristön tilasta kulutusyhteiskunnassa. Kulutusyhteiskuntapuhe tuo jälleen kerran esiin, että kulutuskarkurit näyttävät elävän Beckin kuvaamassa riskiyhteiskunnassa. Kulutuskarkurit ovat seuranneet ympäristökeskustelua ja ovat tietoisia uhkista. Lähes kaikkien kulutuskarkureiden puheessa käytetään myös sanaa romahdus tai katastrofi ja ne nähdään lähes väistämättöminä seurauksina nykyisestä kehityksestä. Katastrofipuheessaan kulutuskarkurit lähenevät Pentti Linkolaa (1987, 25), jonka mukaan ekokatastrofit ovat jo olemassa, ”kuolema pilkottaa joka rakosesta”. Kuten Linkolalle, myös kulutuskarkureille huoli luonnonvarojen loppumisesta ja ympäristön saastumisesta on vakava asia ja motiivi omalle elämäntavalle: ”Että siinä mielessä sellanen köyhäilyn filosofia on ihan realistinen juttu” (N2). Puheet tulevista sukupolvista ja alkuperäiskansoista osoittavat, että kulutusyhteiskuntaa ei tulisi ylläpitää muiden kustannuksella (Monö 1982, 16).

Ympäristökatastrofien lisäksi tai niiden seurauksena kulutuskarkurit ennakoivat vakavaa talousjärjestelmän kriisiä. Eivätkä he tässä puheessakaan ole yksin. Esimerkiksi Karl Polanyi (1947) on todennut, että rajoittamaton markkinayhteiskunta romahtaa aina välttämättä omaan mahdottomuuteensa. Uudempiakin romahduksen ennustajia löytyy globaalin vapaakaupan arvostelijoista. David C. Korten (1999, 19) toteaa, että ”nykyinen johtaa lähes varmuudella taloudelliseen, sosiaaliseen ja ekologiseen romahdukseen”. Kortenin mukaan romahdukseen johtaa maailmanlaajuisten yhtiöiden ja rahoituslaitosten toiminnan lyhytnäköisyys. Jatkuvan kasvun tavoittelu lisää kilpailua luonnonvaroista ja kuilua rikkaiden ja köyhien välillä. Vallan keskittyminen taloudellisille toimijoille taas vähentää hallitusten mahdollisuuksia toimia demokraattisesti ja ekologisesti kestävästi. Sekä Risto Isomäki (2001, 11-14) että Colin Hines (2001, 23) rinnastavat nykyisen talous- ja kansainvälisen politiikan tilanteen 1800-luvulta alkaneeseen maailmankaupan liberalisoimisaaltoon, joka päättyi 1930-luvun pörssiromahdukseen ja maailmanlaajuiseen lamaan. Romahdusta ennakoidessaan kulutuskarkurit muokkaavat pelot valmiiksi.

Kaiken kaikkiaan kulutuskarkureiden puhe kulutusyhteiskunnasta muistuttaa laajasti tunnettua käsitystä, jonka mukaan raha ei tuo onnea (esim. Järvelä 1999, 127; Pahl 1998). Kulutus ja ”rahanahneet vampyyrit” (M4) määrittävät liikaa nykyistä kehitystä

tuhoten samalla luonnollista, perinteistä ja paikallista yhteisöllisyyttä. Kritiikin kärki kohdistuu kapitalistiseen talousjärjestelmään, joka määrittää sekä kulutuskeskeistä elämäntapaa että myös hyvinvointivaltion toimintaa, kuten myöhemmin osoitan. Kulutusyhteiskuntapuheen voisikin tulkita vastadiskurssina erityisesti vapaa kauppa – diskurssille, ”rikastu ja anna muiden köyhtyä –periaatteelle” (Hines 2001, 217). Mutta minkälainen vastadiskurssi on sisällöltään? Perustuuko se pelkkään kritiikkiin vai avataanko siinä näköaloja vaihtoehtoisen kehityksen mahdollisuuksiin?

8.4. Utopia; mihin karataan?

Klassinen utopia on ”toivon ilmaus, toivottava tila” (Rahkonen 1996). Rahkonen siteeraa utopia-ajattelija Ernst Blochia (1959), jonka mukaan ”toivo paremmasta elämästä panee meidät liikkeelle”. Utopioita on ollut idealistisia ja realistisia, kokonaisvaltaisia yhteiskuntautopioita ja pienempiä yhteisöutopioita (Rahkonen, 1996). Jälkitekollista yhteiskuntaa on luonnehdittu näköalattomaksi siinä mielessä, että yhtä suurta kertomusta ja utopiaa ei ole viime aikoina esitetty. Rahkonen (1996, 74-75) mukaan utooppinen ajattelu ja pienet utopiat kuitenkin pitävät yllä keskustelua ”hyvästä elämästä”. Nykyaikana on esitetty useita vaihtoehtoisia utopioita, optimistisia ja pessimistisiä, joiden sisällöstä ei olla yksimielisiä.

Pienet ja vaihtoehtoiset utopiat kuvaavat hyvin myös kulutuskarkureiden puhetta tulevaisuudesta. Kulutuskarkureiden maalailemat kuvat toivottavasta tulevaisuudesta vaihtelevat idealistisuudessaan ja realismissaan. Aiemmin esitin, että utopiaan suuntautuva ajattelu on eräs elämänpoliittiseen valintaan johtava tekijä. Kulutuskarkurit tuntuvat eroavan sen suhteen, painottavatko he ”jostain pois” vai ”jotain kohti” –ajattelua. Joillekin oman elämäntavan oikeuttaminen perustuu enemmän kriittisiin selontekoihin, muutamilla taas puhetta valaisee toivon kipinä. Esimerkiksi eräs tutkittavista toteaa, että hänellä on ”hirveen niinkun syvä, valtava usko muutokseen” (N4). Hän uskoo henkiseen murrokseen ja kokee olevansa rakentamassa maailmaa, jossa ”ihmisillä tulee turva muualta kun kuluttamisesta” (N4). Toinen kulutuskarkuri taas uskoo muutokseen vasta katastrofin kautta:

”Ja todellakin mennään mihin mennään, että ei mulla oo mitään sellasta unelmaa jostain, en mä mitään sellasta niinkun aattele. Eikä edes toivomusta, että ihminen tulis viisaammaksi.” (N1)

Vaikka suurin osa kulutuskarkureista esittää jonkinlaisia toivon tiloja, ovat näköalat sumeampia ja usko kollektiiviseen muutokseen heikko. Mielestäni utopiapuheen moninaisuus ohjaakin tarkastelemaan ekoyhteisöjä utopiayhteisön sijaan vaihtoehtoprojektina. Utopiayhteisön käsite viittaa siihen, että ekoyhteisöasukkailla olisi laajempi yhteiskunnan muuttamisen tavoite, yhteisesti jaettu käsitys utopiasta ja strategioista siihen pääsemiseksi (Lehtonen 2000). Käytännössä kuitenkin esimerkiksi eräs tutkittavista toteaa, ettei hänellä ole ”sellasta selkeästi formuloitua järjestelmää niinkun kommunismi aikanaan oli” (M3). Yksilöllisessä yhteiskunnassa kollektiivinen utopia kuulostaa epärealistiselta. Toinen tutkittavakin pohtii maailmanlaajuisen muutoksen vaikeutta ja toteaa, ettei ”oikein osaa nähdä sellasta unelmaa jostain, että minkälainen maailman pitäis olla, kun mä en oikein nää sitä, että se voisi toteutua.” (N3). Tutkittava ei usko, että ”kaikki muka voisivat ajatella samalla lailla”. Ja koska ei uskota rakenteiden kautta tapahtuvaan, kollektiiviseen muutokseen, on luonnollista muuttaa omaa elämäntapaansa ja pyrkiä niin kohti henkilökohtaista utopiaansa. ”Tää nyt on niinkun tämmöstä hippi-ideologiaa, että muutos lähtee yksilöiden sydäimestä” (M3).

Selvinä utopistisina ajatuksina kulutuskarkurit mainitsevat esimerkiksi hyvinvoinnin uudelleen määrittelyn niin, että ”ihmiset alkais elää vaatimattomammin” (N2). Toiselle hyvä elämä olisi enemmän lämminhenkinen, pienimuotoinen, omavarainen ja paikallinen (M3). Myös yhteisöjen roolin löytäminen ja yhteisöllisyyden vahvistaminen nähdään toivottavana (M2). Konkreettinen ehdotus on myös kokonaan rahattomaan elämäntapaan siirtyminen omavaraisuuden ja autonomisten yhteisöjen kautta (M1). Ehkä idealistisinta utopistista ajattelua edustaa tutkittava, joka pohtii sotimisen syitä nykyisessä yhteiskunnassa. Hän ei ymmärrä miksei ole mahdollista, että ”sotivat vampyyrit vois rakastaa toisiaan. Vaikka Osama vois rakastaa Bushia” (M4).

Utopia-käsite herättää myös kysymyksen siitä, suuntaako kulutuskarkuruus kohti mennyttä vai tulevaa. Kuten aiemmin on tullut esiin, useat kulutuskarkurit vertaavat elämäntapaansa perinteiseen, vanhanaikaiseen omavaraistalouteen. Riskiyhteiskunnan ratkaisuna esitetään nimenomaan paluuta ”lapsuuden kultamaahan” (N1) tai ”normaaliin” (M1), omavaraiseen elämäntapaan (M1). Tämän kaltainen puhe muistuttaa Massan (1992, 359) kritisoimaa ”maalaiselämän utopiaa”, jossa kielletään

nykyisestä tilanteesta lähtevän muutoksen mahdollisuus. Toisaalta kulutuskarkurit korostavat myös, että esimerkiksi teknologia voi olla tarpeen, ”jos kehitetään kulttuuri, joka ei ole sille alisteinen” (M2). Utopiaa on mahdollista rakentaa myös jälkimodernin yhteiskunnan kontekstissa:

(Kun kaikki romahtaa), ”pitää vaan muuttaa tapaa olla. Mut ei se oo välttämättä huono, ei välttämättä tarvii niinkun jättää pois kaikkia mukavia asioita, esimerkiks sähköö, sähkösoittimia, autoja. Mutta jos ne vaan liikkuu ja toimii toisella tavalla.” (M4)

Lausumassaan tutkittava hakee etäisyyttä täysin perinteisen elämäntavan valitsemiseen. Nykyistä kestäväntöntä elämäntapaa voidaan muuttaa hylkäämättä kaikkia modernin yhteiskunnan ’edistyksiä’, jolloin voidaan puhua nykyisen yhteiskunnan ”ekologisesta modernisaatiosta” (Massa 1992).

9. KULUTUSKARKURUUS HYVINVOINTIVALTIOSSA

Kulutuskarkurit eivät pidä talouskasvua yllä kuluttamalla eivätkä liiaksi hukkaa aikaansa palkkatyöhön. On siis selvää, että elämäntapa eroaa kapitalistisen markkinatalouden ’elämäntapanormeista’ ja haastaa olemassaolollaan talousjärjestelmän. Jos hyvinvointivaltio tulkitaan Anneli Anttosen (1989, 49) sanoin ”kapitalistiselle taloudelle funktionaaliseksi osajärjestelmäksi”, voidaan todeta, että kulutuskarkuruus haastaa myös hyvinvointivaltion perustan. Kapitalistinen tuotanto, kulutus ja hyvinvointivaltio muodostavat kolmiyhteyden, jossa ne ovat riippuvaisia toisistaan: Hyvinvointivaltio edellyttää kapitalistista tuotantoa ja palkkatyöhön perustuvaa tulonjakoa. Toisaalta tuotanto edellyttää työvoiman uusintamista turvaavaa valtiollista hyvinvointipolitiikkaa ja kysyntää kasvattavia kulutustukia (esim. Lehtonen 1996). Kulutuskarkuruuden näkökulmasta kolmiyhteydestä aukeaa (tälle tutkielmalle liian) suuri ja tulevaisuuden kannalta merkittävä kysymys: Kuinka käy hyvinvointivaltion, jos tuotanto ja kulutus karkaavat?

Hyvinvointivaltion näkökulmasta kulutuskarkurit ovat varsinaisia ”sosiaalipummeja” (ks. Lahtinen 1992, 91). Esimerkiksi Keuruun 33 asukkaasta vain yksi on palkkatyössä ja yhdellä ei ole tuloja. Loppujen toimeentulo muodostuu esimerkiksi työeläkkeestä, ansiosidonnaisesta työttömyyspäivärahasta, yhdistelmätuesta, opintotuesta jne. Kulutuskarkurit ovat juuri niitä ihmisiä, jotka elävät mukavaa elämää veronmaksajien kustannuksella. Toimeentulotuella on aikaa tehdä

”kaikenlaista kivaa, ihan mitä ihmiset harrastaa” (M4). Kulutuskarkurit poimivat sieniä, tekevät käsitöitä ja joogaavat milloin huvittaa – heillä on aikaa harrastaa. Ei ihme, jos täyttä työpäivää tekevät kiireiset perheenäidit tai stressaantuneet toimitusjohtajat kiristelevät hampaitaan: Että minunko verotuloillani pitäisi maaseutuhippejäkin elättää!

Tätä taustaa vasten tarkastelen ensinnäkin, miten kulutuskarkurit itse hyvinvointivaltiosta puhuvat. Miten etuuksien varassa elämisestä puhutaan? Minkälaista suhdetta hyvinvointivaltioon rakennetaan? Aineistosta on erotettavissa sekä hyvinvointivaltiota tukevia että sitä kritisoivia puhetapoja. Kulutuskarkureiden puhe herättää lukuisia kysymyksiä ja ratkaisemattomilta tuntuja yhtälöitä, joita voin tämän tutkielman puitteissa vain lyhyesti pohtia.

9.1. Tukien varassa elämisen ristiriidat

Kulutuskarkureiden puheessa sosiaaliturvan varassa elämisestä on erotettavissa eräänlaisena ylimpänä moraalisena tavoitteena itsenäisyys ja riippumattomuus myös toimeentulon osalta. Riippumattomuus sosiaalietuuksista on normatiivinen ideaali, joka tuntuu kuitenkin epärealistiselta nykyisessä järjestelmässä. Esimerkiksi erään tutkittavan käsitys peruspäivärahan nostamisesta on, että ”tietenkin olis vielä kivempaa, ettei sitä tarvitsis nostaa mutta tällä hetkellä mulla ei nyt oo mahdollisuutta siihen” (N2). Normatiivisessa puheessa on tulkittavissa viittauksia yleiseen moraaliseen mielipiteeseen, joka ei hyväksy sosiaalietuuksilla elämistä. Vaikkei itsellä ole moraalista häpeää etuuksista, muistetaan mainita, että riippumattomuus olisi ”kuitenkin jollakin tavalla kunniallista ja tyylikästä” (M2).

Ihanteena useimmilla kulutuskarkureilla tuntuu olevan riippumattomuus sosiaalietuuksista mutta käytännössä suurimman osan toimeentulo tulee Kansaneläkelaitokselta. Miten kulutuskarkurit elävät tämän ristiriidan kanssa? Vakuuttelevat vihjeet opastavat löytämään vastauksen selonteoista, joita kulutuskarkurit käyttävät oikeuttaakseen toimintatapaansa. Ristiriidan kanssa eläminen onnistuu, koska ”kysymys on kuitenkin hyvin pienistä summista ja kysymys on perusturvasta” (M2). Kulutuskarkurit oikeuttavat itselleen työttömyyskorvauksella tai opintotuella elämisen korostamalla, että he saavat vain perusturvan. Ja

kulutuskarkurit ovatkin aivan oikeassa siinä, että perusturva on nykyään perustuslakiinkin kirjattu kansalaisyhteiskunta. Kulutuskarkureiden puheessa tulee myös esiin, että perusturva on riittävä eivätkä he halua nostaa enemmän tukia kuin välttämättä tarvitsevat. Esimerkiksi osa-aikatyötä tekevä tutkittava ei halua työttömyyskorvausta työttömien päivien osalta, koska palkka on riittävä. Toinen tutkittava kertoo, ettei halua toimeentulotukea, vaikka olisikin siihen oikeutettu.

Toinen oikeuttamisen puhetapa korostaa kulutuskarkureiden elämäntavan edullisuutta valtiontalouden kannalta (myös Lehtonen 2000, 68). Ensinnäkin perusturvan taso on alhainen. Viitattaessa siihen, että kyseessä ovat pienet summat, kulutuskarkurit suhteuttavat sitä valtion taloudenpitoon: ”ettei tunnu pahalta, koska niitä verorahoja pistetään niin paljon synkempiin juttuihin kun mun elättämiseen.” (M4) Suhteessa turhiin ja paljon suurempiin menoihin, kuten asevarusteluun tai lääketeollisuuteen tutkittava pitää omaa toimeentulotukeaan täysin oikeutettuna. Tutkittavan puhetapaan saattaa vaikuttaa myös se, että yleisesti hän liittyy hyvinvointivaltion kritisoiomaansa systeemiin: ”Se on vähän, että imee verta veren imijältä. Nostaa sossurahaa ja sitten dyykkailee tota ruokansa.” (M4) Eräs tutkittavista perustelee sosiaaliturvaansa sillä, että on täysin ansiokasta, jos perusturvalla onnistuu edistämään mielekästä elämäntapaa ja säästämään näin yhteiskunnan varoja. Kulutuskarkurit kertovat, etteivät juurikaan käytä yhteiskunnan palveluja eivätkä muuten aiheuta kuluja. Useat kulutuskarkurit mainitsevat, etteivät he kasvata terveydenhoitomenoja, koska he pystyvät huolehtimaan omasta terveydestään. Tyytyväiset ja onnelliset ihmiset eivät myöskään tarvitse suurinta osaa sosiaalipalveluista.

”Ja tässä on yks pointti myöskin se, että jos ajatellaan että kyllä tällanen elämä on sen verran terveellistä että tää on hirveen edullista myöskin, kun me ei olla kuluttajia, että tää on edullista yhteiskunnalle sitä kautta.” (N2)¹¹

Vaikka tukien varassa elämistä voidaan myös oikeuttaa, ei kukaan tutkittavista näe nykyisen kaltaista tukijärjestelmää ihanteellisena ratkaisuna. Tukien välttämisen normia korostaa varmasti ulkoinen paine ja yleinen moraalinen puhetapa

¹¹ Lainausta pitää sisällään ehkä tahattoman epäkohdan. Miten niin on edullista, kun ei kuluttamalla pidetä kansantalouden rattaita pyörimässä? Kansantalouden kannalta yksityinen kulutus on merkittävä, onhan sen osuus kokonaiskysynnästä noin 40 % (Virén 1998, 188). Alhaisen talouskasvun aikana julkisuudessa vedotaan nimenomaan yksityisiin kuluttajiin, jotka voisivat kasvattaa tuotantoa ja lisätä työpaikkojen kysyntää (esim. Saarikivi 17.12.2002).

vapaamatkustajuudesta. Irtaantumista korostavan puheen voi kuitenkin nähdä ennenkaikkea kulutuskarkureiden omien tavoitteiden ja ihanteiden ilmentäjänä: ”Niin hienompaahan se olis elää ilman mitään tukia. Sitten olis vielä riippumattomampi ja vapaampi” (N2). Vaikka useat kulutuskarkurit yhtyvät edelliseen, vain yksi päätti tehdä puheesta totta ja irtisanoi työttömyyskorvauksensa. Pällimmäiseksi motiiviksi tutkittava mainitsee vapauden halun: ”minä en halua olla sillä tavalla, että joku sätelee minun elämää.” (M1). Työttömyyskorvaus velvoitti pysymään puhelimen ääressä ja rajoitti esimerkiksi matkustamista. Korvauksista irrottautuneen kulutuskarkurin päätös on henkilökohtainen kritiikki hyvinvointivaltiota vastaan sen kontrolloivasta luonteesta. Kritiikkiä ovat esittäneet muutkin, yleisimmin (uus)liberalistisen näkemyksen kannattajat (esim. Hautamäki 1993).

Hyvinvointivaltion ja vapauden suhteeseen aineisto tarjoaa toisenkin näkökulman. Erityisesti kaksi kulutuskarkuria tuo puheessaan esiin, kuinka vapauden rajoittamisen sijaan hyvinvointivaltio mahdollistaa.

”Että kyllä mä oon niinkun yhteiskunnallekin kiitollinen kaikesta, mitä on niinkun saanu. Niinkun hirveesti, no ihan jo semmosta, että on saanu sellasen perusturvan, jonka varassa on voinu opiskella ja hörhöillä ja silleen, että on kuitenkin musta tosi hienoa, että myös semmosta vapautta tulee sitä kautta.” (N4)

Mahdollistamista korostava puhe paljastaa, etteivät kulutuskarkurit ole kiittämättömiä vapaamatkustajia vaan ymmärtävät hyvin, että sosiaalietuudet ovat mahdollistaneet valinnan ja tarjonneet perusturvan omavaraisuutta kehitettäessä. Kun voi luottaa turvattuun toimeentuloon, ei ole paineita saada viljelyä tai käsitöitä heti tuottavaksi ja voi keskittyä täysin ekoyhteisöelämän kehittämiseen: ”Että siitä kiitos Kelalle” (N2).

Tässä mielessä hyvinvointivaltio näyttää onnistuneen dekommodifikaatio-tavoitteessaan. Hyvinvointivaltio on vähentänyt yksilöiden markkinariippuvuutta kun sosiaaliturva takaa kohtuullisen elintason (Esping-Andersen 1990, 37). Yhteiskuntatalouden uudelleenjaon ja sosiaalipoliittisen uudelleenjaon - verotuksen, tulonsiirtojen ja sosiaalipalveluiden – tarkoitus on ollut vähentää yksilöiden toimeentulon muodostumista pelkästään markkinoilta saatavien tulojen mukaan (Lehtonen 1996, 55). Mutta oliko tarkoitus mennä näin pitkälle? Onko dekommodifikaatio (kapitalistisessa) hyvinvointivaltiossa ikinä voinut tarkoittaa sitä, että yksilöillä on mahdollisuus keskittyä henkiseen kasvuun ja itsensä toteuttamiseen

ansiotyöhön osallistumisen sijaan? Kuten Kyösti Raunio (1990, 76-78) toteaa, on käytännön sosiaalipolitiikkaa toteutettu enemmän yhteiskuntakeskeisestä lähtökohdasta käsin. Humaanit perustelut oikeudenmukaisuudesta, itsensä toteuttamisesta ja vapaudesta on käytännössä alistettu taloudellisille ja tuotannollisille perusteluille kuten työvoiman uusintamiselle. Tästä näkökulmasta dekommodifikaatiotavoitteellakin luulisi olevan rajansa.

Sosiaalietuuksista riippumattomuutta korostava puhetapa muistuttaa kulutuksen välttämisen normia, koska puheesta välittyy tunne omien arvojen ja ulkomaailman ristiriidasta. Kulutusyhteiskunnassa on vaikeaa olla kuluttamatta ja markkinataloudessa vaikeaa olla ilman perustoimeentuloa. Ristiriita näkyy henkilökohtaisen tason lisäksi myös yhteiskunnallisena kysymyksenä, vaikka käytännön tasolla kulutuskarkuruus ei välittömästi aiheutakaan hyvinvointivaltiolle ongelmia. Satojentuhansien työttömien tilastoissa kulutuskarkurit ovat vain pieni ja hiljainen joukko, joka ei välittömästi vahvista hyvinvointivaltion legitimititeettikriisiä (Riihinen 1992, 286). Periaatteessa kulutuskarkurit kuitenkin horjuttavat kolmiyhteyttä. He ovat löytäneet tavan elää omaa elämäänsä toisaalta systeemin ulkopuolella, toisaalta systeemiä hyödyntäen. Kulutuskarkurit esittävät puheessaan vaihtoehtoja ja näköaloja ristiriidan ratkaisemiseksi.

9.2. Itsensä elättämisen mahdollisuudet

Kulutuskarkureiden vähiten utopistinen ratkaisu elämäntavan ja toimeentulon ristiriitaan on haave siitä, että voisi elättää itsensä omilla ansiotuloillaan.

”No mulla on tällöinen hyvin pienimuotoinen unelma, että joskus vois tehdä jotain sellasta pienimuotoista, josta saisi elantonsa, ehkä jotain käsityöjuttua tai taidejuttua tai tällöistä.” (N3)

Tutkittava on kouluttanut itsensä artesaaniksi, käynyt työvoimapolitiittisilla yrittäjäkursseilla ja hankkinut itselleen osa-aikayrittäjyyden. Käytännössä yrittäminen ei kuitenkaan ole realistista, sillä käsityöistä saatavat tulot eivät riittäisi välttämättömiin menoihin, eläkevakuutusmaksuihin yms. Tämä ristiriita johdattaa helposti usein esitettyyn ratkaisuun yrittäjyyden helpottamisesta (esim. Hautamäki 1993, Soininvaara 1994). Jos yrittäjyyteen liittyisi vähemmän sivukuluja ja byrokratiaa, voisivat useat ekoyhteisöjen asukkaat vahvistaa omia ansioitaan

myymällä käsitöitä, tarjoamalla hoitopalveluja tai myymällä itseviljeltyjä tuotteita. Esimerkiksi Katajamäessä on jo pohdittu yrttien ja hunajan jalostamista markkinatuotteiksi, mutta päätoimeentuloksi myyntituloja on vielä vaikea kuvitella.

Yrittäjyyttä ja ansiotyön mahdollisuuksia vahvistava ratkaisu olisi vallitsevan talousjärjestelmän etujen mukainen ja tukisi nykyisessä yhteiskunnassa kulutuskarkureiden riippumattomuuspyrkimyksiä. Jos ekoyhteisöissä elävät ihmiset pystyisivät elättämään itsensä ja mahdollisesti jopa työllistämään enemmän, heidän yhteiskunnallinen uskottavuutensakin lisääntyisi. Koska kuten eräs tutkittavista toteaa: ”Täs vaiheessahan tää on tietenkin leikkiä, koska se liittyy tietenkin ulkoseen tukeen myös” (M2). Tavoitteena on siis järjestelmästä toimeentulon tasolla riippumaton yhteisö. Yksinkertaisuudestaan huolimatta haaveella on nykyisessä talousjärjestelmässä vaara jäädä toteutumatta. Vai voisivatko kulutuskarkurit toimia vartenotettavina palveluiden tarjoajina ja tuottajina nykyisillä markkinoilla? Palveluiden tarjoajina ekoyhteisöillä voisi hyvinkin olla kysyntää, jos palveluiden tuottaminen olisi joustavampaa. Käsitöiden yms. myynti riippuisi markkinoiden kysynnästä ja kulutustottumuksista. Kalliimpia, mutta ”eettisempiä” tuotteita ostavien kuluttajien tulisi olla pikemminkin kollektiivista hyvinvointia kannattavia kuin taloudellista hyötyään maksimoivia (Vrt. Uusitalo 1986). On mahdollista, että tiedostava kulutus lisääntyy, toisaalta on myös mahdollista, että talouskasvun heikentyminen lisää työttömyyttä, jolloin yleinen ostovoima heikkenee. Tällöin itsensä elättäminen nykyisillä, globaalien talouden markkinaehdoilla olisi kulutuskarkureille entistä vaikeampaa.

9.3. Ratkaisuna perustulo

Toimeentulon ja elämäntavan väliseen ristiriitaan on kulutuskarkureilla olemassa ratkaisu: perustulo¹². Eikä ihme, perustuloideathan liittyvät perinteisesti vihreään

¹² Suomalaisessa keskustelussa yleisimmin käytetty termi on kansalaispalkka. Samasta ideasta on käytetty myös käsitteitä kansalaistulo, perustulo, sosiaalinen tulo (Lahtinen 1992, 13). Käytän tässä Lahtisen tavoin perustulon käsitettä, sillä se kattaa laajimmin erilaisia malleja.

ideologiaan (esim. Soininvaara 1994, Monö 1982) ja kapitalismikritiikkiin (esim. Gorz 1985). Toisaalta perustuloajatuksella on kannattajia lähes kaikissa poliittisissa puolueissa (Lahtinen 1992, 21-22). Perustuloidea voi lähestyä eri näkökulmista. Perustulossa voi ideologisen lähtökohdan mukaan korostaa joko sen yrittäjyyttä suosivaa luonnetta tai tasa-arvoistavaa vaikutusta. Kaikissa perustuloideoissa on kuitenkin olennaista ansiotyötulojen ja toimeentulon välisen yhteyden purkaminen ja sosiaaliturvan yksinkertaistaminen (mt., 49). Perustulosta ja kansalaispalkasta on keskusteltu suomalaisessa sosiaalipolitiikassa ahkerasti 1980-luvun puolivälissä, jolloin se liittyi vaihtoehtoisen sosiaalipolitiikan kehittämiseen (Raunio 1990, 156). Aiemmissä tutkimuksissa Kimmo Saariston (1994, 40) tutkimat ekosentristit kannattavat kansalaispalkkaa hyvänä perustoimeentulona, jonka turvin voisi elää vaatimatonta elämää. Myös Lehtosen (2000, 68) tutkittavat suosittelevat, että yhteiskunnan tulisi tukea ekoyhteisöjä taloudellisesti esimerkiksi kansalaispalkan muodossa.

Toisin kuin Saaristo (1994), en kysynyt suoraan tutkittavien mielipidettä perustulosta, mutta kaksi kulutuskarkuria tuo asian esiin. Ensimmäinen ehdotus on ratkaisu lähinnä ekoyhteisöasukkaiden toimeentulo-ongelmiin:

”Mä oon niinkun tässä ekoelämävuosina tullu kyllä siihen tulokseen, että olis hirveen hyvä, jos saatais jonkinlainen perustulo, kansalaispalkka, millä nimellä nyt halutaan sanoa. Esimerkiks vaikka tän kaltaista elämänmuotoa haluaville. Että ihan vaikka valtion taholta niinkun osotettais maatiloja, joihin sitten ihmiset vois asettua ja siellä maksutta, että ei tarte maksaa -- niinkun hoitais sitä maata, hoitais sitä paikkaa ja sillä lailla päästäis niinkun hirveen pieneen rahantarpeeseen.” (N1)

Tutkittavan esittämä idea kansalaispalkasta koskee vain ekoyhteisöelämäntavan valitsevia. Tyhjien tilojen asuttaminen olisi aluepolitiikkaa ja estäisi maaseudun autioitumista. Jos valtio osoittaisi ekoyhteisöille maksuttomia tiloja ja takaisi pienellä tulolla perusturvan, voisivat ekoyhteisöt pyrkiä rahattomampaan elämäntapaan. Ajatuksena tilojen luovuttaminen kuulostaa varteenotettavalta. Keväällä 2003 perustettava yhteisöjen yhdistys aikookin perustaa säätiön, jolle testamentattuja tiloja voitaisiin käyttää uusien yhteisöjen kehittämiseen.

Maatilavisiota kannattaa myös rahattomuutta korostava tutkittava. Hänen mukaansa valtion osoittamat maatilat mahdollistaisivat täysin rahattoman elämäntavan

valitsemisen. Kun vuokraa ei tarvitse maksaa ja elinehdot tuotettaisiin itse, olisi ekoyhteisöissä mahdollista elää ilman rahaa. Tutkittava kyseenalaistaa yleensäkin perusturvan rahasideonaisuuden. Hänen mielestään perusturva voitaisiin taata jokaiselle ilman rahaa, että ”ne tulis vuorenvarmasti kaikille sitten, siis leipä ja lämpö”. (M1) Rahaa tarvittaisiin vasta, jos haluaa jotain ylimääräistä perustason lisäksi. Periaatteessa malli vastaa perustuloajattelua, erotuksena on vain perusturvan hyödykemuoto. Perustuloideassa on olennaista, että pienen perustulon lisäksi on mahdollista tehdä ansiotöitä ilman, että se vähentää perustulon määrää (Lahtinen 1992). Perustulon käyttöönotto helpottaisikin yrittäjyyttä ja mahdollistaisi lisäansiot joustavammin kuin nykyinen järjestelmä (mt., 79).

Toinen perustuloa ehdottava tutkittava rinnastaa toimeentulotuen kansalaispalkkaan, jolloin hän ei myöskään koe toimeentulotuen nostamista ongelmaksi.

”No mä aattelen sitä, että se on niinkun kansalaispalkkaa periaatteessa. Että niinkun mä saan palkkaa siitä, että mä hengaan täällä ja teen sitä duunia, mitä mä oon tullu tänne tekemään. Eli pikkuhiljaa auttaa jollain tavalla itteeni ja maailmaa menemään johonkin uuteen suuntaan.” (M4)

Kulutuskarkurin mielipide siitä, tulisiko kansalaispalkan vastikkeena olla joitain velvollisuuksia on, että sen verran ”että yrittää tehdä jotain hyödyllistä ja omasta mielestään tarpeellista.” (M4) Tutkittavan käsitys muistuttaakin Jan Otto Anderssonin (1993, 264-266) esittämää kansalaistuloa, jossa tuen saaminen ei liity mihinkään yhteiskunnan määrittämään työvelvoitteeseen. Osa perustulomalleista taas korostaa tuen saamisen vastikkeellisuutta. Esimerkiksi Kati Peltola (1997) esittää, että kunnat tarjoaisivat kansalaistyötä kaikille, jotka alittavat tietyn, valtakunnallisesti sovitun pohjatulon. Anderssonin (1993, 268) mukaan tuen vastikkeellisuutta korostava kansalaispalkka voi olla hyvä ratkaisu tilanteessa, jossa tuloa ei olla valmiita antamaan ehdoitta. Kansalaispalkka ei lisää yhtä lailla vapautta kuin kansalaistulo, mutta kuten Andersson toteaa, se saattaa olla parempi demokraattisen yhteisyyden kannalta. Kulutuskarkuruuden näkökulmasta sekä kansalaistulo että –palkka olisivat mahdollisia vaihtoehtoja, jos tulon vastikkeeksi kelpaisi ekoyhteisössä tehtävä työ ja yhteiskunnallinen aktiivisuus.

Edellä olleessa lainauksessa tutkittava mainitsee tekevänsä työtä, vievänsä maailmaa uuteen suuntaan. Työn määrittely yksilöllisestä lähtökohdasta herättää kuitenkin

kysymyksen siitä, miten yhteiskunta toimisi, jos kaikki ”hengaa” ja tekee jotain ”omasta mielestään tarpeellista”. Esimerkiksi Gorzin (1985, 53) mallissa korostetaan, että perustarpeet takaavan tuotannon jatkuvuus edellyttää jokaiselta 20 000 tunnin osallistumista välttämättömään, heteronomiseen tuotantoon. Vasta heteronomisen tuotannon toimivuus mahdollistaa autonomisen toiminnan, joka ei perustu pakkoon eikä hengissä selviämisen turvaamiseen (mt., 69). Gorzin perustulomallissa turvataan jokaiselle oikeus työhön, mutta myös edellytetään kollektiivisesti määritellyn työpanoksen antamista.

Yleisesti perustulomallit kyseenalaistavat kuitenkin nykyisen yhteiskuntamme rajoitetun käsityksen työstä irrottamalla ansiotyön ja toimeentulon toisistaan. Esimerkiksi Ilpo Lahtinen (1992, 49) kirjoittaa, että ansiotyökeskeisyydestä irrottautuminen on perustuloajattelun keskeinen idea. Duaalitalousmalleja tutkinut Lasse Rautniemi (1991, 13-17) määrittelee työn Marxin mukaisesti ihmisen ja luonnon ja toisaalta ihmisten välisenä suhteena. Ensinnäkin ihmisen ja luonnon väliseen suhteeseen liittyvä työ on ihmislajille välttämätöntä ja se perustuu käyttöarvojen luomiseen. Kapitalistinen palkkatyöyhteiskunta on kuitenkin muuttanut työn luonnetta ihmisten väliseksi suhteeksi, jolloin työtä tehdään vaihtoarvoa, voittoa varten. Perustulomalleissa kyseenalaistetaan palkkatyöhön sidotun työvoiman määritelmät laajentamalla hyväksytyt työn käsitettä.

Perustulo mahdollistaisi yksilön itsetoteutuksen ja itselle merkityksellisen tekemisen. Perustulon turvin yksilöt olisivat vapaita valitsemaan toisin, työskentelemään haluamansa määrän ja jakamaan työt oman jaksamisen mukaan. Siinä mielessä perustulo sopisi hyvin ’elämänpoliittisesti herkkään’ sosiaalipoliittiseen järjestelmään, jossa yhteiskunta ei estä vaan mahdollistaa. Jos ansiotyön ja toimeentulon yhteyttä purettaisiin, yksilöt olisivat vapaampia toteuttamaan omaa elämänpolitiikkaansa. Koska kuten Julkunen (2000, 235) toteaa, kapitalistinen palkkatyöyhteiskunta ei täysin mahdollista elämänpoliittisia valintoja ja vapautta. Ja kun hyvinvointivaltio perustuu palkkatyöyhteiskuntaan ja täystyöllisyyteen (esim. Rahkonen 1996, 197), on se yhtäläillä sidottu ansiotyöhön kannustamiseen ja ahtaaseen työn määritelmään. Ahdas työn määritelmä ja ihmisarvon sitominen tuotantoprosessiin taas syrjäyttää työttömiä ja vajaakuntoisia (esim. Illich 1991). Tähän ongelmaryppäeseen perustulo tarjoaisi yhden ratkaisun, jolla on lukuisia etuja

hallinnon yksinkertaistumisesta yksilön tulevaisuudensuunnitelmien tukemiseen (Andersson 1993, 265). Käytännössä perustulon seurauksista ei olla yksimielisiä ja sitä on vaikea toteuttaa ilman vahvaa poliittista kannatusta.

9.4. Ekoyhteisöt hyvinvoinnin tuottajina

Kulutuskarkurit ovat yhtä mieltä siitä, että tiettyjä julkisia palveluja (esim. koulutus, terveydenhoito) tarvitaan, ja että hyvinvointivaltiolla on tärkeä rooli niiden tuottamisessa. Hyvinvointivaltio puheessaan kulutuskarkurit kuitenkin liittävät hyvinvointivaltion yleiseen systeemiin, joka esimerkiksi rikkoo sosiaalisia turvaverkkoja ja heikentää yhteisöllisyyttä. Valtio ei ole onnistunut tuottamaan hyvinvointia ja turvaamaan itsesäädettäviä elinpiirejä ja autonomiaa. Yhteisöllisyyden näkökulmasta kulutuskarkurit kritisoivat myös esimerkiksi sukupolvien välistä kuilua vahvistavia sosiaalipalveluja. Hyvinvointivaltion kritiikki (ja toisaalta riippumattomuuden tavoite) herättää ajatuksia vaihtoehtoisista toimintatavoista:

”Joo, että kyllä mä mielummin nään, että esimerkiks tän kaltaset yhteisöpaikat vois lakata nostamasta hiljaksiin mitään tukia ja sitten kun ne vankistuu ja vahvistuu, niin pystyis tuottamaan jotain välittömiä sosiaalipalveluja esimerkiks.” (M3)

Ekoyhteisöissä onkin ollut ideana täydentää hyvinvointivaltion turvaverkkoa. Esimerkiksi Keuruun yhteisön tausta-ajatuksena on toimia ”kolmannen sektorin toimintamallien testauspaikkana, jossa voi elää hyvää elämää vaikkapa vain 20-prosenttisesti työllistyneenä, vanhana, vammaisena tai tilapäisesti talkoolaisena” (Ekokylät ja yhteisöt Suomessa 2000).

Kovin konkreettisia vaihtoehtoja sosiaalipalvelujen tuottamiselle kulutuskarkurit eivät esitä. Kaikkia vaihtoehtoja yhdistävä tekijä on kuitenkin yhteisöllisyyden vahvistaminen ja sosiaalisen turvaverkon paikkaaminen. Kun nykyinen, kilpailua vahvistava linja rikkoo sekä ”primäärejä että valtiollisia turvaverkkoja” (M2), voivat ekoyhteisöt parsia verkkoja kasaan. Esimerkiksi eräs tutkittava haaveilee vaihtoehtoisesta vanhainkodista, jossa on eri sukupolvet yhdessä, ”et enemmän takas siihen perhemalliin” (N3). Vahvistuneet yhteisöt voisivat myös ottaa turvaverkoista pudonneita ”siipien suojaansa” (M3). Esimerkkinä tutkittava kertoo, kuinka Katajamäelle saapui eräänä kesänä ulkomaalainen mies ilman rahaa ja turvaa. Ekoyhteisö tarjosi miehelle ruuan ja asunnon työtä vastaan, kunnes mies pääsi

”jotenkin normaalin ihmisen kirjoihin”(M3). Lisäksi lasten hoito ja yhteiskuljetukset järjestetään ekoyhteisöissä jo nyt luonnostaan yhteisöllisesti.

Yhteisöllisyyden vahvistaminen on riskiyhteiskunnassa olennaista (Pahl 1998). Yhtäläillä kun perunoiden kasvattaminen on reagoimista tuleviin ruokakriiseihin, on yhteisöllisyyden uudet muodot reaktio riskiyhteiskunnan epävarmuuteen. Selvimmin tämän yhteyden tuo esiin tutkittava, joka näkee ihmiskasvoisten yhteisöjen kehittämisen olennaisen tärkeäksi ihmisten kriiseistä selviytymisen kannalta.

”Niin se tapa, millä niitä (kriisejä) pystytään kohtaamaan on juuri se, että ihmisillä on joku piiri, jonka kanssa he pystyy niitä käsittelemään. Että tavallaan just se sosiaalipoliittinen kuvio, mikä nyt erottaa ihmisiä toisistaan, niin sen ohessa tai sen lisäksi pitäis olla tällasia ihmisen yhteisöllisyyttä tukevia elementtejä, joiden puoleen ne voi kääntyä kriisivaiheessa.” (M2)

Ekoyhteisöjen asukkaiden puhe hyvinvointipalvelujen tuottamisesta voidaan liittää yhteisöllistämistä korostavaan hyvinvointivaltiokritiikkiin. Useat eri ideologiset suuntaukset ovat tarjonneet yhteisöjen voimistumista ja vapaaehtoistyötä vahvan valtion vaihtoehdoksi. 1980-luvun lopulla Anneli Anttonen (1989, 69) määritteli yhteisöllistämistästrategiat sosiaalipoliittiseksi innovaatioksi, jonka avulla pysäytetään sosiaalipalvelujen jatkuva laajentuminen ja toisaalta vastataan ”arjen rakennemuutoksen” aiheuttamiin sosiaalisiin ongelmiin. Laman ja hyvinvointivaltion kriisi –keskustelun seurauksena yhteisöllistäminen on liitetty kommunitaristiseen suuntaukseen ja sekatalousajatteluun (Matthies 1996), joissa pyritään vähentämään julkisen sektorin osuutta sosiaalimenoista. Nimenomaan yhteisöasumista on myös pidetty uuden sosiaalipoliittisen järjestelmän mahdollistajana (Anttonen 1989b, 11). Käytännössä Anttonen mainitsee esimerkkeinä yhteisöasumisen mahdollisuuksista mm. lasten päivähoiton järjestämisen, vanhusten ja vammaisten palveluasunnot ja pienimuotoisten hoitoyhteisöjen rakentamisen (mt., 10-12).

9.5. Suhtautuminen systeemiin

Kulutuskarkureiden puhe hyvinvointivaltiosta jäsenyy myös sen mukaan, miten he laajemmin puhuvat systeemistä ja vallasta. Käsitukset utopioista ja hyvinvointivaltion vaihtoehdoistakin vaihtelevat sen mukaan, kokevatko kulutuskarkurin toimivansa systeemin ulkopuolella vai sen sisäpuolella, sitä vastaan vai sitä hyödyntäen.

Ensinnäkin kulutuskarkurit tuovat usein puheessaan esiin välimatkaa ulkopuoliseen yhteiskuntaan. Vaihtoehtoprojektina pyritään irrottautumaan systeemistä ja luomaan omaehtoista elämäntapaa (Aho 1985, 222). Lehtosen (2000, 65) havaintojen mukaan ekoyhteisöjen suhtautuminen ympäröivään yhteiskuntaan on kuitenkin kaksijakoinen: toisaalta halutaan erottautua siitä omilla elämäntapavalinnoilla, toisaalta kuitenkin oma elämäntapa arvotetaan yhteiskunnan antamien normien avulla. Ekoyhteisöissäkään ei pystytä elämään täysin yhteiskunnan ulkopuolella. Ovathan asukkaat jo konkreettisestikin toimeentulon tasolla riippuvaisia sosiaaliturvasta, yhteisöjen tilat on ostettu pankkilainalla jne.

Oma aineistoni tukee havaintoja kaksi- tai jopa monijakoisuudesta. Aineistosta on nähtävissä eriasteisia puhetapoja siitä, pyritäänkö elämään yhteiskunnan sisällä vai karkaamaan täysin. Puhetavat voi kärjistää kahteen, ääripäitä edustavaan puhetapaan.

Yhteiskuntaa hyödyttäen
”...jotenkin musta tuntuu, että haluu tehdä työtä tässä yhteiskunnassa. Että tavallaan tuntuu, että myös ehkä omalta osaltaan niinkun, en mä tiedä näyttää esimerkkiä, mutta siis silleen, että kuitenkin toimii sen yhteiskunnan sisällä ja ehkä sitten omalta osaltaan myös sit muuttaa sitä sieltä käsin, kun se että niinkun eristäytyy sellaseen omaan maailmaansa.” (N4)
Mieluummin irti
”Kyllä minä tuota ihan niinkun selkeästi oon alusta pitäen niinkun ajatellut sitä, että me jotenkin päästään tasapainoisempaan elämäntapaan. Joka juuri tarkoittaa nimenomaan sitä, että ei ole joku sellanen Paavo Lipponen, joka sieltä vaan ottaa niskasta kiinni, että hei pysykääs aisoissa. Me voidaan sanoa Paavo Lipposelle, että pidä sinä Paavo turpas kiinni, mutta me eletään näin. Ja meillä on kanttia täällä myös sanoa sillä tavalla ja toimia niin, koska se ei pysty. Että jos se ottaa sähköit meiltä pois niin sitten ne vie. Jos ne sanoo, että me ei anneta teille rahaa ettekä saa kaupasta ruokaa niin hahhaa, meilläpä on ruokaa itellä täällä, ei se haittaa.” (M1)

Taulukko 6. Puhetta systeemistä

Mieluummin irti –puhetavan tuo parhaiten esiin tutkittava, joka liittyy irrottautumisen omavaraisuuden ihanteeseen, riskitietoisuuteen ja nykyjärjestelmän kritiikkiin. Toinen tutkittava taas puhuu ”eskapismistaan” eli halusta ”jättää ton ja elää itse mahdollisimman eri tavalla” (M3). Riskien täyttämässä maailmassa on perusteltua pyrkiä omavaraiseksi peruselintojen suhteen, mikä taas mahdollistaa yhteiskunnasta irrottautumisen. Yhteiskunnallisesta vallankäytöstä pyritään irti, koska oma utopistinen käsitys ”tasapainoisemmasta elämästä” tukee vallan siirtämistä

paikalliselle tasolle. Valta siirtyy yhteisölle ja yksilölle itselleen. Omavaraisen tuotannon ja rahattomuuden lisäksi tutkittava mainitsee yhteisöllisyyden riippumattomuuden mahdollistajana. Kun yksi osaa laittaa ruokaa, toinen viljellä ja kolmas hoitaa lämmityksen, on mahdollista tulla toimeen omillaan.

Kulutuskarkurin poleeminen puhetapa ”sellasesta Paavo Lipposesta”, jolle uskaltaa haistatellakin tuo helposti mieleen anarkismin valtioinsituutioihin kohdistaman vihamielisyyden (Ward 2001, 299) tosin sillä erotuksella, ettei kukaan kulutuskarkureista käyttäydy vihamielisesti tai liputa anarkismin aatteen alla. Valtiovastaisuuden sijaan kulutuskarkuruuden ja anarkismin yhteyttä voi tarkastella yhteisöjen ja taloudenpidon näkökulmasta. Kuten anarkistit, kulutuskarkurit korostavat autonomisten yhteisöjen vahvistumista ja ”itsesäädeltäviä elinpiirejä” (M2). Salen (2001, 98) esittämän hahmotelman yhteisöistä, joilla on valta ja resursseja ratkaista ongelmia paikallisesti tuttujen ihmisten kesken voisi tulkita myös mielummin irti – puhetavan edustajien ideaaliksi.

Mieluummin irti –puhetapa viittaa radikaalimpiin vaihtoehtoihin nykyisessä globaalissa talousjärjestelmässä. Ensinnäkin jo rahattoman elämäntavan yhteydessä mainitut talkoot, naapuriapu ja vaihtotalouden vahvistaminen viittaavat epävirallisen talouden vahvistamiseen. Ward (2001, 293) käsittää epävirallisen talouden muodoiksi sekä perinteisen, kotitalouden piiriin kuuluvan ja yhteisöllisen talouden että ”maanalaisen talouden”, jossa viitataan lakia rikkovaan, meillä yleisemmin harmaana taloutena tunnettuun vaihtoon. Kulutuskarkureiden naapuriapu ja vaihto on suurelta osin edellä mainittua yhteisöllistä taloutta, jossa ei vaihdeta rahaa. Toisaalta eräs kulutuskarkuri tuo esiin, että hän saattaa tehdä yksittäisiä hierontakeikkoja ’pimeesti’ sosiaaliturvan ja verotuksen monimutkaisuuden vuoksi. Wardin tavoin kulutuskarkurit näkevät tavaroiden ja avun vaihdon luonnollisena ja kestäväenä taloudenpitona. Epävirallisen talouden voisi tulkita myös riskien varalta varustautumiseksi. Talouskriisit vahvistavat epävirallisen talouden roolia kuten lukuisat esimerkit köyhemmistä maista osoittavat (Giddens 1994, 166).

Yhteiskuntaa hyödyntäen –puhetapa liittyy vaikuttamispyrkimyksiin. Vanhustenhoidossa työskentelemisestä haaveileva tutkittava uskoo, että maailman muuttaminen onnistuu paremmin systeemin sisältä käsin. Myös koulutusten

järjestäminen ja julkisuus on systeemin sisällä toimimista. Lisäksi esimerkiksi sosiaalietuudet, palkkatyö ja julkiset palvelut pitävät kulutuskarkurit osin väkisinkin kiinni systeemissä. Puhetapojen ristiriitaisuus paljastaa vaihtoehtoprojektien paradoksin: toisaalta halutaan vaikuttaa, toisaalta karataan. Aho (1985, 233) kuvaa ristiriitaa ”veteläksi suoksi”, jossa vaihtoehtoina ovat myönnytykset ja alistuminen systeemin toimintatapoihin tai vaikutuksen kannalta vaikeaan ”ghettoon” ajautuminen. Ratkaisuna Ahokin viittaa mahdollisuuteen pitää toinen jalka systeemissä ja toinen ghetossa. Systeemiin suhtautuminen vaikuttaa myös siihen, pysyvätkö kulutuskarkurit marginaalisena vaihtoehtoprojektina vai vaikuttavatko he laajemmin yhteiskunnan tulevaisuuteen.

10. ELÄMÄNPOLITIIKASTA YHTEISKUNTAPOLITIikkaAN

Elämänpolitiikan ajatus siitä, että yksilöllisillä valinnoilla on myös rakenteellisia vaikutuksia, suuntaa tarkastelemaan kulutuskarkuruutta yhteiskuntapolitiikkana. Myös diskurssien valtataistelun näkökulmasta on mielenkiintoista pohtia, minkälaista diskurssia kulutuskarkuruus on vahvistamassa. Foucault’laisittain ajateltuna voi kulutuskarkureiden puhetta tulkita vastadiskurssina, joka itsessään kantaa muutoksen siementä (Burr 1995, 90). Näen, että elämänpoliittisilla valinnoilla ja elämäntapaa tukevilla diskursseilla on mahdollista vaikuttaa rakenteisiin. Minkälaisia haasteita kulutuskarkuruus aiheuttaa? Minkälaiseen yhteiskuntapolitiikkaan tutkittavien elämänpolitiikka meidät opastaa?

10.1. Kulutuskarkuruuden haasteet hyvinvointivaltiolle

Kulutuskarkuruus herättää useita hyvinvointivaltion kannalta olennaisia kysymyksiä. Ensinnäkin materiaalisen elintason vapaaehtoinen alentaminen haastaa hyvinvointivaltion perinteiset tavoitteet. Teoksessaan ”60-luvun sosiaalipolitiikka” Pekka Kuusi (1961, 18-24) on hahmotellut suomalaisen sosiaalipolitiikan tulevat vuosikymmenet, kun hän nimeää yhteiskuntapolitiikan ylimmäksi tavoitteeksi kansalaisen parhaan eli yleisen elintason kohottamisen. Näin myös ”yhteisen taloudenpitomme perimmäisenä tavoitteena ei voi olla muu kuin jatkuva taloudellinen kasvu” (mt., 24). Kuusen aikoihin kansantulon kartuttaminen olikin ”ihmiskunnan

johtava ajatus” (mt., 27) mutta kuten Kuusi itsekin pohtii, ei kasvuvauhti ole rajaton. Talouskasvun nopeuteen näyttää Kuusen mukaan vaikuttavan nimenomaan yksittäisten ihmisten tarve kulutuksen lisäämiseen, jolloin saattaa myös olla, että yleinen elintason kohoaminen heikentää kulutuskysyntää. Varsinkin, kun näyttää, että ”kansalaiset lunastavat elintonsa nousun -- mm. ainaisen kiireen hinnalla” (mt., 30-31). Kulutuskarkureiden elämänpoliittinen valinta osoittaa, että Kuusen ennustus osui oikeaan.

Kulutuskarkureiden elämäntavassa korostuu elämänlaatu elintason sijaan. Sosiaalipoliittisessa keskustelussa on jo 1970-luvulta lähtien tuotu esiin talouskasvutavoitteen aiheuttamia ongelmia nimenomaan yksilöllisen elämänlaadun ja hyvinvoinnin suhteen. On korostettu, että sosiaalipolitiikassa olisi ”siirryttävä aineellisten resurssien jakamisesta elämän laadulliseen parantamiseen” (Raunio 1990, 56), ja että hyvinvointia tulisi tarkastella aineellista elintaso kokonaisvaltaisemmin (Allardt 1976). Kulutuskarkurit kyseenalaistavat aineellisten resurssien jakamisen kahdestakin näkökulmasta. Ensinnäkin he uskovat, ettei (pelkkä) materia tuo onnea. Köyhyys- ja hyvinvointikeskustelun näkökulmasta kulutuskarkurien valinta osoittaa, että suhteellisen köyhyyden kokeminen on yhteydessä yksilön arvoihin ja valintoihin; myös köyhäksi tilastoitu voi olla tyytyväinen ja hyvinvoiva. Tällöin korostuu entisestään hyvinvoinnin subjektiivinen tulkinta. Toiseksi kulutuskarkurit kritisoivat elintason kasvattamista ympäristönäkökulmasta. Herääkin kysymys, eikö hyvinvointivaltionkin tulisi tuntea ekologinen vastuunsa? Tulisiko länsimaisessa sosiaalipolitiikassa asettaa rajoituksia kohtuulliselle kulutustasolle? Tällöin sosiaalipolitiikan tavoitteet kulutusmahdollisuuksien kasvattamisesta suuntautuisivat enemmän kansantulon tasoittamisen suuntaan (vrt. Kuusi 1961, 28). Kulutusmahdollisuuksien tasoittaminen on oleellista myös globaalin solidaarisuuden näkökulmasta (Monö 1982, 109).

Hyvinvointivaltion tavoitteet asettuvat uuteen valoon elämänpolitiikan aikakaudella. Elämänpolitiikka haastaa perinteisen pohjoismaisen hyvinvointivaltion, jossa vapaus on osin sidottu palkkatyöasemaan ja viranomaisten kontrolliin. Voiko nykyiseen talousjärjestelmään sidottu hyvinvointivaltio tukea yksilöiden elämänpolitiikkaa? Tarjoaako täystyöllisyyteen ja talouskasvuun perustuva hyvinvointivaltio todellisia vaihtoehtoja? Esimerkiksi Kyösti Raunio (1990, 157) toteaa kyynisesti, että niin

kauan, kuin sosiaalipolitiikka on sidottu palkkatyöhön, ei vaihtoehtoisille ratkaisuille ole ”mainittavia edellytyksiä”.

Roosin ja Hoikkalan (1998, 17-18) mukaan elämänpolitiikan ottaminen sosiaalipolitiikan tavoitteeksi tarkoittaisi äärimmilleen vietynä hyvinvointivaltion purkamista. Toisena vaihtoehtona he mainitsevat yksilökeskeisemmän hyvinvointivaltion, jolloin politiikan lähtökohdaksi otetaan yksilöiden elämäntapa ja elämänvalinnat. Tätä tuettaisiin yhteisöllisyyden vahvistamisen ja joustavampien palvelujen, kuten esimerkiksi kansalaispalkan ja neuvonnan avulla. Toisaalta elämänpolitiikka herättää myös kysymyksen siitä, voiko valtio ylipäättään tukea yksilöiden subjektiivista hyvinvointia. Esimerkiksi J.P. Roos (1998, 24) ei näe mahdollisena, että valtio kykenisi parantamaan ihmisten sisäistä elämäntapaa. Myös ekologisessa hyvinvointivaltiokritiikissä on vaadittu valtion tehtävien rajoittamista taloudelliseen uudelleenjakoon ja juridisiin tehtäviin, sillä yksilöllinen sosiaalihuolto on vain osaltaan lisännyt ongelmia objektivoinnilla, medikalisoimalla ja psykologisoimalla kohteensa (Anttonen 1989, 118). Hyvinvointivaltion suoja tarkoittaa myös kontrollia ja asiantuntijariippuvuutta (Illich 1990, 52) ja heikentää kansalaisten omaa vastuuta ja vapautta huolehtia lähimmäisistä (Monö 1982, 76). Kulutuskarkureiden elämänpolitiikka tunkeutuukin perimmäisiin kysymyksiin yksilöiden ja yhteiskunnan välisestä suhteesta. Kuinka paljon yhteiskunnassa jätetään vastuuta yksilölle, kuinka paljon heitä tarvitsee suojella ja ohjata?

Yksilöllisen elämänpolitiikan ottaminen sosiaalipoliittiseksi tavoitteeksi saattaisi merkitä sosiaalityön vahvistumista. Sosiaalityöllä voisi olla tärkeä tehtävä sisäisen elämäntapaa ja elämäntapoliittisten valintojen tukemisessa ja uusien mahdollisuuksien hyödyntämisessä (tosin vrt. Roos 1998, 24). Nykyisessä tilanteessa sosiaalityö on kuitenkin yhtälailla sidottu palkkatyöyhteiskuntaan ja talousjärjestelmään, jolloin tehtäväksi jää lähinnä työyhteiskunnan ”kitkattoman toiminnan” ylläpitäminen (Matthies 1990, 122). Kriittisesti voisikin todeta, että kuten materiaaliseen elintason sidottu sosiaalipolitiikka, myös sosiaalityö tukee syrjäyttäviä rakenteita. En tiedä, voitaisiinko virallisen ”systemin” osana toimivassa sosiaalityössä tukea kulutuskarkureiden ratkaisuja. Onko sosiaalityössä mahdollista pitää työttömyyttä uutena mahdollisuutena, joka johtaa sosiaalietuuksien ”väärinkäyttöön” ja palkkatyötä vieroksuvaan elämäntapaan?

Väitän, että sosiaalityöllä on todellisia mahdollisuuksia edistää elämänpolitiikkaa ja syrjäytymistä vasta, jos luovutaan palkkatyö- ja kulutusyhteiskunnan arvojen hallitsevasta asemasta. Jos sosiaalityötä tehtäisiin Matthiesin (1990, 20) hahmotteleman vaihtoehdoisen sosiaalityön mukaisesti asiakkaan tarpeista ja yksilöllisestä tilanteesta käsin, voitaisiin esimerkiksi työttömiä ohjata pohtimaan tilannettaan ”toisena mahdollisuutena”. Tällöin voitaisiin luoda edellytyksiä rehelliselle refleksiivisyydelle. Työttömät esimerkiksi voisivat kysyä itseltään, mitä he elämältään haluavat ja miksi he ovat tyytymättömiä elintasoonsa (vrt. Angerpuro 1996, 142). Näin he voisivat giddensiläisittäin palata peruskysymysten äärelle ja muuttaa mahdollisesti elämäntapaansa subjektiivista hyvinvointia tukevaksi. Ainakin Giddens (1994, 187) on optimistinen sen suhteen, että yksilö voi materiaalisessa puutteessakin muuttaa ”psykykkistä ulkonäköään” ja lisätä itsearvostustaan. Elämänpolitiikan tukeminen edellyttää hyvinvointivaltion ammattilaisten arvojen muuttumista niin, että käytännön työssä tuetaan moninaisia elämäntapavalintoja (vrt. Matthies 1990, 64).

Toisaalta, riittääkö pelkkä arvojen muuttuminen ja yksilöllisten valintojen tukeminen? Esimerkiksi Juha Siltala (1996, 181) kiinnittää huomion myös talouden rajoittavaan ja voimakkaaseen rooliin:

”vasta kun talous on palautettu uhreja vaativasta epäjumalasta takaisin hyvän elämän välineeksi, voidaan vakavasti puhua yksilöllisistä elämäntapavalinnoista ja moraalisesta vastuusta”.

Kulutuskarkuruus herättääkin kysymyksiä hyvinvointivaltion, elämänpolitiikan ja talousjärjestelmän suhteesta. Kun yhteiskuntapolitiikan tavoitteeksi on otettu kansantulon kartuttaminen, myöntää Kuusikin (1961, 26), että ”humanitääriissyntyinen toiminta tulee puserrettavaksi kansantaloudellisen kehityksen kylmiin lukusarjoihin”. Kärjistäen voisi todeta, että hyvinvointivaltio on ollut talousjärjestelmän renki. Erityisesti ekologisen kritiikin näkökulmasta nähdään, että hyvinvointivaltio ei ole onnistunut täysin pehmittämään kapitalismia (Anttonen 1989, 117), jolloin tulonjaon epätasaisuus, köyhyys ja tavaroistavat työmarkkinat heikentävät edelleen elämänpolitiikan todellisia mahdollisuuksia. Globaalissa talousjärjestelmässä markkinavoimien merkitys korostuu entisestään ja vähentää kansallisen yhteiskuntapolitiikan mahdollisuuksia (Tuomioja 1999, 57). Siinä

mielessä kulutuskarkureiden esittämä kritiikki talousjärjestelmää kohtaan ohjaa pohtimaan vaihtoehtoja myös globaalilla tasolla.

Kulutuskarkuruus haastaa myös konkreettisesti hyvinvointivaltion ja talousjärjestelmän suhteen. Hyvinvointivaltion, tuotannon ja kulutuksen kolmiyhteydestä tuotanto karkaa globaalissa taloudessa halvempien työvoimakustannusten perässä fyysisestikin (Martin & Schumann 1996, 112-121), jolloin kulutus vähenee ostovoiman alentumisen seurauksena (esim. Chossudovsky 1999, 22). Kulutuskarkurit osoittavat, että kulutus voi karata myös vapaaehtoisesti. Jos kulutus yleisesti vähenee ja vapaaehtoinen työttömyys lisääntyy, talouskasvun heikentyneet näkymät (HS 21.2.03) synkistyvät entisestään, sillä kysynnän vähentyminen pakottaa tarjonnankin supistumaan. Talouskasvun hidastuminen lisää työttömyyttä, mikä vähentää valtion verotuloja ja aiheuttaa paineita sosiaaliturvan rahoitukselle. Tuloksena olisi siis hyvinvointivaltion todellinen kriisi, jota keskustelun tasolla on spekuloitu jo kolme vuosikymmentä (esim. Mishra 1990, 12). Myös Giddens (1995, 128) toteaa, että jos kulutuksen rooli nykyisissä kansantalouksissa vähenisi, olisi tällä ”massiivisia vaikutuksia aikamme talousinstituutioihin”. Talousjärjestelmän ja sen mukana hyvinvointivaltion romahtaminen on kiistämättä yksi kulutuskarkuruuden seuraus. Jollain tasolla se voi olla myös edellytys kestävään yhteiskuntaan siirtymiseksi, sillä sekä ympäristön että globaalin eriarvoisuuden näkökulmasta länsimaiden on alennettava elintasoaan (esim. Monö 1982).

10.2. Kulutuskarkureiden hyvä yhteiskunta

Romahtamisvision vaihtoehtona on sellaisen yhteiskunnan hahmotteleminen, joka mahdollistaisi ja tukisi kulutuskarkureiden valintaa. Tässä tutkielmassa on tullut esiin, että kulutuskarkuruus ei ole pelkkää kulutuksen vähentämistä vaan kokonaisvaltainen vastadiskurssi kapitalistiselle kulutusyhteiskunnalle. Tällöin on pohdittava kokonaisvaltaisesti minkälaiseen järjestelmään kulutuskarkureiden elämäntapa, kritiikki ja käsitykset hyvästä elämästä ohjaavat. Minkälainen on kulutuskarkureiden hyvä yhteiskunta? Valtioneuvosto on tulevaisuusselonteossaan määritellyt hyvän yhteiskunnan seuraavasti:

”Hyvä yhteiskunta antaa mahdollisuuden kansalaisten hyvinvoinnille ja elämänpolitiikalle. Hyvä yhteiskunta on taloudellisesti, ekologisesti, sosiaalisesti ja moraalisesti kestävä, vaikkakin näiden ulottuvuuksien suhde pysyy aina ongelmana.” (Reilu ja rohkea...1997)

Nykyinen yhteiskunta antaa jossain määrin mahdollisuuden elämänpolitiikalle, mutta ei ole kulutuskarkureiden näkökulmasta missään mielessä kestävä. Olisiko mahdollista rakentaa yhteiskunta, joka sekä mahdollistaisi yksilöiden valintoja että tukisi kestävästä kehitystä? Suureen kysymykseen on etsitty vastauksia aiemminkin, joiden avulla hahmotellen lyhyesti ja idealistisen pintapuolisesti kulutuskarkureiden ”hyvää yhteiskuntaa”.

Tiivistetysti hyvä yhteiskunta olisi yhteisöllinen, ekologisesti kestävä ja inhimillisempään taloudenpitoon perustuva. Lähtökohtana hahmotelmassani voidaan pitää kokonaisnäkemyksen huomioimista. Vaihtoehtoista yhteiskuntaa ideoinut Ralph Monö (1982, 13) korostaa, että vain ymmärtämällä tiiviin yhteyden ihmisen, yhteiskunnan ja luonnon välillä voidaan turvata kaikkien mahdollisuudet hyvinvointiin. Kapitalismin jälkeistä elämää hahmotteleva Kortenkin (1999, 148) painottaa siirtymistä kokonaisuuden huomioivaan kulttuuriin, josta hän käyttää vertauskuvana tervettä elollista organismia. Muita hahmottelemani hyvän yhteiskunnan avainsanoja ovat kulutuskarkureiden mukaisesti pienimuotoisuus, lämminhenkisyys, paikallisuus, riippumattomuus ja omavaraisuus.

Ensinnäkin hyvä yhteiskunta vastaa kulutuskarkureiden esittämään kapitalismi- ja kulutusyhteiskuntakritiikkiin. Ympäristönäkökulmasta ‘hyvä talous’ merkitsisi ekologisempaa tuotantoa ja tuotannon suuntaamista ihmisten perustarpeiden tyydyttämiseen (Monö 1982, 89). Nykyistä yhteiskuntaa voidaan muuttaa ekologisemmaksi esimerkiksi siirtymällä Massan (1992, 374) visioimaan ekologiseen sosiaalivaltioon. Ekologisessa sosiaalivaltiossa hyvinvointivaltion rahoitus turvattaisiin ekologisen veroreformin avulla ja sosiaalivaltio ottaisi hyvinvoinnin turvaamisen lisäksi vastuun ympäristöpolitiikasta. Osmo Soininvaara (1994, 283-286) taas hahmottelee ekologista rakennemuutosta, jossa pääperiaatteina olisivat kulutuksen suuntaaminen ekologisesti kestävämpään suuntaan siirtymällä tavaroista palveluihin, määrästä laatuun ja kertakäyttöisestä kestävästä. Kulutus ja materiaallinen elintaso laskisivat, kun alennettaisiin palkkatasoa ja lisättäisiin vapaa-aikaa.

Taloukasvua ylläpitävät ekologiset talousreformit ovat vasta ensi askel hyvään yhteiskuntaan. Kulutuskarkureiden radikaalimmat utopiat ohjaavat talousjärjestelmän muuttamiseen esimerkiksi Korténin (1999) esittämien tietoisien markkinoiden suuntaan. Kortén esittää vaihtoehdoksi nykyiselle ”kapitalistisen syövän kourissa” olevalle markkinataloudelle arvoihin sidottua taloutta, jossa siirryttäisiin suurista yhtiöistä pienempiin toimijoihin. Kortén tulkitsee väärinymmärretyn Adam Smithin kirjoituksia uudestaan ja pohjaa terveiden markkinoiden mallinsa Smithin käsityksiin tasavertaisista markkinatoimijoista, moraalista ja talouden demokraattisesta kontrollista (mt., 188-190). Tietoisessa markkinataloudessa käytetään rahan sijaan elämää taloudellisen arvon mittana, suositaan inhimillisen kokoista toimintaa ja paikallisia yrityksiä. Korténin visiossa tietoiset yksilöt ohjaavat markkinoita oikeudenmukaisempaan ja omavaraisempaan suuntaan. Taloudessa huomioidaan resurssien rajallisuus ja vaalitaan eettistä kulttuuria. Käytännössä terveeseen talousjärjestelmään päästään vahvistamalla taloudellista demokratiaa ja yksilön todellista, tietoista vapautta. (mt., 192-201)

Kulutuskarkureiden korostama paikallisyhteisöjen merkitys ja omavaraisempi taloudenpito viittaavat talouden globalisaation purkamiseen paikallisia talouksia vahvistamalla. Nykyistä talouden globalisaatiota kritisoiva Colin Hines (2001) esittää vapaakaupan vaihtoehdoksi lokalisaatioprosessia. Suojaa paikallista maailmanlaajuisesti –lähestymistapa¹³ pyrkii ohjaamaan maailmanlaajuisen talousjärjestelmän uuteen suuntaan. Lokalisaatioidea nousee globaalin talouden aiheuttamista ongelmista ja sen tavoitteena on perustarpeiden turvaaminen, ihmisoikeuksien parantaminen, eriarvoisuuden vähentäminen ja ympäristön suojelu (mt., 329). Vaikka lokalisaatiossa pyritään omavaraisempaan taloudenpitoon, ei tarkoituksena ole sulkea rajoja kansainväliseltä kaupalta eikä yhteistyöltä vaan päinvastoin lisätä sitä ”parhaimman aikaansaamiseksi” (mt., 330).

Hinesin (2001, 49) mukaan paikallistumista voidaan vahvistaa hajauttamalla valtaa ja turvaamalla osallistumista. Hinesin mallissa talous saataisiin uudelleen hallintaan tuottamalla tavaroita paikallisesti ja juurruttamalla pääoma erilaisten säännösten ja verotuksen avulla (esim. Tobinin vero). Lokalisaatio mahdollistaisi myös

suuryritysten pilkkomisen ja vastuullisemman yrittämisen, jolloin työntekijöiden ja paikallisen yhteisön edut ohjaisivat tuotantoa. Käytännössä lokalisaatioprosessi edellyttää Hinesin (2001, 222-3) mukaan esimerkiksi kotimaista taloutta suojaavien turvajärjestelmien käyttöönottamista, tuotannon ja kulutuksen paikallista sitomista ja kilpailupolitiikkaa monopoleja estämään. Näin päästäisiin yhteiskuntaan, jossa talouden demokraattinen kontrolli ohjaisi kansalaisten todelliseen hyvinvointiin (mt., 224).

Kärkevästi ”uusliberalistista painajaisunta” kritisoiva Risto Isomäki (2001, 225) pyrkii yhdistämään paikallistalouksien vahvistamisen ja pohjoismaisen hyvinvointivaltion. Isomäki korostaa, että jos hyvinvointivaltion annetaan romahtaa, perinteiset paikallistaloudet tulevat sen tilalle ja niistä tulee suurelta osin ”harmaita talouksia” (mt., 226). Hyvinvointivaltion säilymisen kannalta onkin olennaista, että paikallistalouksia lähdetään vahvistamaan turvaamalla hyvinvointivaltion rahoitus jo ennen romahdusta. Isomäen keino on sama kuin vallassa olevilla poliitikoilla: työttömyyden vähentäminen ja verotulojen lisääminen. Käytännössä työttömyyttä voidaan vähentää paikallistalouksissa, joissa pyritään suhteelliseen omavaraisuuteen ja toimintamuotoihin, jotka eivät perustu pelkästään globaalin talouden ”kovaan valuuttaan”. (mt., 228-231)

Työttömyyden vähentämiseksi Isomäki (2001, 228-233) ehdottaa paikallisen valuutan käyttöönottoa. Paikallisrahan avulla toimijat voisivat vaihtaa palveluita ja ostaa hyödykkeitä tietyn alueen sisäpuolella. Paikallisraha vähentäisi työttömyyttä, kun työllistäminen ei edellyttäisi globaalia kilpailukykyä. Isomäen visiossa paikallisraha integroitaisiin viralliseen talouteen niin, että ansiot tulisi ilmoittaa verottajalle ja verot voisi maksaa paikallisrahassa. Jotta paikallisrahan arvo ja luotettavuus säilyisi, sidottaisiin sen arvo puuhiileen tai polttopuuhun. Vaikka Isomäkikin myöntää, että idea kuulostaa ”lähinnä haihattelulta” (mt., 230)¹⁴, uskoo hän, että paikallisrahasta voisi tulla tärkeä ”hyvinvointivaltiota täydentävä yhteiskunnallinen turvaverkko” (mt., 233). Myös täystyöllisyystavoitteet, aluepoliittiset ongelmat ja

¹³ Paikallisen määritelmäksi Hines (mt., 44) esittää esimerkiksi paikallislehden levikkialuetta, 1 500-10 000 asukkaan kaupunkia tai tarpeen mukaan määrittyvää aluetta.

¹⁴ Paikallisrahasta löytyy kuitenkin toimivia esimerkkejä. Esimerkiksi USA:ssa toimivaan Berkeley Region Exchange and Development, BREAD, järjestelmään kuuluu yli 300 toimijaa, jotka vaihtavat palveluita ja asioivat paikallisissa yrityksissä paikallisvaluutalla. (www.breadhours.org)

kasvihuonepäästöjen rajoittaminen ratkeaisivat paikallisrahan avulla. Paikallisrahaidean lisäksi Risto Isomäki (2001, 240) esittää useita ideoita verotuksen uudistamisesta käsityötä, ihmistyötä ja kotimaista tuotantoa tukevaan suuntaan. Kaikenkaikkiaan hän toteaa, että talouden muuttaminen on mahdollista niin, että kansainvälinen kauppa tukisi yhteiskunnallista vakautta, pienentäisi tuloeroja ja edistäisi työllisyyttä.

Järjestelmän parantamisehdotuksina Isomäki (2001, 249) pohtii myös työajan lyhentämistä tai kansalaispalkkaa. Kansalaispalkka voitaisiin Isomäen mukaan maksaa ”kansalaisapurahoina”, jolloin tuen saamiseksi tulisi kertoa, mitä sillä aikoo tehdä. Isomäen mainitsemia mahdollisia hankkeita olisivat esimerkiksi kylätoimikunnan tai muun järjestön vapaaehtoistyöntekijänä toimiminen, kirjailijaksi tai taiteilijaksi ryhtyminen jne. Myös Hines (2001, 161) esittää kansalaistulon käyttöönottoa ja pitää sitä parhaimpana taloudellisen demokratian varmistajana. Lisäksi kansalaispalkkaideaa on tuotu esiin mm. hyvinvointivaltion ekososiaalisessa kritiikissä (Anttonen 1989, 79) ja Anderssonin (1993) ”punavihreässä kehitystavassa”. Nykyistä taloutta ja työyhteiskuntaa voitaisiin muuttaa myös edistämällä osuuskuntia yritysmuotoina (Isomäki 2001, 268) tai jakamalla työtä esimerkiksi Gorzin (1985) duaalitalousmallin mukaisesti.

Kulutuskarkureiden hyvässä yhteiskunnassa talouskasvun alentuminen ei olisi ongelma, sillä suurin osa tuotannosta on turhaa. Tuotantoa tulisi suunnata ihmisten perustarpeiden tyydyttämiseen eikä pääoman kasvattamiseen keinotekoista kysyntää luomalla (Monö 1982, 65). Tuotannon uudelleen suuntaaminen ja yleinen elintason alentaminen mahdollistaisi työn jakamisen ja työajan lyhentämisen. ”Niukkuuden jälkeistä yhteiskuntaa” hahmotellut Giddens (1994, 169) kyseenalaistaa tuotantoon ja tehokkuuteen keskittyvät arvot ja palkkatyön monopoliaseman. Vain kyseenalaistamisen kautta voidaan hylätä lisätuotantoon tähtäävä kulutuskeskeinen elämäntapa. Yksilötasolla elämäntapavalintoihin ohjaa elämänpoliittinen kysymys: ”Kuinka paljon on tarpeeksi?” (mt., 163). Kun talouskasvu- ja tuottavuustavoitteet hylätään, siirrytään yhteiskuntapolitiikassa onnellisuuden tavoittelemiseen (mt., 180). Giddensin (mt., 195) visioima positiivinen vaihtoehto ohjaa maailmaan, jossa ei arvosteta taloudellista menestystä vaan eletään enemmän ”rakkautta ja emotionaalista

vuorovaikutusta varten”. Tällöin suositaan elämäntapoja, joissa korostuvat omavaraisuus, yhteisyys, sosiaalinen vastuu ja paikallinen ympäristönsuojelu.

Talousjärjestelmän muutokset muuttaisivat myös hyvinvointivaltion toimintaympäristöä. Paikallistalouksien yhteiskunnassa hyvinvoinnin tuottamista hajautettaisiin paikallisemmaksi ja yhteisöllisemmäksi. Kulutuskarkurit kritisoivat hyvinvointivaltiota liiasta byrokratiasta ja peräivät ”ihmiskasvoisia palveluja”. Sosiaalisesti kestävä yhteiskunta perustuisikin laajemmalle yhteisöllisyydelle, jossa palautettaisiin sukupolvien välinen yhteys (Monö 1982, 111). Hoiva ja auttaminen tulisi jättää yhteisöille, joissa todellinen solidaarisuus ja ihmiskasvoisuus on mahdollista. Anneli Anttosen (1989, 96-98) mukaan hyvinvointivaltion suurempaan yhteisöllisyyteen päästään mm. hajauttamalla hallintoa, turvaamalla asiakkaiden osallistumista ja monipuolistamalla palveluiden tuottajia. Itsemääräämisoikeuden ja yhteisöjen vahvistaminen merkitsevät hyvinvointivaltion osittaista purkamista, jolloin kansalaisyhteiskunnan merkitys korostuisi (mt., 81). Kulutuskarkureiden hyvässä yhteiskunnassa ei kuitenkaan suosittaisi valtion taholta organisoitua yhteisöllistämistä, joka saattaa merkitä myös perusoikeuksien ja turvajärjestelmien purkamista (Lehtonen 1990, 247). Tässä mielessä onkin oleellista, että yhteisöllisyys on vapaaehtoista, sopimuksenvaraista yhteenliittymistä, joka ei sulje pois valtion vastuuta perusturvasta ja –palveluista.

LOPUN ALKU; MITÄ OLEN OPPINUT?

Tänne asti kuljettuani on aika palata tutkimusongelmiin ja pohtia vastauksia. Mitä olen oppinut? Ensinnäkin valitsemani kulutuskarkuruus ekoyhteisöissä osoittautui kokonaisvaltaiseksi elämäntavaksi, joka ei jäsenny pelkästään kuluttamattomuuden ympärille. Vaikka kulutuskarkureiden kulutuskäyttäytyminen on moninaista, voidaan puhetavoista kuitenkin erottaa suhteellisen yhtenäisen tiedostavaa ja turhaa kulutusta välttävä kulutustyyli. Lisäksi elämäntavassa on oleellista pyrkimys omavaraisuuteen ja rahattomampiin vaihtojen muotoihin. Kulutuskarkureiden käsitys hyvinvoinnista ja sen tärkeimmistä tekijöistä (luonto, sosiaaliset suhteet, mielekäs tekeminen ja henkinen hyvinvointi) tarjoaa eväitä hyvinvoinnin määrittämiseen ja sosiaalipoliittiseen hyvinvointikeskusteluun.

Vaikka tietoisien valinnan ja 'ajautumisen' asteissa on eroa kulutuskarkureiden välillä, voidaan kulutuskarkuruus ilmiönä ymmärtää elämänpolitiikan näkökulmasta. Empiirinen aineistoni tukee elämänpolitiikan keskeisiä teemoja. Näyttääkin siltä, että yhteiskuntatieteilijöiden havainnot elämänpolitiikasta ovat osuneet oikeaan ja sopivat tämän tutkielman teoreettiseksi viitekehyykseksi. Kulutuskarkuruus on riskiyhteiskunnassa ajankohtaistuva elämäntapavalinta, jossa korostuvat henkilökohtaisuus, pyrkimys vaikuttamiseen, kriittisyys, globaali vastuu, käsitys hyvästä elämästä ja moraaliset peruskysymykset. Tutkittavien erilaiset taustat ja elämänvaiheet osoittavat, että samanlainen elämäntapavalinta on mahdollinen hyvin erilaisista lähtökohdista. Tämä havainto laajentaa mielestäni elämänpolitiikan mahdollisuuksia ja kyseenalaistaa käsitystä tiedostamisen "elitistisyydestä". Kulutuskarkuruus on mahdollista yhtäläillä alle 30-vuotiaalle filosofian maisterille kuin keski-ikäiselle sähköteknikollekin, jolloin refleksiivisyys ei näytä katsovan ikää, koulutustaustaa tai perhetilannetta. Elämänpoliittiseen valintaan ohjaa yksilöllinen elämäntilanne, kriittisyys vallitsevaa elämäntapaa ja yleistä yhteiskunnallista tilannetta kohtaan sekä henkilökohtainen käsitys hyvästä elämästä. Valitettavasti tutkielmani ei pysty vastaamaan tyhjentävästi siihen, mistä elämänpoliittinen kipinä varsinaisesti syttyy. Miksi toiset suhtautuvat tietoon refleksiivisesti ja toiset sulkevat silmänsä?

Hyvinvointivaltion näkökulmasta kulutuskarkuruus osoittautui mielenkiintoiseksi. Huomasin, että tutkittavien joukossa on vapaaehtoisesti palkkatyöyhteiskunnan ulkopuolelle jättäytyneitä ja sosiaaliturvan varassa eläviä ihmisiä. Asetelma ohjasi sosiaalipoliittisesti arkojen peruskysymysten pariin. Onko kulutuskarkureiden elämäntapa moraalisesti oikeutettu eli onko oikein elää muiden veronmaksajien kustannuksella? Tuleeko hyvinvointivaltiossa elää palkkatyön normien mukaisesti? Kulutuskarkureiden elämäntapa johdatti pohtimaan vaihtoehtoista yhteiskuntaa, joka tukisi heidän valintojaan ja käsityksiään hyvästä elämästä. Hyvä yhteiskunta perustuisi paikallisempaan talouteen, yhteisöllisempään hyvinvointivaltioon ja ekologisesti kestävään elämäntapaan.

Maaliviivalla on aika arvioida tutkimusprosessia. Laadullisessa, subjektiivisesti värityneessä tutkimuksessa luotettavuuden kriteeriksi nousee tutkija ja tutkimusteksti (Eskola & Suoranta 1998, 210). Olen pyrkinyt johdonmukaisesti refleктоimaan

tutkijan positiotani sekä omaa suhdettani tutkimuskohteeseen. ”Poliittinen” ote ja asianajajaksi tunnustautuminen saattaisivat viitata tutkimuskohteen yksipuoliseen esittelyyn. Olen kuitenkin pyrkinyt suhtautumaan tutkielmaan pikemminkin asianajan päiväkirjana, jossa voi tuoda esiin myös tutkimuskohteen ristiriitaisia puolia. On kuitenkin totta, että tutkimusteksti on tutkijan rakentama konstruktio, joka väkisinkin avaa tiettyjä näkökulmia ja sulkee toisia (mt., 142). Tällöin tutkielmaanikin voidaan arvioida siitä näkökulmasta, mitä diskursseja se on vahvistamassa tai heikentämässä. Tutkimusongelmien rajaamisen vuoksi on myös luonnollista, että esimerkiksi tutkielman lähdeaineisto edustaa osittain tiettyä (”punavihreää”) näkökulmaa.

Konstruktionistisen todellisuuskäsityksen näkökulmasta ei ole aiheellista pohtia, kuvaavatko tutkielmani väitteet kulutuskarkureiden elämäntapaa ja valintoja. Tutkimusteksti on itse ”todellisuus, joka luo merkityksiä” (Eskola & Suoranta 1998, 220), jolloin arvioinnin kohteeksi tulee tutkimustekstin vakuuttavuus. Vakuuttavuuden osoittamiseksi olen esimerkiksi kertonut yksityiskohtaisesti aineiston keruusta, analyysimenetelmistä ja tutkittavien taustoista. Tutkielman tuloksia olen pyrkinyt ’oikeuttamaan’ viittaamalla aiempiin tutkimustuloksiin ja kirjallisuuteen. Vakuuttamista on myös oman position reflektointi. Kaiken kaikkiaan olen oppinut paljon. Ensikertalaisena on kuitenkin luonnollista, että mieltä kalvaa myös epävarmuus. Olenko esittänyt vakuuttavia havaintoja ja tulkintoja? Onnistuinko tuomaan riittävästi esiin tutkittavien ’omaa ääntä’? Itse jäin kaipaamaan enemmän yhteiskunnallista pohdintaa, mutta sille ei tämän sivumäärän puitteissa jäänyt tilaa.

Pohdintaa voisi jatkaa esimerkiksi hyvästä yhteiskunnasta ja sen mahdollisuuksista nykyisessä sosiaalipoliittisessa järjestelmässä. Tulkitsemani kulutuskarkureiden toivon tila olisi varsin erilainen kuin nykyinen. Avoimeksi kysymykseksi jää, miten hyvään yhteiskuntaan päästäisiin ja kuinka mahdollinen siirtymä olisi. Mielestäni kulutuskarkureiden hyvä yhteiskunta tarjoaa näköaloja yhteiskunnan kehittämiseen. Tutkittavien visiot ovat varmasti vain pienen vähemmistön ääni. Toisaalta laaja ’vaihtoehtoista elämäntapaa’ ja kehitystä koskeva kirjallisuus ohjaa myös kysymään, mikä on tutkimani elämäntapavalinnan yhteiskuntapoliittinen merkitys. Jääkö se marginaaliksi? Vai vahvistaako tutkielmani empiirinen aineisto teoreettisia esityksiä elämänpolitiikasta, hyvinvoinnista ja sosiaalipolitiikan tavoitteiden uudelleen asettelusta? Koen, että tutkielmani ja tutkittavien henkilöiden elämäntapavalinta

osallistuu hyvinvointivaltion kriisi –kesusteluun siinä mielessä, että jotain on tehtävä. Vähintään on pohdittava yhä edelleen talousjärjestelmän, valtion ja yksilöllisen hyvinvoinnin yhteyttä, sekä teoriassa että käytännössä.

Lähdin tutkimusmatkalle kysymysten saattelemana. Matkalla olen löytänyt muutamia vastauksia, mutta ennenkaikkea lisää kysymyksiä. Toivon, että olen onnistunut raottamaan kulutuskarkureiden elämäntavan esirippua ja kuvaamaan valintaan johtaneita tikapuita. Toivon myös, että olen onnistunut herättelemään kysymyksiä ja provosoiviakin ajatuksia tulevaisuudesta. Kuten eräs tutkittavista toteaa, tulevaisuus kasvaa meidän kylvämistämme siemenistä. On siis merkityksellistä mitä valitsemme; istutammeiko epätasa-arvon ituja vai hyvinvoinnin taimia.

”Peruspohjan oon saanu täällä, johon voi tavallaan ikäänkun kylvää ihan uusia siemeniä ja onneksi ei tiedä mitä ne siemenet ovat, sitten vaan voi katella, että mitä niistä tuli. Sen minä olen saanut ja siitä minä olen oikein tyytyväinen. Se, että me olemme niinkun muokanneet täällä uutta maaperää ihan konkreettisesti ja sitten ihmismielissä, niinkun psyykkisesti, niin siitä voi tulla aivan vaikka mitä, se voi olla huikaiseva juttu sitten, jota me emme vielä ymmärrä ollenkaan. Että sen olen myös saanut, että sellasessa olen saanut olla mukana, joka on minulle hirveen tärkeätä. Jos minä kuolisin nytten niin minä voisin sanoa, että Jumalauta olen elänyt hyvän elämän.”
(M1)

Kirjallisuus:

Aho, Simo (1985) Toisinelämisen vaihtoehdot: markkinarako vai vapauden komero. Teoksessa Talouden kahtiajako. Mykät pakot ja vapauden visiot. Jyväskylä: Tutkijaliitto, Tutkijaliiton julkaisusarja 37

Ahponen, Pirkkoliisa & Järvelä, Marja (1983) Maalta kaupunkiin, pientilalta tehtaaseen. Tehdastyöläisen elämäntavan muutos. Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY
Alasuutari, Pertti (1994) Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino

Allardt, Erik (1975) Att ha, Att älska, Att vara. Om välfärd i Norden. Kalmar: Argos Förlag

Andersson, Jan-Otto (1993) Mistä uusi perusta hyvinvointivaltiolle. Teoksessa Hyvinvointivaltio ristiaallokossa –arvot ja tosiasiat. Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY

Angerpuro, Kirsi (1996) Mikä selittää tyytyväisyyskokemukset? Tulojen, toimeentulon muutosten ja viiteryhmän valinnan vaikutus tyytyväisyyden kokemiseen. Teoksessa Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa. s. 137-156 Stakes 1996: Tutkimuksia 65

- Anttonen, Anneli (1989) Valtiollisesta yhteisölliseen sosiaalipolitiikkaan. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto
- Anttonen, Anneli (1989b) Tarina Tuulen kylästä. Raportti erään asuinyhteisön synnystä ja arjesta. Helsinki: Asuntohallitus, tutkimus- ja suunnitteluosasto, asuntotutkimuksia 3:1989
- Bauman, Zygmunt (2002) Notkea moderni. Tampere: Vastapaino
- Beck, Ulrich (1990) Riskiyhteiskunnan vastamyrryt. Organisoitu vastuuttomuus. Tampere: Vastapaino
- Beck, Ulrich (1995) Poliitiikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa. Teoksessa Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio. s. 11-82 Tampere: Vastapaino
- Beck, Ulrich (1998) Politics of risk society. Teoksessa the Politics of Risk Society. Toim. Franklin, Jane. s. 9-22 Cambridge: Polity Press
- Bocock, Robert (1993) Consumption. London: Routledge
- Burman, Risto (1996) Vihreä elämäntapa kulutusyhteiskunnassa. Sosiologian pro gradu –tutkielma. Tampereen yliopisto
- Burr, Vivian (1995) An Introduction to Social Constructionism. New York: Routledge
- Chossudovsky, Michel (2001) Köyhyyden globalisointi. Maailmanpankin ja IMF:n uudistusten vaikutuksia. Helsinki: Oy Like kustannust Ltd
- Coffey, Amanda & Atkinson, Paul (1996) Making Sense of Qualitative Data. Complementary Research Strategies. California: Sage Publications, Inc.
- Eskola, Juha & Suoranta, Juha (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino
- Esping-Andersen, Gosta (1990) The Three Worlds of Welfare Capitalism. Cambridge: Polity Press
- Galbraith, J.K. (1958) The Affluent Society. London: Hamish Hamilton
- Giddens, Anthony (1991) Modernity and Self-identity. Self and society in the late modern age. Cambridge: Polity Press
- Giddens, Anthony (1994) Beyond Left and Right. The Future of Radical Politics. Cambridge: Polity Press
- Giddens, Anthony (1995) Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. Teoksessa Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio. s. 83-152 Tampere: Vastapaino

- Gorz, Andre (1985) Paths to paradise. On the liberation from work. London: Pluto Press
- Gronow, Jukka & Töttö, Pertti (1996) Max Weber – Kapitalismi, byrokratia ja länsimainen rationaalisuus. Teoksessa Sosiologian klassikot. Toim. Gronow, Noro & Töttö. s. 262-330. Helsinki: Gaudeamus
- Haila, Yrjö (1995) Kaupunkiluonto ja luonnonsuojelu. Ympäristö ja terveys 4-5, s.8-15
- Hautamäki, Antti (1993) Spontaaniin yhteiskuntaan –Hyvinvointia ilman valtiota. Teoksessa Hyvinvointivaltio ristiaallokossa – arvot ja tosiasiat. Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY
- Heikkilä, Matti (1992) Köyhyys ja huono-osaisuus. Teoksessa Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen. Toim. Riihinen, Olavi. s. 495-515 Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY
- Heinonen, Visa (2000) ”Näin alkoi kulutusjuhla”. Suomalaisen kulutusyhteiskunnan rakenteistuminen. Teoksessa Hyvää elämää. 90 vuotta suomalaista kuluttajatutkimusta. s. 8-22 Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus ja Tilastokeskus
- Helsingin Sanomat 21.2.02. Virallisten tahojen talousnäkemykset synkkenemässä (Katariina Baer), artikkeli
- Hines, Colin (2001) Lokalisaatio. Vaihtoehto vapaakaupan ylilyönneille. Helsinki: Like
- Horelli, Liisa (1981) Ympäristöpsykologia. Helsinki: WSOY
- Houtsonen, Lea & Peltonen, Arvo (1996) Riskien maailma. Globaalisten ympäristökysymysten maantiedettä. Porvoo: WSOY
- Hyvärinen, Matti (1994) Viimeiset taistot. Tampere: Vastapaino
- Hyvönen, Juntto, Laaksonen & Timonen (2000) Esipuhe teoksessa Hyvää elämää. 90 vuotta suomalaista kuluttajatutkimusta. s. 5-6 Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus ja Tilastokeskus
- Ilmonen, Kaj (1993) Tavaroiden taikamaailma. Sosiologinen avaus kulutukseen. Tampere: Vastapaino
- Ilmonen, Mervi ym. (2000) Rauhaa ja karnevaaleja. Tieto- ja taitoammattilaisten asumistavoitteet Helsingin seudulla. Espoo: Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja B 78
- Inglehart, Ronald (1990) Culture shift in advanced industrial society. New Jersey: Princeton University Press

Isomäki, Risto (2000) Kohti vuotta 1929? Vapaakauppa, työttömyys ja ääriliikkeiden nousu. Helsinki: Like kustannus

Israel, Joachim (1973) Kulutusyhteiskunta. Teoksessa Kuluttakoon ken voi! Toim. Suomela & Ilmonen. Helsinki: Tammi

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993) Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino

Jokinen, Arja (1999) Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa Diskurssianalyysi liikkeessä. Toim. Jokinen & Juhila & Suoninen. s. 37-53 Tampere: Vastapaino

Jokinen, Arja (1999) Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. Teoksessa Diskurssianalyysi liikkeessä. Toim. Jokinen & Juhila & Suoninen. s. 126-159 Tampere: Vastapaino

Juhila, Kirsi (1999) Kulttuurin jatkuvasti rakentuvat kehät. Teoksessa Diskurssianalyysi liikkeessä. Toim. Jokinen & Juhila & Suoninen. s. 160-198 Tampere: Vastapaino

Juhila, Kirsi (1999) Tutkijan positiot. Teoksessa Diskurssianalyysi liikkeessä. Toim. Jokinen & Juhila & Suoninen. s. 201-231 Tampere: Vastapaino

Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999) Kymmenen kysymystä diskurssianalyysistä. Teoksessa Diskurssianalyysi liikkeessä. Toim. Jokinen & Juhila & Suoninen. s. 233-252 Tampere: Vastapaino

Julkunen, Raija (2000) Työelämänpolitiikka. Teoksessa 2000-luvun elämä. Sosilogisia teorioita vuosituhannen vaihteesta. s. 218-237 Helsinki: Gaudeamus

Järvelä, Marja (1996) Elämäntavan näkökulma kulttuurin muutoksen tulkinnessa. Teoksessa Kulttuurintutkimus. Johdanto. Toim. Kupiainen, Jari & Sevänen, Erkki. s. 74-96. Helsinki: SKS

Järvelä, Marja (1999) Globalisaatio, hyvinvointi ja kestävä kehitys –hyvinvointi ekososiaalisesta näkökulmasta. Teoksessa Sosiaalipolitiikka globalisoituvassa maailmassa. Toim. Kosonen, Pekka & Simpura, Jussi. s. 114-140. Helsinki: Gaudeamus

Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti (1996) Eri menetelmät – eri tulokset? Köyhyyden monimuotoisuus. Teoksessa Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa. s. 11-67 Stakes 1996: Tutkimuksia 65

Karisto, Tommi & Takala, Pentti & Haapola, Ilkka (1998) Matkalla nykyaikaan. Elintason, elämäntavan ja sosiaalipolitiikan muutos Suomessa. Juva: WSOY

Karunaratne, J.A. (1993) Etisk konsumtion. Teoksessa Landet som icke är? Om det moderna livets patologier och möjligheter. Toim. Forss, Mikael. s. 157-166. Åbo: Institutet för finlandssvensk samhällsforskning

- Klein, Naomi (2001) No Logo. Tähtäimessä brändivaltiaat. Helsinki: WSOY
- Korten, David C. (1997) Maailma yhtiöiden vallassa. Saalistustaloudesta ekologiseen vallankumoukseen. Helsinki: Like kustannus ja Suomen rauhanpuolustajat
- Korten, David C. (1999) Elämä kapitalismin jälkeen. Maailma yhtiövallan kaaduttua. Helsinki: Like kustannus ja Suomen rauhanpuolustajat
- Kortteinen, Matti (1982) Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta. Helsinki: Otava
- Kortteinen, Matti (2000) Kohti 2000-luvun sosiaalitieteellistä ajattelua. Keskustelua Anthony Giddensin kanssa. s. 32-53 Teoksessa 2000-luvun elämä. Sosiologisia teorioita vuosituhannen vaihteesta. Helsinki: Gaudeamus
- Kuusi, Pekka (1961) 60-luvun sosiaalipolitiikka. Porvoo: WSOY
- Lahtinen, Ilpo (1992) Perustulo –kansalaisen palkka. Helsinki: Hanki ja jää
- Lash, Scott (1995) Refleksiivisyys ja sen vastinparit: rakenne, estetiikka, yhteisö. Teoksessa Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio. s. 153-235 Tampere: Vastapaino
- Lehtonen, Ainomaija (2000) Elämäntapana ekoyhteisö. Suomessa toimivien ekoyhteisöjen tarkastelua. Uskontotieteen pro gradu –tutkielma. Helsingin yliopisto
- Lehtonen, Heikki (1990) Yhteisö. Tampere: Vastapaino
- Lehtonen, Heikki (1996) Sosiaalipolitiikka moraalitaloutena. Tampere: Gaudeamus
- Lehtonen, Turo-Kimmo (1999) Rahan vallassa. Ostoksilla käyminen ja markkinatalouden arki. Helsinki: Tutkijaliitto
- Linkola, Pentti & Soininvaara, Osmo (1987) Kirjeitä Linkolan ohjelmasta. Helsinki: WSOY
- Martin, Hans-Peter & Schumann, Harald (1998) Globalisaatioloukku. Tampere: Vastapaino
- Massa, Ilmo (1992) Hyvinvointivaltion ekologinen modernisaatio. Teoksessa Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen. Toim. Riihinen, Olavi. s. 357-381 Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY
- Matthies, Aila-Leena (1990) Kapinasta muutoksen malliksi. Vaihtoehtoinen sosiaalityö Suomessa. Helsinki: HANKI ja JÄÄ
- Monö, Ralph (1982) Vi har ett alternativ! Stockholm: Liber

- Pahl, Pahl (1998) *The Social Glue of Contemporary Society*. Teoksessa *the Politics of Risk Society*. Toim. Franklin, Jane. s. 99-119. Cambridge: Polity Press
- Palonen, Riikka (2000) *Ympäristövastuullisuus arjen pyrkimyksenä*. Teoksessa *Hyvää elämää. 90 vuotta suomalaista kuluttajatutkimusta*. s. 119-125 Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus ja Tilastokeskus
- Pantzar, Mika (2000) *Tulevaisuuden koti. Arjen tarpeita keksimässä*. Helsinki: Otava
- Pekkarinen ym. (1994) *Kansantaloustiede*. Helsinki: WSOY
- Pekkarinen, Jukka & Sutela, Pekka (1996) *Kansantaloustiede*. Helsinki: WSOY
- Peltola, Kati (1997) *Hyvinvointivaltion peruskorjaus*. Helsinki: Tammi
- Pietikäinen, Sari (2000) *Kriittinen diskurssintutkimus*. Teoksessa *Kieli, diskurssi & yhteisö*. Toim. Sajavaara, Kari ja Piirainen-Marsh, Arja. s. 191-218 Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus
- Polanyi, Karl (1947) *Our Obsolete Market Mentality*. Teoksessa Dalton, G. (ed.) (1968) *Primitive, Archaic and Modern Economies. Essays of Karl Polanyi*. Boston: Beacon Press
- Pulkkinen, Pia B. (2000) *Eläinsuojelu elämänpolitiikkana*. Tutkimus eläinasialiikkeestä ja eläinsuojeluliitto Animalian jäsenistä. Uskontotieteen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto
- Rahkonen, Keijo (1996) *Utopiat ja antiutopiat*. Kirjoituksia vuosituhannen päättyessä. Helsinki: Gaudeamus
- Rautniemi, Lasse (1991) *Duaalitalousmallit puna-vihreän ohjelmakirjoituksen taustana*. Tampereen Yliopisto. Poliittikan tutkimuksen laitos. Tutkimuksia 112:1991
- Riihimäki, Aapo (2000) *Vapautuksen ekonomiaa*. Jyväskylä: Atena
- Riihinen, Olavi (1992) *Sosiaalipolitiikka ja legitimizeetti*. Teoksessa *Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen*. Toim. Riihinen, Olavi. s. 257-290 Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY
- Riukulehto, Sulevi (1994) *Sabotaasia ja kerskakulutusta*. Jyväskylä: JYY julkaisusarja n:o 36
- Roos, J.P. (1985) *Elämäntapaa etsimässä*. Toim. Keijo Rahkonen. Helsinki: Tutkijaliitto
- Roos, J.P. (1987) *Suomalainen elämä*. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista. Helsinki: SKS
- Roos, J.P. (1988) *Elämäntavasta elämäkertaan: Elämäntapaa etsimässä 2*. Helsinki: Tutkijaliitto

Roos, J.P. & Hoikkala Tommi (2000) Onko 2000-luku elämänpolitiikan vuosituhat? Teoksessa 2000-luvun elämä. Sosiologisia teorioita vuosituhatvuosisadan vaihteesta. s. 9-31 Helsinki: Gaudeamus

Räsänen, Pekka (2000) Kulutusvalintojen postmodernit piirteet ja rakenteelliset reunaehdot. Sosiologia (3) s. 228-241

Rönkkö, Pentti (1994) Hyvinvointivaltion suojaverkko toimeentuloriskinä. Tulojen uudelleenjaon kriittinen arviointi. Teoksessa Heikkilä & Vähätalo Toim. Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos. s. 244-282. Tampere: Gaudeamus

Saaristo, Kimmo (1994) Henkilökohtainen ekologia. Onko vihreä elämäntapa vastausyritys moderniin? Jyväskylän yliopiston sosiologian laitoksen julkaisuja 58:1994

Sale, Kirkpatrick (2001) Valtion ”välttämättömyys”. Teoksessa Väärin ajateltua. Anarkistisia puheenvuoroja herruudettomasta yhteiskunnasta. Toim. Ahonen ym. s. 81-99 Jyväskylä: Kampus Kustannus. Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunnan julkaisusarja 57

Schor, Juliet B. (1998) The Overspent American. Why we want what we don't need. New York: Basic Books

Shi, David E. (1986) In Search of the Simple Life. American voices, past and present. Utah: Gibbs M. Smith, Inc.

Siltala-Huovinen, Tarja (2001) Roskisdyykkarin käsikirja. Helsinki: Like kustannus

Soininvaara, Osmo (1994) Hyvinvointivaltion eloonjäämisoppi. Juva: WSOY

Suoninen, Eero (1999) Näkökulmia sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa Diskurssianalyysi liikkeessä. s. 17-36 Toim. Jokinen & Juhila & Suoninen. Tampere: Vastapaino

Uusitalo, Liisa (1986) Suomalaiset ja ympäristö. Tutkimus taloudellisen käyttäytymisen rationaalisuudesta. Helsinki: The Helsinki school of economics

Välimäki, Pauli (1984) Vaihtoehtoinen elämäntapa – Kokemuksia ja unelmia. Rauma: Kirjapaja

Ward, Colin (2001) Anarkismi ja epävirallinen talous. Teoksessa Väärin ajateltua. Anarkistisia puheenvuoroja herruudettomasta yhteiskunnasta. Toim. Ahonen ym. s. 288-301 Jyväskylä: Kampus Kustannus. Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunnan julkaisusarja 57

Julkaisemattomat:

Berkeley Exchange and development system, BREAD (2003) www.breadhours.org,
luettu 28.3.03 klo 14

Ekokylät ja yhteisöt Suomessa (2000) www.kulma.net/rihmasto/rihmasto2.html,
luettu 28.2.03 klo 12.15

J.P. Roos (2001) Keskustelua sosiaalisesta konstruktionismista, luentosarja Helsingin
yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksella v. 2001
<http://www.valta.helsinki.fi/staff/jproos/konstruktio.html>, luettu 25.2.03 klo 14.15

Luontoliitto (2002) Älä osta mitään –päivän taustafilosofia.
<http://www.luontoliitto.fi/bnd/filosofia.shtml>, luettu 28.3.03 klo 14.30

Reilu ja rohkea – Vastuun ja osaamisen Suomi, valtioneuvoston tulevaisuusselonteko
eduskunnalle, osa II, 1997 <http://www.vn.fi/vn/suomi/selont/tulevaisuus/Index.htm>,
luettu 1.3.03 klo 11.30

Rikala, Sanna (2001) Kun onnettomuus uhkaa. Masennuslääkkeiden käytön
yleistyminen 1990-luvun yhteiskunnallisena ilmiönä. Pro gradu –tutkielma.
Jyväskylän yliopisto, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, yhteiskuntapolitiikka
<http://selene.lib.jyu.fi:8080/gradu/f/srikala.pdf>

Saarikivi, Janne (2002) TV 1, A-plus ohjelma 7.11.02

Salivirta, Pauliina (2000) Yliopistosta työelämään. Pro gradu –tutkielma. Jyväskylän
yliopisto, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, yhteiskuntapolitiikka
<http://selene.lib.jyu.fi:8080/gradu/g/psalivirta.pdf>

Taris, James (2002) Lets-linkup. <http://www.lets-linkup.com/>, luettu 28.3.03 klo 14

The Global Ecovillage Network 2003, <http://gen.ecovillage.org/about/index.html>,
luettu 13.2.03 klo 16.30)

Tilastokeskus (12/7/2003)

<http://statfin.stat.fi/StatWeb/start.asp?PA=Datasos&D1=a&D2=a&D3=a&LA=fi&DM=SLFI&TT=2>, luettu 17.2.02

LIITE 1.

HAASTATTELURUNKO

1. Taustatiedot
 - ikä
 - koulutus, ammatti tms.
 - perhe
 - tulot: kuinka paljon, mistä tulee, miten tulee toimeen
2. Elämäntavan kuvaus
 - kulutuskarkuruuden määrittely
 - miten kuluttaa?
 - kuluttamisen välttäminen ja arkielämä
 - oma elämäntapa verrattuna muiden
 - sopiva elintaso, mikä tarpeellista/liikaa?
 - ajankäyttö
 - suhtautuminen sosiaalietuuksiin
 - tärkeät asiat elämässä, hyvinvointi
3. Valinta
 - miten kulutuskarkuriksi?
 - elämäntavan muutoksen arviointi
 - lähiympäristön suhtautuminen
4. Käsitteitä kulutuskulttuurista
 - miksi ihmiset yleensä kuluttaa?
 - mihin omilla valinnoillaan pyrkii?
 - käsitys hyvästä elämästä laajemmin

LIITE 2.

KOODAUSRUNKO

A = Toimeentulo

B = Työ, B1 = Ajankäyttö, vapaa-aika

C = Kulutus, C1 = Omavaraisuus, C2 = Suhtautuminen rahaan

D = Merkitystekijät, arvot

E = Kulutuskarkuruuden määrittelyä

F = Puhetta menneestä ja valinnasta, F1 = Merkkejä elämänpolitiikasta

G = Perustarpeet

H = Oman elämäntavan arviointi

I = Lähiympäristön suhtautuminen

J = Vaikuttaminen, muutos

1 = Puhetta kulutuskulttuurista, kaupunkielämäntavasta

2 = Puhetta hyvinvointivaltiosta

3 = Puhetta riskiyhteiskunnasta

4 = Käsitelmä hyvästä elämästä, unelma